ଓଡ଼ିଆ

221
17 JUL 1959

— ମହାନ୍ତି ମହାପାତ୍ର

ଇନ୍ଦିରା

17 JUL 1959

ପ୍ରଣେତା:—
ଶ୍ରୀ ଉଦୟ ନାରାୟଣ ମହାନ୍ତି
,, ଭଗୀରଥି ମହାପାତ୍ର

ପ୍ରକାଶକ:—
ଶ୍ରୀ ଉଦୟ ନାରାୟଣ ମହାନ୍ତି
ପୁରୁଣାବଜାର, ଭଦ୍ରକ ।

ନାଟ୍ୟୋଲ୍ଲିଖିତ ବ୍ୟକ୍ତିଗଣ—

— ପୁରୁଷ —

ବଲ୍ଲଭ ବାହାଦୁର ସିଂହ— ଝାଡ଼ଖଣ୍ଡର ରାଜା

ବିକ୍ରମ ସିଂହ— ଝାଡ଼ଖଣ୍ଡ ରାଜାଙ୍କର ପୁତ୍ର

ଅରୁଣ ସିଂହ— ଝାଡ଼ଖଣ୍ଡର ସେନାପତି

ରାଜାରାମ ପଟ୍ଟନାୟକ— " ବେବର୍ତ୍ତା

ବୀରକିଶୋର ଭ୍ରମରବର— କେନ୍ଦୁଝରର ଅଧୀନ ଢେଙ୍କାର ସାମନ୍ତ ରାଜା।

ଅମର— ଝାଡ଼ଖଣ୍ଡର ସହକାରୀ ସେନାପତି

ରଘୁନାଥ ଜୀ ଭଦ୍ରକର ଆମିଲ୍

ଦୂତ, ସେନାଗଣ।

— ସ୍ତ୍ରୀ —

ଭଦ୍ରକାଳୀ ଓ ଚଣ୍ଡେଶ୍ୱରୀ ଠାକୁରାଣୀ ଦ୍ୱୟ

ଦୁର୍ଗାବତୀ— ଝାଡ଼ଖଣ୍ଡ ରାଣୀ

ଇନ୍ଦିରା— " କନ୍ୟା

ଲୀଳା— ଅମରର ଭଗିନୀ

ମାଧବୀ— ସହଚରୀ

ନାରୀ ସେନାଗଣ, ନର୍ତ୍ତକୀଗଣ।

ସୂଚନା

ଅନ୍ୟୂନ ୫୦ ବର୍ଷ ପୂର୍ବେ ୰ କବିବର ଚନ୍ଦ୍ରମଣି ମହାନ୍ତିଙ୍କର ପ୍ରତିଜ୍ଞା ନାମକ ଐତିହାସିକ ପ୍ରବନ୍ଧ ମୁକୁର ମାସିକ ପତ୍ରିକାରେ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇଥିଲା । ଉକ୍ତ ପ୍ରବନ୍ଧଟି ତାଙ୍କ ଗ୍ରନ୍ଥାବଳୀରେ ସନ୍ନି-ବେଶିତ ହୋଇଅଛି । ଏହି ନାଟକଟିର ବିଷୟ-ବସ୍ତୁ ସେହି ପ୍ରବନ୍ଧରୁ ଗୃହୀତ । ଆଗରପଡ଼ା ଅଞ୍ଚଳରେ ପ୍ରଚଳିତ କିମ୍ବଦନ୍ତୀ ୰ କବିବରଙ୍କ ପ୍ରବନ୍ଧରେ ରୂପ ପାଇଛି । ଅଧିକା କେତେକ କିମ୍ବଦନ୍ତୀ ସଂଗ୍ରହ କରାଯାଇ ଆବଶ୍ୟକ ସ୍ଥଳେ ନାଟକରେ ଯୋଗ କରାଯାଇଛି । ୰ କବିବରଙ୍କ ପ୍ରବନ୍ଧର ଉପସଂହାରଠାରୁ ନାଟକର ଉପସଂହାର ଭିନ୍ନ ହୋଇଛି । ୰ କବିବରଙ୍କ ପ୍ରବନ୍ଧ ହେଉଛି (Tragedy) ବିୟୋଗାନ୍ତ ବା ଶୋକାବହ; କିନ୍ତୁ ନାଟକଟି (Comedy) ମିଳନାନ୍ତ । ଉଭୟ ପ୍ରକାର କିମ୍ବଦନ୍ତୀ ମଧ୍ୟ ଅଦ୍ୟାପି ଲୋକମୁଖରୁ ଶୁଣାଯାଏ । ତେଣୁ ସମଧିକ ଯୁକ୍ତିସଂଗତ କିମ୍ବଦନ୍ତୀଟି ନାଟକରେ ଗୃହୀତ ହୋଇଅଛି ।

ଏ ନାଟକ ରଚନାରେ ୰ କବି ଭଗୀରଥି ମହାପାତ୍ର ବିଶେଷ ଭାବେ ସାହାଯ୍ୟ କରିଥିଲେ । ସେ ମହାଶୟଙ୍କର ଏକାଧିକ ନାଟକ ଓ ଗୀତାଭିନୟ ସଫଳତାର ସହିତ ଅଭିନୀତ ଓ ପ୍ରକାଶିତ ହୋଇ-ଥିବାରୁ ଏ ନାଟକ ରଚନାରେ ତାଙ୍କ ସହାୟତାର ବିଶେଷ ଆବ-ଶ୍ୟକତା ଅନୁଭବ କରାଯାଇଥିଲା । ତେଣୁ ସେ ମହାଶୟଙ୍କ ନାମ ସହ-ପ୍ରଣେତା ରୂପେ ଗୃହୀତ ହେଲା ।

୧୯୪୨ ମସିହାରେ ନାଟକଟି ଭଦ୍ରକ ନାସ୍ୟୁଗ୍ରାଉଣ୍ଡ ହାଇସ୍କୁଲର ଛାତ୍ରମାନଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଅଭିନୀତ ହୋଇଥିଲା । ତତ୍ପର ବର୍ଷ ଆଗରପଡ଼ାରେ କୃଷ୍ଣଚରଣ ବିଦ୍ୟାମନ୍ଦିରର ଶିକ୍ଷକ, ଛାତ୍ର ଓ

ସ୍ଥାନୀୟ ଟେକଟେକ ଯୁବକଙ୍କ ଦ୍ୱାରା ଏହା ଅଭିନୀତ ହୋଇଥିଲା । ଏ ଅଭିନୟର ସଫଳତା ପାଇଁ ଶ୍ରୀମତୀ ସୁଭଦ୍ରା ମହତାବଙ୍କ ସାହାଯ୍ୟ, ସହାନୁଭୂତି ଓ ପ୍ରେରଣା ବିଶେଷ ଉଲ୍ଲେଖ-ଯୋଗ୍ୟ । ଏ ମହାଶୟା ଆଗରପଡ଼ାର ପ୍ରାଚୀନ ରଜା ରାଣୀମାନଙ୍କର ପୋଷାକ, ଗହଣିଛୁଣ ଓ ସିଂହାସନାଦି ଦ୍ୱାରା ଅଭିନେତାମାନଙ୍କୁ ସଜାଇବାରେ ସୁଯୋଗ ଦେଇଥିଲେ ଏବଂ ନିଜ ବ୍ୟୟରେ ଦୃଶ୍ୟପଟମାନ ଯୋଗାଇ ଦେଇଥିଲେ । ତେଣୁ ତାଙ୍କଠାରେ ଆମେ ପ୍ରଣେତାଗଣ ବିଶେଷଭାବେ କୃତଜ୍ଞ ।

ଶ୍ରୀ ଉଦୟ ନାରାୟଣ ମହାନ୍ତି

ଉତ୍ସର୍ଗ

ମାନନୀୟା

ଶ୍ରୀମତୀ ସୁଭଦ୍ରା ମହତାବ୍ ··············· କରକମଳେଷୁ,

ସୁଭଦ୍ରେ,

ତମେ ରାଣୀ। ରାଜଗାଦିରେ ବସି ରାଜା-ରାଣୀ ରୂପେ ଅଭିଷିକ୍ତ ହେବାର ପରଂପରା ତମ ବଂଶରେ ଅଛି। ସେ ଗାଦି ଅଛି, ଅଭିଷେକ ଉପକରଣ ସବୁ ଅଛି; କିନ୍ତୁ ତମେ ସେ ଜଣଯାକ ଗାଦି-ନସିନ୍ ହୋଇନାହଁ—ନିଜେ ଇଚ୍ଛା କରି। ତଥାପି ତମେ ରାଣୀ; ସେ ରାଜ୍ୟ,—ଏ ଅଞ୍ଚଳର ଲୋକମାନଙ୍କ ହୃଦୟ, ମନନ ଓ ଜ୍ଞାନରେ। ରାଣୀ ତମେ—ମୁଁ ଅକିଞ୍ଚନ ଇଚ୍ଛା କରୁଛି ତମକୁ ଉପହାର ଦେବାକୁ। ରାଣୀ-ଯୋଗ୍ୟ ଉପହାର ମୁଁ ବା କାହୁଁ ପାଇବି? କିନ୍ତୁ ଭରସା ମୋର ଲୋପ ପାଇନାହିଁ। ଯେହେତୁ ତମେ ରାଣୀ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଜଣେ ସେବିକା। ଅର୍ଜ୍ଜୁନ କୁରୁକ୍ଷେତ୍ର ମହାସମରରେ ଲିପ୍ତ ଥିଲାବେଳେ ସୁଭଦ୍ରା ଶତ୍ରୁ ମିତ୍ର ନିର୍ବିଶେଷରେ ଆହତ, ମୁମୂର୍ଷୁଙ୍କ ସେବା ଶୁଶ୍ରୂଷାରେ ଦିନରାତି ଲାଗି ରହିଥିଲେ। ତମର ସ୍ୱାମୀ ଜନ୍ମଭୂମିର ମୁକ୍ତିପାଇଁ ଅହିଂସା-ମହାସମରରେ ଲିପ୍ତ ଥିଲାବେଳେ ତମେ ରାଣୀହଂସପୁର ଛାଡି ଲାଗିଥିଲ ସମାଜ ସେବାରେ। ସେବା ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ବାରଦ୍ୱାର ଡେଇଁଲ ବୁଲିଥିବାରୁ କୌଣସି ଉପହାରରେ ତମର ଇତରବିଶେଷ ଜ୍ଞାନ ନ ଥାଏ। ତେଣୁ ଭରସା, ଏ ସାମାନ୍ୟ ଉପହାର ଉପେକ୍ଷିତ ହେବନାହିଁ। ଅତବ ମଧ୍ୟ ମୋର

ଭରସା ଦ୍ୱିଗୁଣିତ ହୋଇଛି, ଯେହେତୁ ଏ ଉପହାର-ବସ୍ତୁଟିର ସେବା ତମେ ଯଥେଷ୍ଟ କରଛ । ଏହାକୁ ସମ୍ପନ୍ନ କରିବା ପାଇଁ ତମେ ନିଜ ବ୍ୟୟରେ ମଞ୍ଚ ସ୍ଥାପନ କରିଥିଲ; ପୁଣି ବହୁ ଉଜାଗର ରହି ଏହାର ଅଭିନୟ ଉପଭୋଗ କରିଥିଲ । ଏହାପ୍ରତି ତମର ସେହି ଅକୃତ୍ରିମ ସ୍ନେହ ଯୋଗୁଁ କୃତଜ୍ଞତାର ନିଦର୍ଶନ ସ୍ୱରୂପ ତମର ଗୌରବୋଜ୍ଜ୍ୱଳ ବଂଶର ଝିଅ ଇନ୍ଦିରାର ଚରିତ ତମର ସେବାପୂତ କରକମଳରେ ସମର୍ପିତ ହେଲା ।

ସୌଜନ୍ୟମୁଗ୍ଧ

ଶ୍ରୀ ଉଦୟନାରାୟଣ ମହାନ୍ତି

ଦୃଶ୍ୟ—କୁଞ୍ଜକୁଟୀର

(ଯୁଗଳ ମୂର୍ତ୍ତି ଭକ୍ତ—ଅପ୍ସରାଗଣ କରଯୋଡ଼ ଗାଇଲେ)

(ବନଫୁଲ ହାତେ ନେଇ ବାଳାଙ୍କ—ବୃନ୍ଦେ)

ଦେଖ ଦେଖ ସଖି ସୁରୁରୁ ପଙ୍କଜ ଲାଜେ ଧରଣୀ ଭଲେ ଗୋ,
ଚୁପ କି ସୁନ୍ଦର ରଙ୍ଗେ ମନୋହର ମଳୟ ପବନେ ଡଳେ ଗୋ ।
ଦେଖ କମଳପରେ ବଂଶ ଶଶଧର,
ତାହାର ଉପରେ ବିଳେ କଣ୍ଠବର;
ସେହି ଗଙ୍କେ ସଖି କେଶରୀ ରାଜଇ ଦେଖି ଯତି ମତି ଟଳେ ଗୋ । ୧
ତାପରେ ଉଦର ଗିରି ତା ଉପରେ
ଦୁଇଟି ତମାଳ ସେ ଗିରି ଶିଖରେ,
ରୂହ ଶାଖା ତାର ବଳୟକେ ସଙ୍ଗିନୀ ସେ ଶୋଭା ବଚନ ବଳେ ଗୋ ।୨
ଗୋଟିଏ ତମାଳ ଜିଣି ନବଘନ,
ଅପରଟି ଅହା କନକ ବରଣ;
ଫଳିଛି ତହିଁରେ ଅରୁଣ ବରଣ ଗୁରିଫଳ ଦେଖି ଭୋଳେ ଗୋ ।୩
ଫଳରି ଭିତରେ ଫୁଟିଅଛି ଫୁଲ,
କାହିଁ ନାହିଁ କାହିଁ ତାର ସମତୁଲ,
ତା ଉପରେ ଦୁଇ ଶୁଆ ବସିଛନ୍ତି ଗୁରୁ ରଙ୍ଗୀର ଡାଳ ପରେ ଗୋ ।୪
ତାପରେ ଉଦିତ ଜନ୍ମ ମା ଯୁଗଳ,
ତାପରେ ଅରୁଣ ସୁଧାଂଶୁ ଜମଲ,
ମୟୂର ଭୁଜଙ୍ଗ ତାହାର ଉପରେ ଏକ ସଙ୍ଗେ ପ୍ରେମେ ଖେଳେ ଗୋ ।୫
ବଜାଅ ଆନନ୍ଦେ ଶଙ୍ଖ ଭେରୀ ତୁରୀ,
ପ୍ରେମାନନ୍ଦେ ନାଚ ଦଅ ହୁଳହୁଳି,
ହୋଇ ଅଳି ସମ ଭର ମଧୁପାନ୍ତ ଅନୁରକ୍ତ ସେ କମଳେ ଗୋ । ୬

ପ୍ରାରମ୍ଭ ସଙ୍ଗୀତ

(ଭଙ୍ଗ ଦସ୍ତାର୍ଣ୍ଣିଷୁ କେଦାର ଗୌରଣିଷ୍ଠ—ତୃତେ)

ଚନ୍ଦନଲଞ୍ଛିନ   ନୟନରଞ୍ଜନ   ଛବିଳା ଉତ୍କଳ ଜନନୀ ।
ମନୋହର ଶୋଭା   ଚିତ୍ରକର ଆଖି   ଅନନ୍ତ ଗୌରବ ମାଳିନୀ ।
ମର୍ତ୍ତ୍ୟର ପଟରେ ସ୍ୱର୍ଗର ସୃଜନ,
ଫଳେ ଜଳେ ଶସ୍ୟେ ଶୋଭେ ଅପଘନ,
ଦେବତା ମହିମା ସଙ୍ଗୀତ ଗରିମା ଯୋଗେ ସେ ଜଗତବନ୍ଦନୀ ।୧।
ଜାତିର ଗୌରବ ବୀରର ଗରବ;
ନର ଦର୍ପ, ଶିଳ୍ପ-ବାଣିଜ୍ୟ-ବିଭବ;
କାଳବଶେ ରଖିଅଛି ଇତିହାସ ସୁସିଦ୍ଧି-ସାଫଲ୍ୟ ଦାୟିନୀ । ୨ ।
ଦେବ କରୁଣାରେ ପ୍ରତିଭା ସ୍ଫୁରଇ,
ପାଷାଣ ସ୍ତୂପରେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଫୁଟଇ;
ତା ବିନାଶେ ଷମ କଏ କେବେ କାହିଁ ଜଗତ ମାନସ ମୋହିନୀ ।
ଏତେ ଧନ ଥାଇ ବାଟ ଭିକାରୁଣୀ,
ନ ମିଳଇ ତାକୁ ଦାନା କଣା ପୁଣି;
ଏବେ ଚେତିଲଣି କର୍ମେ ମାତିଲଣି ପାହୁଛି ବିଷାଦ-ଯାମିନୀ । ୪ ।
ଶିଳ୍ପ ବାଣିଜ୍ୟରେ ଲଗୁଅଛି କର,
ଅତୀତକୁ ପ୍ରେମେ କରୁଛି ଆଦର;
ନୀଳାଚଳ ନାଥ ହୁଅ ହେ ସହାୟ ସାକୁ ସେ ଆପଣା କପଣି । ୫ ।

ଇନ୍ଦିରା

—ପ୍ରଥମ ଅଙ୍କ—

ପ୍ରଥମ ଦୃଶ୍ୟ—(ଭଦ୍ରକାଳୀ ମନ୍ଦିର)

ସମୟ—ସାନ୍ଧ୍ୟା ପହର

(ଅମରସିଂହ ଦେବୀଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ବୀରାସନରେ ବସି ପୂଜା କରି ସାର୍ ପ୍ରାର୍ଥନା କଲେ । ସେତେବେଳେ ନିଖିଳ ଜଗତ ନୀରବ । ମନ୍ଦିରର ଏକ କୋଣରେ ଦୀପଟିଏ ମିଞ୍ଜି ମିଞ୍ଜି ହୋଇ ଜଳୁଥାଏ । ଉଷା ସମୀରଣ ଦେହରେ ପୁଷ୍ପସୁବାସ ବୋଳି ହୋଇ ଧୀରେ ଧୀରେ ବହୁଥାଏ)

(ସ୍ତୁତି)

(କୀର୍ତ୍ତନ)

ଜୟ ମା ବରବନ୍ଦନି ଜୟ ମା ନଗନନ୍ଦନି
କ୍ଷେମଙ୍କରି ଅଭିଷ୍ଟଦାୟିନି ଗୋ ।
ଜୟ ଦୁର୍ଗତିନାଶିନି ଜୟ କମଳବାସିନି
ଜୟଙ୍କରି ନୃମୁଣ୍ଡମାଳିନି ଗୋ ।
ଉମା ଶଙ୍କରି ଭବାନି ତଙ୍ଗବାଦ୍ୟ ବିନୋଦନି
ଭବର୍ତ୍ତିତାପ ହାରିଣି ତୁହି ମାଗୋ ଜଗତ ପାଳିନି ଗୋ ।
ଦିଅମା ଶ୍ରୀପଦ ଛାୟା ସୁଦୟା କର ଅଭୟା
ପାହିଯାଉ ବିଷାଦ-ଯାମିନି ଗୋ ।
ହୃଦୟେ ଦିଅ ମା ଭକ୍ତି ବାହୁରେ ଦିଅମା ଶକ୍ତି
ଜନ୍ମଭୂମି ହିତେ ବ୍ରତୀ ହେଉ ଦାସ ଏତିକି ଦୟିନି ଗୋ ।

(ସହସା ଭଦ୍ରକାଳୀ ଭକ୍ତର ଭକ୍ତିରେ ପରିତୁଷ୍ଟ ହୋଇ ଦର୍ଶନ ଦେଲେ । ଦିବ୍ୟାଲୋକରେ ମନ୍ଦିର ଉଦ୍ଭାସିତ ହେଲା—

ଦବ୍ୟସୌରଭରେ ପ୍ରାଣମନ ପୁଲକିତ ହେଲା । ଦେବୀ ବୀଣାଜଣା କଣ୍ଠରେ କହିଲେ—)

ଭଦ୍ରକାଳୀ—ବତ୍ସ, କାହିଁକି ଏପରି ବ୍ୟାକୁଳ ହେଉଛୁ ?

ଅମରସିଂହ—ମା, ତୁ କି ଜାଣିନାହୁଁ ମୋର ଆକୁଳର କାରଣ ? ଶୁଣିନାହୁଁ ଏ ବେଦନାଜୀର୍ଣ୍ଣ ବ୍ୟଥିତପ୍ରାଣର କରୁଣ-କାହାଣୀ ? ସବୁ ଜାଣି ଶୁଣି ଏପରି ଅଜଣା ହୋଇ ପଚାରୁଛୁ ନା କଣ ?

ଭଦ୍ରକାଳୀ—ବାପ, ତୋର ହୃଦୟର ମର୍ମସ୍ଥାନ ଅନୁସନ୍ଧାନ କରି ଦେଖିଛି । ତୋର ଅନ୍ତର୍ନୁଦ ବେଦନାର କାରଣ ବୁଝିଛି— ଯା, ଆଉ ଚିନ୍ତା କରନା—ତୋର ସାଧନା ସିଦ୍ଧ ହୋଇଛି —କାମନା ଅବଶ୍ୟ ପୂର୍ଣ୍ଣ ହେବ । ଜାଣିପାରୁନାହୁଁ ବାପ, ଏକ ନବ ଗରିମାର ଆଭାରେ ତୋର ବଦନମଣ୍ଡଳ ଉଦ୍ଭାସିତ ହୋଇ ଉଠିଛି—ଏକ ମହିମାର ସମାରୋହ ତୋର ସମ୍ମୁଖରେ ବିଚିତ୍ର ଭଙ୍ଗୀରେ ନୃତ୍ୟ କରୁଛି ।

ଅମରସିଂହ—ସେ ସବୁ ତମର ଦୟାରୁ ମା ତମରି ଦୟାରୁ ।

ଭଦ୍ରକାଳୀ—ତେବେ ଆଉ ଦୁଃଖୀ କରୁଛୁ କାହିଁକି ?

ଅମର—ତଥାପି ମୁଁ ଦୁର୍ବଳ, ହୃତସର୍ବସ୍ୱ । ମୋର ମାତା, ପିତା, ଭ୍ରାତା ସମସ୍ତେ ବୀରତ୍ୱର ଜ୍ୱଳନ୍ତ ନିଦର୍ଶନ ରଖିଥିଲେ ସମରକ୍ଷେତ୍ରରେ—ମାତ୍ର ଧନଲୋଭୀ ବର୍ଗୀଗଣ କୌଶଳରେ ସେମାନଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରିଛନ୍ତି । ମୋର ଜାତି ମୁହଁରେ କଳଙ୍କ-କାଳି ଲେପି ଦେଇଛନ୍ତି—ପ୍ରତିହିଂସାର ତୀବ୍ର ମାଦକତାରେ ମୋତେ ପାଗଳ କରିଛନ୍ତି । ଅତୁଳ ଐଶ୍ୱର୍ଯ୍ୟ, ଅଫୁରନ୍ତ ଧନରତ୍ନ ହରି ନେଇ ମୋତେ ବାହାର ଭିକାରି କରିଛନ୍ତି । ତେଣୁ ମୁଁ ଆଜି ଏକ ନୈରାଶ୍ୟର ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି ସର୍ବସ୍ୱହୀନ ହୋଇ ଧୂଳି ତଳେ କଷ୍ଟ ଅନୁଭବ କରନ୍ତି

ନାହିଁ, ଯେବେ ଗନ୍ଧର୍ବବର୍ଗ ଜୀବିତ ଥାଆନ୍ତେ, ଅନ୍ତତଃ ମୋର ମାନଭଞ୍ଜଣୀ ଲୀଳା ଯେବେ ଗାଆନ୍ତେ ଥା'ନ୍ତା ତା' ମୁହଁ ଦେଖି, ତା' ସଙ୍ଗରେ କଥା କହି ସବୁ ଯନ୍ତ୍ରଣା ପାସୋରି ପକାନ୍ତି। କପାଳ ମୋର ଏପରି ମନ୍ଦ ଯେ ସେଥିରୁ ମଧ୍ୟ ବଞ୍ଚିତ ହୋଇଛି। ତା ଦେହରେ କିଛି ସୁନା ଗହଣା ଥିଲା। ନ ସେହି ଲୋଭରେ ତାକୁ କିଏ କୁଆଡ଼େ ନେଇ ଯାଇ ହତ୍ୟା କରିଛନ୍ତି, କି ସେ ବର୍ଗୀଙ୍କ ଅତ୍ୟାଚାରରୁ ରକ୍ଷା ପାଇବା ଲାଗି କୁଆଡେ ଚାଲିଯାଇଛି ତାର ବି ପତ୍ତା ମିଳୁ-ନାହିଁ। ସେହିଦିନରୁ ମୁଁ ଏକ ଅନ୍ଧତମସାଚ୍ଛନ୍ନ ଗହ୍ୱରରେ ପଡ଼ିଛି। ପୃଥିବୀର ସମସ୍ତ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ମୋ ନୟନସମୀପରୁ ଅପସୃତ ହୋଇଅଛି—ଏକ ବିରାଟ ବିଜନଧ୍ୱନି ମୋର ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଘୂରୁଛି।

ଭଦ୍ରକାଳୀ—ହତାଶ ନ ହୋଇ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଧର। ପ୍ରଣଷ୍ଟ ଗୌରବ ଫେରି ପାଇବୁ। ଆଉ ଏକ କଥା—

ଅମର—କ'ଣ ମା ?

ଭଦ୍ରକାଳୀ—ସଂସ୍କୃତ ପ୍ରାଣୀ ସେବାର ପବିତ୍ର ମନ୍ତ୍ରରେ ଦୀକ୍ଷିତ ହୋଇ ସେହି ମହତ୍ ସାଧନା ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହ। ସେଥିଲାଗି ପ୍ରାଣାନ୍ତ ଚେଷ୍ଟା—ସବୁ ବିଷୟରେ ସଂଯମ ଆଉ ଅପୂର୍ବ ତ୍ୟାଗ ସ୍ୱୀକାର ଦରକାର। ପାରିବୁ ତ ?

ଅମର—ପାରିବିନାହିଁ କାହିଁକି ମା ? ଯେ ସ୍ୱର୍ଗାଦପି ଗରୀୟସୀ—ଯାର କୋଳରେ ଶାନ୍ତି—ବକ୍ଷରେ ସ୍ନେହ—ନୟନରେ କରୁଣା—ସେହି ମହିମାମୟୀ ମାତୃଭୂମିର ମଙ୍ଗଳକାମନାରେ ବ୍ରତୀ ହେବିନାହିଁ ? ସେ ଯେ ମୋର ପ୍ରାଣଠାରୁ ପ୍ରିୟତର। ଅତଏବ ମୋ ଉପରେ ତମର ଆଶୀର୍ବାଦବର୍ଷ ଅଦେଶ।

ଏହାଠାରୁ ବଳି ସୌଭାଗ୍ୟର ବିଷୟ ଆଉ କଣ ହୋଇ-
ପାରେ ?

ଭଦ୍ରକାଳୀ—ବାପ, ଯେ ପୁଣ୍ୟାତ୍ମା—ଯାର ହୃଦୟ ପବିତ୍ର, ତାହାର
କୌଣସି ବିପଦ ଆପଦ ନାହିଁ । ସେ ଯେଉଁ ବାଟରେ
ଯାଉ ପଛକେ ଧର୍ମ ତାର ସହାୟ ହୋଇ ବାଟ ସଫା କରି
ଯାଉଥିବ । ଅନ୍ଧକାର ଦେଖି ଭୀତ ହେଉଛୁ ? ନା,
ଡର ନା, ପୁଣି ପ୍ରଭାତ ହେବ—ପୁଣି ସୂର୍ଯ୍ୟ ଉଇଁବ । ମୁଁ
ଯାଉଛି—ଆଉ ବର ଦେଉଛି, ତୁ କ୍ଷତ୍ରିୟର ଉପଯୁକ୍ତ
ବଂଶଧର ହୋଇ ଯୁଗଯୁଗକୁ ଯଶ ରଖ ।
(ଦେବୀ ଅଦୃଶ୍ୟ ହେଲେ । ସହସା ସେ ସ୍ଥାନ ପୂର୍ବପରି
ଅନ୍ଧକାରମୟ ଓ ନୀରବ ହେଲା । କେବଳ ଦୀପଟି ମିଞ୍ଜି
ମିଞ୍ଜି ହୋଇ ଜଳୁଥାଏ)

ଅମର—କେଉଁଆଡ଼େ ଗଲ ମା ? ଆନନ୍ଦରେ ଯେ ମୋର ବାକ୍ୟଶକ୍ତି
ରୁଦ୍ଧ ହୋଇଗଲା ? କିଛି କହି ପାରିଲି ନାହିଁ । ମା, ମା,
ଚାଲିଗଲ ? ଲୀଳା କେଉଁଠି ଅଛି କହିଲ ନାହିଁ ? ସତେ
ସେ ଜୀବିତ ? ସତେ ତାଙ୍କୁ ପାଇବି ? ମା, ଅଭୟଦାୟିନି,
ଅଭୟ ଦେଇଛ, ଏଣୁ ଆଶା ଅଛି । ମା, ଯାଇଛ ତ ଯାଅ,
ମାତ୍ର ଶୂନ୍ୟରେ ଥାଇ ଦେଖ ଥରେ—ଆଜି କି ଏକ ନବୀନ
ଉତ୍ସାହରେ ବକ୍ଷ ଫୁଲି ଉଠୁଛି—ଶତ୍ରୁ ସମ୍ମୁଖରେ ଛିଡ଼ା
ହେବା ପାଇଁ ସ୍ଫୀତ ବକ୍ଷରେ କିପରି ଶକ୍ତି ପାଉଛି—
ଦେଶର କଳଙ୍କ ଅପସାରିତ କରିବା ପାଇଁ ଅସି ଆଘାତରେ
କିପରି ଉତ୍ତେଜନା ପାଉଛି । ମା, ପ୍ରତିଜ୍ଞା କରୁଛି, ଆଜିଠାରୁ
ଦେଶବାସୀ ଯେପରି ନିର୍ଭୟରେ ଭଲ ଖାଇବେ, ଭଲ
ପିନ୍ଧିବେ, ଭଲ ଘର କରି ରହିବେ, ଗ୍ରାମ ଛାଡ଼ି ବନ
ପର୍ବତରେ ଆଶ୍ରୟ ନ ନେବେ ସେଥିଲାଗି ପ୍ରାଣପଣେ ଯତ୍ନ

ଘ ନଂ........
ତା........

କରେଣ । ଧର୍ମୀ ଅତ୍ୟାଚାରରି ହୌତ୍ର ଦୁର୍ଭିକ୍ଷ ଯନ୍ତ୍ରଣାର ଭ୍ରୂକୁଟି କୁଟିଳ ଚକ୍ଷୁକୁ ସମ୍ମୁଖେ ଉପାଡେଇ ଦେଇ । ମା ମଙ୍ଗଳଦାୟିନି, ହୃଦୟରେ ବଳ ଦେଇଛ, ସାହସ ଦେଇଛ, ଆଶା ଦେଇଛ—ତମରି ପବିତ୍ର ଆଦେଶ ପାଳନ କରି ଜୀବନ ଧନ୍ୟ ହେଉ, ଜନ୍ମ ସାର୍ଥକ ହେଉ । ଏଣେ ଯେ ସୁନ୍ଦର ଫାଟିଲାଣି, ସୂର୍ଯ୍ୟ ଉଦିତ ହେବାକୁ ବସିଲେଣି । ଯାଏଁ, ନିତ୍ୟକ୍ରିୟା ସାରେଁ ।

(ପୂର୍ବଦିଗକୁ ଚାହିଁ କରଯୋଡ଼ି କହିଲେ ଭକ୍ତିନମ୍ର କଣ୍ଠରେ)

ଜବା କୁସୁମ ସଂକାଶଂ କାଶ୍ୟପେୟଂ ମହାଦ୍ୟୁତିଂ ।
ଧ୍ୱାନ୍ତାରିଂ ସର୍ବପାପଘ୍ନଂ ପ୍ରଣତୋଽସ୍ମି ଦିବାକରଂ ॥

(ସାଷ୍ଟାଙ୍ଗ ପ୍ରଣାମ କଲେ)

— ଦୃଶ୍ୟ ପତନ —

— ଦ୍ୱିତୀୟ ଅଙ୍କ —

ପ୍ରଥମ ଦୃଶ୍ୟ — ରାଜସଭା

[ରାଜା ବଳଅର ବାହାଦୁର ସିଂହ ରାଜାସନରେ ଓ ସମ୍ମୁଖରେ ବେଦୀପାର୍ଶ୍ୱରେ ଦେବବର୍ଣ୍ଣ, ସେନାପତି ପ୍ରଭୃତି ଯଥାଯୋଗ୍ୟ ଆସନରେ ଉପବିଷ୍ଟ । ଗାୟିକାମାନେ ନୃତ୍ୟସହ ଗାନ କରୁଛନ୍ତି]

ଗୀତ—(ମଧୁ ମୁରତି — ବୃନ୍ଦେ)

ନୀଳ ଗଗନ,
କି ଗମ୍ଭୀର ! କି ଉଦାର ! ଭାବେ ମଗନ ।
ଢାଳୁଛି କି ସୁଧାଧାର   ପାନେ ତୃପ୍ତ ସଂସାର ସାରା
ସ୍ନିଗ୍ଧ ଛବି ମୁଗ୍ଧ କରେ ମନ ନୟନ । ୧ ।

ପାଲଟି ଖଣ୍ଡକେ ଦେଶ   ସଦା ତୋର ହୃଦ ହର

ଧନ୍ୟ ତୋର ବକ୍ଷ ଉଦ୍ର ଶଶୀ ତପନ । ୨ ।

କି ଗୀତ ଗାଇ ନୀରବେ   ମଗ୍ନ ଅଛୁ କାହାର ଭ୍

ସତ୍ୟ ତୁହି, ନିତ୍ୟ ତୁହି, ତୁହି ମହାନ । ୩ ।

ରାଜାରାମ ପଟ୍ଟନାୟକ—ମହାରାଜ, ଗୁପ୍ତଚର ମୁଖରୁ ସଂବାଦ ପାଇଲି ବର୍ଗୀମାନେ ପୁନରାୟ ଝାଡ଼ଖଣ୍ଡ ରାଜ୍ୟ ଆକ୍ରମଣ କରିବାକୁ ଆସୁଛନ୍ତି ।

ବଳଆର ବାହାଦୁର ସିଂହ—ମୁଁ ମଧ୍ୟ ସେ ସଂବାଦ ପାଇଛି ।

ରାଜାରାମ—ତେବେ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହୋଇ ବସିବାଟା ଉଚିତ ନୁହେଁ ।

ବାହାଦୁରସିଂହ—ନା ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହେବା କିପରି ? ତେବେ ସେମାନଙ୍କୁ ଫେରାଇ ଦେବାର ଯୋଗାଡ଼ କରନ୍ତୁ ।

ଅର୍ଜୁନସିଂହ—କ'ଣ ଯୋଗାଡ଼ କରାଯିବ ? ଯୁଦ୍ଧ ତ !

ବାହାଦୁର ସିଂହ—ନା ଯୁଦ୍ଧ ନୁହେଁ ।

ଅର୍ଜୁନ—ତାହିଁକି ମହାରାଜ ?

ବାହାଦୁର ସିଂ—ସେମାନେ ତ ଆସୁନାହାନ୍ତି ଆମର ରାଜ୍ୟ ଅଧିକା କରିବାକୁ ? ଆସୁଛନ୍ତି ଲୁଣ୍ଠନ ପାଇଁ ।

ଅର୍ଜୁନ—ଆଜ୍ଞା ହଁ ।

ବାହାଦୁର—ତେବେ ତାଙ୍କୁ କିଛି ଟଙ୍କା ଦେଇ ଫେରାଇ ଦେବା ଯୋଗାଡ଼ କରନ୍ତୁ । ସାମାନ୍ୟ ଅର୍ଥ ପାଇଁ ଅନର୍ଥକ ଏତେ ରକ୍ତପାତର ଆବଶ୍ୟକତା କ'ଣ ? ଅପଣ ଦେବଗ୍ରା ସଙ୍ଗରେ ଯାଇ ଭଦ୍ରକ ଅମିଲଙ୍କୁ ସମସ୍ତ ବିଷୟ ଜଣାନ୍ତୁ ସେ ଏ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ନିଶ୍ଚୟ ରାଜି ହେବେ ।

ରାଜାଗଣ—ଗୁରୁ ଏ କଣ କହୁଛନ୍ତି ? ଲୋଭୀକୁ ଥରେ ଲୋଭ ମଧୁର ମୂର୍ତ୍ତି ଦେଖାଇଲେ ସେ କି ସମ୍ଭାଳି ହୋଇ ରହିବ ଦରିଦ୍ର ପ୍ରଜାବାହାର କେଉଟିଆ ଖାଗକୁ ଜାହାଙ୍କର ଅଖି—

ଯାହାଙ୍କୁ ସନ୍ତୋଷ, ନିତ୍ୟ ଲୁଣ୍ଠନ, ନିତ୍ୟ ଉତ୍ପୀଡ଼ନରେ ଯାହାଙ୍କର ତୃପ୍ତି ଆସୁନାହିଁ—ସେହି ସ୍ୱେଚ୍ଛାଚାରୀମାନେ କି ଏପରି ବଶୀଭୂତ ହେବେ ? ଜ୍ୱଳନ୍ତ ଅନଳ କି ଘୃତାହୁତି ପାଇ ନିର୍ବାପିତ ହେବ ?

ବାହାଦୂର—ଜାଣେ ମନ୍ତ୍ରୀ ମହାଶୟ, ସେମାନଙ୍କର ଦୁର୍ବାର ଅତୁଳ ଅକାଂକ୍ଷାର ଶେଷ ନାହିଁ । ଜାଣେ ଲୁଣ୍ଠନ ଆଉ ନୀଚ୍ଛ-ସ୍ପୃହା ସେମାନଙ୍କର ରାଜନୀତିର ମୂଳମନ୍ତ୍ର । ତଥାପି କହୁଛି, ସାମାନ୍ୟ ମୁଦ୍ରା ବିନିମୟରେ ଝାଡ଼ଖଣ୍ଡି ରାଜ୍ୟର ପ୍ରାଣ, ମାଂସ, ରକ୍ତ କିଣିଅଣ । ଏଥିରେ କିଛି ଦୋଷ ନାହିଁ ।

ରାଜାରାମ—ଦୋଷ ହେବନାହିଁ କପରି ମହାରାଜ ? କ୍ଷତ୍ରିୟ କୁଳରେ ଜାତ ହୋଇ କାପୁରୁଷ ପରି ଶତ୍ରୁର ଆହ୍ୱାନ ଶୁଣି ନୀରବ ରହି ବୀର ସମାଜରେ ଅପକୀର୍ତ୍ତି ଲଭିବେ ସିନା ? ରାଜପୁତ୍ ଇତିହାସର ଅମଳିନ କୀର୍ତ୍ତିରାଜିରେ କଳଙ୍କ-କାଳି ବୋଳି-ଦେବେ ସିନା ? ଏହାଠାରୁ ବଳି ଦୁଃଖର କଥା—ଅପମାନର କଥା ଆଉ କଣ ଅଛି-ମହାରାଜ ? ଯେଉଁ ବଂଶର ବୀରମାନେ ଜୟ ପରାଜୟ ପ୍ରତି ଭ୍ରୂକ୍ଷେପ ନକରି ଅନ୍ୟାୟ ଅତ୍ୟାଚାର ବିପକ୍ଷରେ ଅଗ୍ରସର ହୋଇଥିଲେ, ତୁମ୍ଭେ ସେ ବଂଶର ମର୍ଯ୍ୟାଦା କଣ ରକ୍ଷା କରିବେନାହିଁ ? ତୁମ୍ଭେ ଜଣେ ପ୍ରକୃତ ବୀର । ତୁମ୍ଭଙ୍କର ରଣପାଣ୍ଡିତ୍ୟ ଦିନେ ଦୁର୍ଦ୍ଧର୍ଷ ମୋଗଲଶକ୍ତିକୁ ସ୍ତବ୍ଧ କରିଥିଲା—ତୁମ୍ଭଙ୍କ ପ୍ରତାପରେ ଏ ରାଜ୍ୟବାସୀ ଯେ ଦିନେ ଶତ୍ରୁରକ୍ତରେ ନିଜର ପ୍ରତିହିଂସା ବହ୍ନି ନିର୍ବାପିତ କରିଥିଲେ ସେ କଥା କ'ଣ ଭୁଲିଗଲେଣି ମହାରାଜ ?

ବାହାଦୂର—ଭୁଲିବି କପରି ? ସେ ଯେ ମୋର ଅଙ୍ଗେ ନିହିତ

କଥା । ସେ ସମୟ—ଏ ସମୟ ମଧ୍ୟରେ ଯଥେଷ୍ଟ ପ୍ରଭେଦ । ସେତେବେଳେ ଥିଲ ଯୁବକ—ମୋର ଚଃତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ଥିଲ ବିରାଟ କର୍ମକ୍ଷେତ୍ର ଏବଂ ତାହାଁ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଅନନ୍ତ ଆଶା । ଏବେ ମୁଁ ବୃଦ୍ଧ ଓ କ୍ଳାନ୍ତ । ଆଉ ମୋର ରଣ ପିପାସା ନାହିଁ । ବିଶେଷତଃ ମରହଟ୍ଟାଙ୍କ ଦୋର୍ଦ୍ଦଣ୍ଡ ପ୍ରତାପ ବିରୁଦ୍ଧରେ ଦସ୍ୟୁମାନ ହେବାପାଇଁ ମନ ବଳୁନାହିଁ । କ୍ଷମା କରନ୍ତୁ ମନ୍ତ୍ରୀ ମହାଶୟ ! ମୁଁ ନିର୍ବିବାଦରେ ରହିବାକୁ ଇଚ୍ଛାକରେଁ ।

ଅରୁଣ—ଏହା ତ ଯୁକ୍ତିଯୁକ୍ତ ନୁହେଁ ମହାରାଜ ! ଶତ୍ରୁ ସମ୍ମୁଖରେ ସ୍ଫୀତ ବକ୍ଷରେ ଠିଆ ନ ହୋଇ—ଅସି ଆଘାତରେ ଦେଶର କଳଙ୍କ ଅପସାରିତ ନ କରି—ହୀନବୀର୍ଯ୍ୟ ପରି ଆତ୍ମସମର୍ପଣ କଲେ ଭବିଷ୍ୟତ ଫଳ କଣ ହେବ ଥରେ ବିଚାର କରନ୍ତୁ । ଆପଣ କେବଳ ଅନୁମତି ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତୁ । ମୁଁ ଏକା ସେହି ଗର୍ବଦୃପ୍ତ ବର୍ଗୀଙ୍କର ଶିର ରାଜପଦରେ ଉପହାର ଦେବି ।

ବାହାଦୁର—କିନ୍ତୁ ବର୍ଗୀ ସହିତ ଶତ୍ରୁତା ବଡ଼ ଭୟଙ୍କର । ଯେତେ-ବେଳେ ସେ ଜାତି ରହି ରହି ଭୂମିକମ୍ପ ପରି ଶିର ଉଠେଇଛି, ସେତେବେଳେ ମୋଗଲ ସାମ୍ରାଜ୍ୟ କାନ୍ଦି ଉଠିଛି—ଶତ ସହସ୍ର ବୀରର ଅସି ଝଙ୍କାରକୁ ତୁଚ୍ଛକରି ଯେତେବେଳେ ସେ ଜାତି ରଣ କ୍ଷେତ୍ରରେ ଅବତୀର୍ଣ୍ଣ ହୁଏ, ସେତେବେଳେ ସାରା ଦୁନିଆ ତାକୁ ବିସ୍ମୟମୁଗ୍ଧ ନେତ୍ରରେ ଚାହିଁ ରହେ । ଏହା ଜାଣି ଶୁଣି କିପରି ଯୁଦ୍ଧ ପାଇଁ ପ୍ରୟାସୀ ହେବି ? ନାଁ, ମୁଁ କେବେ ଯୁଦ୍ଧ ପାଇଁ ଅନୁମତି ଦେଇ ପାରିବି-ନାହିଁ ।

(ସହସା ଇନ୍ଦସ୍ତର ପ୍ରବେଶ)

ଇନ୍ଦସ୍ତ—ନିଶ୍ଚୟ ପାରିବେ ବାବା ! ରାଜପୁତ୍ କୁଳରେ ଜନ୍ମ ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି ଯେତେବେଳେ ରାଜ୍ୟ, ଐଶ୍ବର୍ଯ୍ୟ, ଆତ୍ମୀୟ ସ୍ବଜନ

ସର୍ବସ୍ୱ ବିନିମୟରେ ରାଜପୁତ୍ ଇତିହାସର ଗରିମା ଅବଶ୍ୟ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ରଖିବାକୁ ହେବ ।

ବାହାଦୁର ସିଂ—ବାଡ଼୍ମୟୀ ପରି କ'ଣ କହୁଛୁ ମା ? ଶକ୍ତି କାହିଁ ? ଯେଉଁ ମରହଟ୍ଟା ମୋଗଲର ଏତେ ବଡ଼ ଗୋଟାଏ ଶକ୍ତିକୁ ନିମିଷକରେ ଧ୍ୱଂସ କରିଦେଲା, ସେ ଶକ୍ତି ବିରୁଦ୍ଧରେ ଠିଆ ହେବାପାଇଁ ବଳସ୍ୱାର ବାହାଦୁର ସିଂହର ଶକ୍ତି କାହିଁ ?

ଇନ୍ଦିରା—ଶକ୍ତି ଭଗବାନ ଦେବେ । ଅନ୍ୟାୟ ଅତ୍ୟାଚାରର ବିରୁଦ୍ଧରେ ଛିଡ଼ା ହୁଅନ୍ତୁ ଆଗେ ବାବା ! ଦେବଶକ୍ତିରେ ତୁମ୍ଭଙ୍କର ହୃଦୟ ପୂରି ଉଠିବ—ଶିରା ପ୍ରଶିରାରେ ରାଜପୁତ୍ ରକ୍ତ କ୍ରୀଡ଼ା କରିବ ।

ରାଜାରାମ—କଣରୁ ଜଡ଼ତାକୁ ଦୂର କରି ଦେଉନ୍ତୁ—ହୃଦୟରୁ ନିରାଶାକୁ ପିଙ୍ଗି ଦେଉନ୍ତୁ ମହାରାଜ ! ନିଶ୍ଚୟ କ୍ଷତ୍ରିୟ କୁଳର ଗୌରବ ଅକ୍ଷୁର୍ଣ୍ଣ ରଖିବେ । ଶତ୍ରୁ କବଳରୁ ରାଜ୍ୟ ମୁକ୍ତି ପାଇବ ।

ଇନ୍ଦିରା—ଆଉ ଭାବୁଛନ୍ତି କ'ଣ ବାପା ? ଥରେ ରାଜପୁତ୍ ଭଙ୍ଗୀମାରେ ସିଧା ହୋଇ ଛିଡ଼ା ହେଉନ୍ତୁ ଦେଖିବେ, ସମଗ୍ର ରାଜ୍ୟବାସୀ ସହାୟ ହେବାପାଇଁ ଧାଇଁ ଆସିବେ । ଆଉ ମନେ ରଖନ୍ତୁ ବାପା, ତୁମ୍ଭ କିମ୍ବା ତୁମ୍ଭଙ୍କର ମୁକୁଟରେ ଜ୍ୟୋତି ଅଥବା ରାଜ-ସିଂହାସନ କେବଳ ରାଜା ନୁହନ୍ତି । ଯେବେ ତୁମ୍ଭ ପ୍ରଜାଙ୍କ ସୁଖରେ ଆନନ୍ଦିତ ହେବେ, ଦୁଃଖରେ କାନ୍ଦି ପାରିବେ, ତେବେ ତୁମ୍ଭ ରାଜା । ଯେ ପିତାମାତା ପରି ପ୍ରଜାଙ୍କୁ କଲ୍ୟାଣ କରି ଅଭୟ ଦିଏ, ସେ ପ୍ରକୃତ ରାଜା; ନୋହିଲେ ରାଜ୍ୟର ବ୍ୟାଧି । ବାପା, ଏହି ଦେଖନ୍ତୁ, ତୁମ୍ଭଙ୍କ ଆଚରଣରେ ଯେପରି ଗରୀୟସୀ ମାତୃଭୂମି ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଁଇ ରହିଛି, ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ପବନ ଯେପରି କ୍ଷୁବ୍ଧ ହୋଇ ଦୀର୍ଘନିଃଶ୍ୱାସ ପକାଉଛି—

ବିଷାଦର ଏକ ମର୍ମନ୍ତୁଦ ଆର୍ତ୍ତନାଦ ଯେପରି ସମଗ୍ର ଝାଡ଼ଖଣ୍ଡ ରାଜ୍ୟ ଉପରେ ବ୍ୟାପି ଯାଇଛି ।

(ସହସା ଅମରସିଂହଙ୍କର ପ୍ରବେଶ ଓ ଅଭିବାଦନ)

ଅମର—ସମୟ ନିତାନ୍ତ କମ୍ । ଏଣୁ ଅନୁମତି ପାଇଁ ପ୍ରତୀକ୍ଷା କରିନାହିଁ । ମୋର ଦୋଷ ମାର୍ଜନା କରିବେ ପ୍ରଭୁ ।

ବାହାଦୁର ସିଂ—ଆପଣଙ୍କର ପରିଚୟ ?

ଅମର—ମୁଁ ଜଣେ ବିଦେଶୀ । ତୀର୍ଥାଟନ କରିବାକୁ ଯାଉଛି । ମୋର ନାମ ଅମର ସିଂହ ।

ବାହାଦୁର ସିଂ—କି ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ଏଠାକୁ ଆସିଛନ୍ତି ?

ଅମର—କାଲି ରାତିରେ ଟିକରପଡାରେ ବିଶ୍ରାମ କରିଥିଲି । ଅର୍ଦ୍ଧ ରାତିରେ ଦସ୍ୟୁମାନେ ହଠାତ୍ ସେ ଗ୍ରାମ ଆକ୍ରମଣ କରି ସର୍ବସ୍ୱ ଲୁଣ୍ଠନ କରି ନେଇଛନ୍ତି । ଗ୍ରାମବାସୀ ପ୍ରାଣ ଭୟରେ ଛିନ୍ନଛତର ହୋଇ ପଳାଇ ଯାଇଛନ୍ତି । ଲୋକେ ଗମ୍ଭୀରିରେ ବାଙ୍କି ହାଣ୍ଡି ପୋତି ଯାହା ବାସନ କୁସନ ଲଗାପଟା ଆଦି ଲୁଚାଇ ରଖିଥିଲେ ତାହା ମଧ୍ୟ ନେଇ ଯାଇଛନ୍ତି । ଅପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ଭାବରେ ମୁଁ ସେମାନଙ୍କୁ ଉପଯୁକ୍ତ ଶିକ୍ଷା ଦେଇଛି ।

ଇନ୍ଦିରା—ଶୁଣିଲେ ତ ବାପା, ପ୍ରଜାମାନଙ୍କର ଅବସ୍ଥା ! ଆଉ ନୀରବ ହୋଇ ବସିଛନ୍ତି କାହିଁକି ? ଅଭାବର ତୀବ୍ର ତାଡ଼ନା, ପ୍ରବଳର ବିକଟ ହୁଙ୍କାରରେ ଦେଶ ଥରହର କମ୍ପୁଛି । ଏହା ଦେଖି ଆପଣ ନିସ୍ତେଜ ନିଷ୍କ୍ରିୟ ହୋଇ ବସିଛନ୍ତି କାହିଁକି ? ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କ'ଣ ପ୍ରଭୁଙ୍କର ଶିରା ପ୍ରଶିରାରେ ଉଷ୍ଣ ଶୋଣିତ ପ୍ରବାହିତ ହେଉନାହିଁ ? ଏପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯେ ଆପଣଙ୍କର କ୍ଷତ୍ରିୟ ହୃଦୟ ରଣୋନ୍ମାଦନାରେ ନାଚି ଉଠୁନାହିଁ ? ବାପା, ଯୁଦ୍ଧ କ୍ଷତ୍ରିୟର ଧର୍ମ, ପରାକ୍ରମ କ୍ଷତ୍ରିୟର ଯୋଗ୍ୟତା

ବୀରତ୍ୱ କ୍ଷତ୍ରିୟର ଉପାସନା, ସାହସ କ୍ଷତ୍ରିୟର ସମ୍ମାନ, ଆଉ ଯୁଦ୍ଧଜୟ କ୍ଷତ୍ରିୟର ଏକମାତ୍ର ସିଦ୍ଧିଲାଭ । ଏହା ଜାଣି ଭାବୁଛନ୍ତି କ'ଣ ?

ବାହାଦୁର ସିଂ—ସରଳା ବାଳକା, ତୁ କାହୁଁ ଜାଣିବୁ ରାଜନୀତି ଅନୁସାରେ ବିଷୟର ଯଥାଯଥରୂପେ ବିବେଚନା କରିବା ? ବିନା ଯୁଦ୍ଧରେ କ୍ଲୀବ ପରି ରହିବା—ଶତ୍ରୁର ଅପମାନ ସହି ପୁଣି ଅଧୀନତା ସ୍ୱୀକାର କରିବା ଅବଶ୍ୟ କ୍ଷତ୍ରିୟର ଧର୍ମ ନୁହେଁ, ତଥାପି ଦେଶକାଳ ପାତ୍ର—ଆପଣାର ଅବସ୍ଥା—ଆପଣାର କ୍ଷମତା ବିଷୟ ତ ଭାବିବା ଉଚିତ ।

ରାଜାରାମ—ଭାବିବାର ବିଷୟ ସତ୍ୟ, କିନ୍ତୁ ନିରାଶ ହେବାର ତ କୌଣସି କାରଣ ନାହିଁ ? ସେନାପତି ଯୁଦ୍ଧବିଦ୍ୟା ପରିପକ୍ୱ ଏବଂ ସୈନ୍ୟଗଣ ସୁଶିକ୍ଷିତ । ପୁଣି ମୁଁ ବୃଦ୍ଧ ହେଲେ ମଧ୍ୟ ନିଜ ପ୍ରଭୁର ସମ୍ମାନ ରକ୍ଷା ଲାଗି ସମର କ୍ଷେତ୍ରରେ ସହାସ୍ୟ ମୁଖରେ ଶୟନ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ । ତେଣୁ ଭଗ୍ନୋତ୍ସାହ ନ ହୋଇ ରଣସଜ୍ଜା ପାଇଁ ଅନୁମତି ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତୁ ।

ଉଦୟ—ଆହୁରି ସମଗ୍ର ରାଜ୍ୟବାସୀ ପରମ ଆନନ୍ଦରେ ଏ ଅଭିଯାନରେ ନିଶ୍ଚୟ ଯୋଗ ଦେବେ । ମୋର ଯେତେଦୂର ବିଶ୍ୱାସ, ସେମାନେ କଦାପି ଭ୍ରାନ୍ତ ବା ପଶ୍ଚାତ୍‌ପଦ ହେବେନାହିଁ । ଏଣୁ ଆମ୍ଭର ଜୟଲାଭର ବିଶେଷ ସମ୍ଭାବନା ।

ଅମର—ମହାରାଜ ! ବର୍ଗୀମାନେ ବିଶ୍ୱାସଘାତକ—ତାଙ୍କର ଅମାନୁଷିକ ବୀରତ୍ୱ କିଛି ନାହିଁ ।

ରାଜାରାମ—ସମ୍ମୁଖ ସମର ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେବାକୁ ଆଦେଶ ପ୍ରଦାନ କରନ୍ତୁ । ଏଣେ କୌଶଳରେ ବର୍ଗୀଙ୍କୁ ପ୍ରତାରଣା କଲେ ସୁଫଳ ଫଳିବାର ସମ୍ଭାବନା । ଶଠେ ଶାଠ୍ୟଂ ସମାଚରେତ୍ ।

ସେମାନେ ଯେପରି କପଟାଚାରୀ ତାଙ୍କର ବିନାଶ ସାଧନ ନିମିତ୍ତ କପଟତା ଆବଶ୍ୟକ ।

ବାହାଦୁର ସିଂ—କପଟତା ? ତା' ତ କ୍ଷତ୍ରିୟର କାର୍ଯ୍ୟ ନୁହେଁ ।

ରାଜାରାମ—ସେ କଥା ଠିକ୍ । ତଥାପି ଛଳେ-ବଳେ-କୌଶଳେ ଶତ୍ରୁକୁ ଦମନ କରିବା ପାପର କାର୍ଯ୍ୟ ନୁହେଁ । ଖଣ୍ଡା ଧରି ପାରିଲେ ମନୁଷ୍ୟ ଜଣେ ରାଜନୀତିଜ୍ଞ ବା ସୁଶାସକ ହୋଇ ନ ପାରେ । ପଶୁବଳ—ନିକୃଷ୍ଟ ବଳ । ସେନାପତି ଯୁଦ୍ଧ କରେନାହିଁ—ରାଜାଙ୍କର ତରବାରି କମରରୁ ହାତକୁ ଉଠେନାହିଁ ।

ବାହାଦୁର—ମୁଁ ଜାଣେ ମନ୍ତ୍ରୀମହାଶୟ, ଆପଣ ଜଣେ ତୀକ୍ଷ୍ଣବୁଦ୍ଧି-ସମ୍ପନ୍ନ ରାଜନୀତିଜ୍ଞ ଏବଂ ମୁଁ ରକ୍ତପାତର ବିରୋଧୀ । ଏପରି କ୍ଷେତ୍ରରେ ଯାହା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ, ନିରୂପଣ କରନ୍ତୁ ।

ରାଜାରାମ—ଆମ ରାଜ୍ୟ ମାଗଧ ଓ ଜାଙ୍ଗଳର ସୀମାରୂପେ ବିଦ୍ୟମାନ । ଉତ୍ତର ପୂର୍ବରେ କଳନାଦିନୀ ସାଲନ୍ଦୀ—ପଶ୍ଚିମରେ ଶ୍ୟାମାୟମାନ ଶୈଳଶ୍ରେଣୀ; କେବଳ ଦକ୍ଷିଣଦିଗ ନିସର୍ଗ ରକ୍ଷୀ ଶୂନ୍ୟ । ସେ ଦିଗର ରକ୍ଷାକବଚ କେବଳ କୃତ୍ରିମ ଜଳ । ବର୍ତ୍ତମାନ ଗ୍ରୀଷ୍ମକାଳ । ବନ୍ଧ ପକାଇ ସାଲନ୍ଦୀର ସ୍ରୋତ ରୁନ୍ଧି କରି ଅଗାଧ ଜଳ ଜମାଇ ରଖିବାକୁ ହେବ । ଆବଶ୍ୟକ ହେଲେ ଯଥା ସମୟରେ ବନ୍ଧ ମୁକୁଳା କରିଦେଇ ଶତ୍ରୁଙ୍କୁ ବୁଡ଼ାଇ ମାରିବା ସହଜ ସାଧ୍ୟ ହେବ ।

ଅମର—କୌଶଳରେ ଜୟଲାଭ ହେଲେ ଉଭୟ ପକ୍ଷର ମଙ୍ଗଳ—ପ୍ରାଣୀ ହତ୍ୟା କମ୍ ହେବ ଓ ଶତ୍ରୁ ସଂଘର୍ଷରେ ଦୁର୍ବଳ ହେବାକୁ ହେବନାହିଁ ।

ଇନ୍ଦର—ବର୍ଗୀ ଯେବେ ଝାଡ଼ଖଣ୍ଡୀ ଆକ୍ରମଣ କରେ ଝାଡ଼ଖଣ୍ଡୀ ତାର ଅଞ୍ଚଳରେ ଯେପରି ବୀର ପରି ଛିଡ଼ା ହୋଇପାରେ ତାର

ମଧ୍ୟ ବଂଶରକ୍ଷା କରନ୍ତୁ ରାଜା । ଝାଡ଼ଖଣ୍ଡର ପ୍ରଭାବ ପ୍ରତିପତ୍ତି ଯଶ—ସମସ୍ତ ଅକ୍ଷୁର୍ଣ୍ଣ ରଖିବାକୁ ହେବ ।

ଅମର—ଉଭୟ ଦିଗ ରକ୍ଷା କରିବା ବିଧି ସଙ୍ଗତ । କୌଶଳରେ ଯେବେ ଜୟଲାଭ ହୁଏ ତେବେ ଉଭୟତଃ ମଙ୍ଗଳ । ପ୍ରାଣୀହତ୍ୟା କମ୍ ହେବ ଓ ଶତ୍ରୁ ସଂଘର୍ଷରେ ଦୁର୍ବଳ ହେବାକୁ ପଡ଼ିବନାହିଁ ।

ବାହାଦୁର ସିଂ—ଉତ୍ତମ ପ୍ରସ୍ତାବ । ଆପଣ ଅପରିଚିତ ଆଗନ୍ତୁକ ହୋଇ ମଧ୍ୟ ଏ ରାଜ୍ୟର ଶୁଭ କାମନା କରୁଛନ୍ତି । ଆପଣଙ୍କ ଆକୃତି ପ୍ରକୃତିରୁ ଅପଣ ଜଣେ ପ୍ରକୃତ କ୍ଷତ୍ରିୟ ବୀର ବୋଲି ମୋର ଅନୁମାନ ହେଉଛି । ଆପଣ ଆମର ସୁଖ ଦୁଃଖର ଭାଗୀ ହେବେ ?

ଅମର—ଅନୁମତି ଦେଲେ ଅବଶ୍ୟ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପାଳନରେ ତ୍ରୁଟି କରିବି ନାହିଁ ।

ବାହାଦୁର ସିଂ—ଆପଣଙ୍କୁ ସେନାପତିଙ୍କ ସହକର୍ମୀରୂପେ ନିଯୁକ୍ତ କରାଗଲା । ଆଶାକରେଁ ଆପଣ ବଂଶମର୍ଯ୍ୟାଦା କଳଙ୍କିତ କରିବେ ନାହିଁ ।

(ଅମରସିଂହ ତରବାର ଟିକିତ କୋଷମୁକ୍ତ କରି ଲଲାଟରେ ତିନଥର ସ୍ପର୍ଶ କରାଇଲେ ଏବଂ ତାହା ଉନ୍ମୁକ୍ତ ଅବସ୍ଥାରେ ସିଂହାସନ ପାଦତଳେ ରଖି କରି ସସମ୍ମାନେ କହିଲେ)

ଅମର—ମହାରାଜଙ୍କ ନିକଟରେ ଚିରକୃତଜ୍ଞ ରହିଲି ।

(ମହାରାଜାଙ୍କ ଇଙ୍ଗିତରେ ମନ୍ତ୍ରୀ ଯାଇ ଅମରସିଂହଙ୍କୁ ଅସି ପ୍ରତ୍ୟର୍ପଣ କଲେ । ଅମରସିଂହ ପୁନର୍ବାର ମସ୍ତକ ନମିତ କରି ଅଭିବାଦନ କଲେ)

ବାହାଦୁର—ଈଶ୍ୱର, ଈଶ୍ୱର ମା, ଏ ବୃଦ୍ଧ ହୃଦୟରେ ଯେପରି ନିଆଁ ଜାଳିଦେଲ, ସେହିପରି ସମଗ୍ର ଝାଡ଼ଖଣ୍ଡର ହୃଦୟରେ ଜଳାଇଦେ—ଶତ୍ରୁ ସେଥିରେ ପୋଡ଼ି ପାଉଁଶ ହୋଇଯାଉ ।

ଇନ୍ଦର— ଦେବ ବାପା, ନିଶ୍ଚୟ ଦେଖ । ବୀରଭୂମିର ନୀଲାନଦୀ କୂଳ
ଏହି ଝାଡ଼ଖଣ୍ଡ ରାଜ୍ୟ ଅବଶ୍ୟ ତାର ପୂର୍ବ ଗୌରବ ର
କରିବ । ତେବେ—ବର୍ତ୍ତମାନ ନୁହେଁ । ଆବଶ୍ୟକ ହେଲେ
ବାହାଦୁର—ସେନାପତି, ଅଉ ବିଳମ୍ବ ଅନାବଶ୍ୟକ । ମନ୍ତ୍ରୀ ମହାଶ
ପ୍ରସ୍ତାବାନୁସାରେ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ପାଇଁ ଅଗ୍ରସର ହୋଇନ୍ତୁ
ପୁଣି ସମ୍ମୁଖ ସମର ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ଥିବ ।
ଅମର—ଯଥାଦେଶ—

(ଅଭିବାଦନ କରି ପ୍ରସ୍ଥାନ କଲେ)

ବାହାଦୁର—ମନ୍ତ୍ରୀ ମହାଶୟ, ଆଗନ୍ତୁକଟି ସୁଚତୁର ଓ ରଣଦ
ବୋଲି ଜଣାଯାଏ । ମାତ୍ର କେତେଦୂର ବିଶ୍ୱାସୀ ଓ କର୍ମ
ଫଳରେ ଜଣାଯିବ ।
ରାଜାରାମ—ଯୁମ୍ଭେ ଯେଉଁ ଗୁରୁତର କାର୍ଯ୍ୟଭାର ତାଙ୍କ ଉପରେ ଅ
କରିଛନ୍ତି, ମୋର ଭରସା, ସେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟଭ୍ରଷ୍ଟ ହେବେ
ନାହିଁ ।
ବାହାଦୁର—ଏବେ ସଭା ଭଙ୍ଗ ହେଉ—ଆ, ମା ଇନ୍ଦର—

(ରାଜା ଜେମାଙ୍କ ସହ ପ୍ରସ୍ଥାନ କଲେ

ଦ୍ୱିତୀୟ ଦୃଶ୍ୟ

(ମନ୍ଦିର ପ୍ରାଙ୍ଗଣ)

(ଲୀଳା ଦେବ ସମ୍ମୁଖରେ ବସି ଫୁଲ ଗୁନ୍ଥୁ ଗୁନ୍ଥୁ ଗୀତ
ଉଥିଲେ । ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ ହେତୁ ଯୌବନ ସଂସ୍ପୃଷ୍ଟ ଦେହ ଓ ଇନ୍ଦ୍ରିୟ
ମ ସମୂହ ଅତିଶୟ ବଳବାନ ଅଥଚ ଅତିଶୟ ସଂଯମୀ । ବ୍ରହ୍ମଚର୍ଯ୍ୟ
ରଣ ଫଳରେ ସମଗ୍ର ସଂସାର ତାଙ୍କ ନିକଟରେ ଆନନ୍ଦମୟ,
ଯ୍ୟମୟ ଓ ଆତ୍ମଭାବମୟ)

ଗୀତ— (ଶ୍ୟାମ ନାଗର ହେ—ବୃତ୍ତେ)

ଜଗଜ୍ଜୀବନ ହେ, ଦିଅ ବର କୃପା କରି,
ରହୁ ତବ ପଦେ ଅଚଳ ବିଶ୍ୱାସ
ଦିଅ ହୃଦେ ଶକ୍ତି ଭରି । ୦ ।
ବିଶ୍ୱ ସେବା ହେଉ ଜୀବନର ବ୍ରତ
ବାଧା ବିଘ୍ନ ପଦେ ଦଳି,
ଉଠିପଡ଼ି ସଦା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ କର୍ମରେ
ଧାଏଁ ତବ ନାମ ସ୍ମରି । ୧ ।
କ୍ରୋଧ, ହିଂସା, ଦ୍ୱେଷ, ଗର୍ବ, ଅହଙ୍କାର
ଅଭିମାନ, ଅପମାନ,
ଭୁଲିଯାଇ ସବୁ କରୁଥାଏ ସଦା
ତବ କୃପା-ସୁଧା ପାନ । ୨ ।
ନୈରାଶ୍ୟ ନିଶାରେ ଆଶାର ତାରକା
ଦେଖେଁ ଅନୁକ୍ଷଣ ହରି,
ତବ ଗୁଣାବଳୀ କରୁଁ କରୁଁ ଗାନ
ଯାଉ ମୋର ଦିନ ସରି । ୩ ।

(ଅନ୍ତରାଳରେ ଥାଇ ବୈବର୍ତ୍ତ ସେ ସଂଗୀତ ଶୁଣୁଥିଲେ । ଆନନ୍ଦରେ ତାଙ୍କର ଅନ୍ତର ଉଚ୍ଛୁଳୁଥିଲା । ସ୍ୱର ବନ୍ଦ ହେଲା—ବୈବର୍ତ୍ତ ସହସା ସମ୍ମୁଖକୁ ଆସି କହିଲେ)

ରାଜାରାମ ଦକ୍ଷିଣାପୁଳ—ମା, ତୋର ମଧୁର କଣ୍ଠରେ ସୁଧାମୟ ବିଭୁ-ପ୍ରେମ ଗୀତ ଶ୍ରବଣରେ ମୁଁ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇଛି । ଲୀଳା, ତୋର ପରିଚୟ ତ ଦେଲୁନାହିଁ । ମାତ୍ର ତୋର ଆଚାର, ବ୍ୟବହାର, ରୀତି ନୀତିରୁ ବେଶ୍ ବୁଝିପାରୁଛି ତୁ ସାମାନ୍ୟା ନୋହୁଁ । ମୁଁ ବରାବର ଲକ୍ଷ୍ୟ କରୁଛି, ତୋର ଅନ୍ତରରେ ଶୋକାନଳ ତୁଷାନଳ ପରି ସର୍ବଦା ଜୁହୁଳୁଛି । କହ ମା କହ, ତୋର ସେ ଦୁଃଖର କାରଣ । ତାହା ଦୂର କରିବାକୁ ସାଧ୍ୟମତେ ଚେଷ୍ଟା କରିବି ।

ଲୀଳା — କ'ଣ କହିବି ପିତା, ମୋର ଅଭିଶପ୍ତ ଜୀବନର କାହାଣୀ ? ଯେଉଁ ଦିନ ମୋର ସମସ୍ତ ଆଶା ଭରସା ସମୂଳେ ଧ୍ୱଂସ ହେଲା—ଯେଉଁ ଦିନ ମୋର ଆପଣାର ବୋଲି ଆଉ କେହି ନ ରହିଲେ ଏ ଜଗତ୍‌ପାଇଁ—ସେଦିନର ଘଟଣା ଏବେ ବି ଆଖି ଆଗରେ ନାଚୁଛି । ଭଗବାନଙ୍କ ଦୟାରୁ ତମେ ନିରାଶ୍ରୟାକୁ ଆଶ୍ରୟ ଦେଇଛ—ବିଶେଷତଃ ଜେମାଙ୍କ ସହିତ ସଙ୍ଗ ବସାଇ ଦେଇଛ । ସେ ମୋତେ ପ୍ରାଣରୁ ଅଧିକ ଭଲ ପାଆନ୍ତି—ସବୁ ବିଷୟରେ ମୋର ମତ ନେଉଛନ୍ତି । ରାଜ ପରିବାରରେ ଜେମାଙ୍କ ତଳେ ମୋର ସ୍ଥାନ । ନୃତ୍ୟ, ଶାସ୍ତ୍ରାଲୋଚନା, ସଙ୍ଗୀତରେ ମୋର ଦିନ ସ୍ୱଚ୍ଛନ୍ଦରେ କଟି ଯାଉଛି । ତଥାପି ଟିକିଏ ଅବସର ପାଇଲେ ଅତୀତ କଥାଯାକ ମନେ ପଡ଼ି ଜୀବନକୁ ବିଷାଦମୟ କରିଦେଉଛି । ସେ କଥା କହିବାବେଳକୁ ଦେହ ଶୀତେଇ ଉଠୁଛି—ରକ୍ତ ପାଣି ହୋଇଯାଉଛି ।

ରାଜାରାମ—ତେବେ ସେ କଥା ଶୁଣିବା ମୋର ଅନାବଶ୍ୟକ । ମୋର ଇଚ୍ଛା, ତୁ ମହାସୁଖରେ ରହ । ତୋର ହସହସ ମୁହଁ ଦେଖି, ତୋର ମଧୁରବାଣୀ ଶୁଣି ମୁଁ ପରମତୃପ୍ତି ଲାଭ କରେ । ମୋର କନ୍ୟାଟିଏ ଥିଲା, ତାର ନାମ ଦେଇଥିଲି ଲକ୍ଷ୍ମୀ । ସେ ସବୁ ଗୁଣରେ ଲକ୍ଷ୍ମୀ ପରି ଥିଲା । ଅକାଳରେ ତାକୁ ହରାଇ ବସିଛି । ତଥାପି ତାର ସ୍ମୃତି ଥିଲା ମୋର ସମ୍ବଲ । ତୋତେ ପାଇଲା ଦିନରୁ ମନରୁ ତା କଥା ପାସୋରି ଦେଇଛି । ତୁ ତାର ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରିଛୁ ।

ଲୀଳା—ପିତା, ତମର ଅଯାଚିତ ସ୍ନେହ ମୋର ଅମୂଲ୍ୟ ସଂପଦ । ପୂର୍ବଜନ୍ମରେ କେତେ ପୁଣ୍ୟ ସଂଚୟ କରିଥିଲି ଯେ ଏତେ ସୁଖ ସୌଭାଗ୍ୟର ଅଧିକାରୀ ହେଲି । ବାପା, ତମେ ମୋ ଦୁଃଖ କାହାଣୀ ଶୁଣିବାକୁ ମନା କରୁଛ, ମୋର ଦୁଃଖ ବଢ଼ିବ ବୋଲି । ନା, ତାହା ନୁହେଁ । ନଦୀ ଯେତେବେଳେ ଉଚ୍ଛୁଳିପଡ଼େ, ସେତେବେଳେ ଦୁଇକୂଳକୁ ଜଳରାଶି ଅଜାଡ଼ି ଦିଏ । ମୁଁ ସେହିପରି ନିଜର ଦୁଃଖ କଥା ପେଣ୍ଡି ଦେଲେ ମୋର ଦୁଃଖ ଲାଘବ ହେବ । ଏଣୁ କହିବାକୁ ମନ କରୁଛି ।

ରାଜାରାମ—ତେବେ କହ ମା—

ଲୀଳା—ମାତା ମୋର ଜନ୍ମର ପାଞ୍ଚବର୍ଷ ପରେ ମୋତେ ଛାଡ଼ି ଯାଇ-ଥିଲେ । ପିତା କେବଳ ମାତା ପିତା ଉଭୟଙ୍କର କାର୍ଯ୍ୟ କରି ମୋତେ ବଢ଼ାଇଥିଲେ । ମୁଁ ପିଲାଦିନରୁ ସବୁରି ନୟନପ୍ରତିମା ଥିଲି । ସାଳନ୍ଦୀ କୂଳରେ ଆମର ଘର । ଆମ ଗାଁ ନାଁ ମଧୁପୁର । କରଣଘରର ଝିଅ ହୋଇ ଯେପରି ଶିକ୍ଷା ପାଇବାର କଥା ତାଠାରୁ ଅଧିକ ପାଇଥିଲି କେବଳ ପିତାଙ୍କ ସ୍ନେହରୁ । କ'ଣ କହିବ ଦୁର୍ଭାଗ୍ୟର କଥା ! ବର୍ଗୀଗଣ

ମୋତେ ସର୍ବସ୍ୱାନ୍ତ କରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କର ଯୋଗୁଁ ଆଜ ମୁଁ ଅନାଥ । ଘର ଧନ ଲୋଭରେ ପିଶାଚଗଣ ମୋର ପିତାଙ୍କୁ ନିଷ୍ଠୁରଭାବରେ ହତ୍ୟା କରିଛନ୍ତି । ଆଉ ମୋର ବଡ଼ଭାଇ ଅମର—ତାଙ୍କ ସଙ୍ଗେ ଲଢେଇ କରୁଁ କରୁଁ କୁଆଡ଼େ ଗଲେ କିଛି ଜାଣିପାରିଲି ନାହିଁ । ମୁଁ ଖଣ୍ଡା ଖଣ୍ଡେ ଧରି ଆତ୍ମରକ୍ଷା କଲି । ମାତ୍ର ବର୍ଗୀଗଣ ମୋତେ ବାନ୍ଧି ନେଇ-ଗଲେ । ସେତେବେଳେ ମୋର ଚେତା ନ ଥିଲା । ଜ୍ଞାନ ହେଲା ପରେ ମୁଁ ମୋର ଅବସ୍ଥା ବେଶ୍ ବୁଝି ପାରିଲି । କୌଶଳ କ୍ରମେ ଜଣେ ବୃଦ୍ଧର ସହାୟତାରେ ମୁକ୍ତିଲାଭ କରି ପଳାଇ ଆସିଲି । ତାପରେ ମୁଁ ବଣରେ ବୁଲୁଥିଲି ଫଳମୂଳ ଖାଇ । ଉଦରଜ୍ୱାଳା ଯୋଗୁଁ ଭାଇଙ୍କୁ ଯେପରି ଖୋଜିବାର କଥା ସେପରି ଖୋଜିନାହିଁ । ଜୀବନ ପ୍ରତି ସେତେ ମମତା ନଥିଲା । କେବଳ ଭାଇଙ୍କଲାଗି ଏ ଜୀବନ ରଖିଲି । ସେ ମୋତେ ପ୍ରାଣରୁ ଅଧିକ ସ୍ନେହ କରନ୍ତି । କେବେ ହେଲେ ଚକ୍ଷୁରୁ ଅନ୍ତର କରନ୍ତିନାହିଁ । ଯେବେ ଜୀବିତ ଥାଆନ୍ତି, ମୋପାଇଁ ବଡ଼ ବ୍ୟାକୁଳ ହେଉଥିବେ । ମୁଁ ଯାଏଁ ବଣକୁ ସେମାନଙ୍କ ସାଙ୍ଗରେ ମୃଗୟା କରି, ମାତ୍ର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ଥାଏ ଭାଇଙ୍କୁ ଖୋଜିବା । ସତେ ସେ ଦୁର୍ଦ୍ଦାନ୍ତ ବର୍ଗୀଙ୍କ ଉତ୍ପୀଡ଼ନରେ ପ୍ରାଣ ହରାଇନାହାନ୍ତି—ସତେ ମୁଁ ତାଙ୍କୁ ଦେଖିବି ? ସବୁବେଳେ ତାଙ୍କ କଥା ମନେପଡ଼େ—ତାଙ୍କର ମଧୁର ମୂର୍ତ୍ତି ଦେଖାଦେଇ ହୃଦୟରେ ନୂତନ ଆଶା ନୂତନ ଆକାଂକ୍ଷା ଜାଗ୍ରତ କରାଏ । ବାପା, ତମେ ଟିକିଏ ଯତ୍ନ କଲେ ଭଲ ହେବ ବୋଲି ମୋର ମନ ଡାକୁଛି ।

ରଜାରାମ—ହଉ ମା, ମୁଁ ସେ ଭାର ନେଲି । ମାତ୍ର ମୋର ଏତିକି

କଥା ତୁ ରଖ—ଗତ କଥାକୁ ପୋଡପକା—ଅଉ ଯେପରି ତୋର ମଳିନ ମୁଖ ନ ଦେଖେଁ ।

(ଧରଗୁରକା ଇନ୍ଦୁମତୀର ପ୍ରବେଶ ଓ ଅଭିବାଦନ)

ଇନ୍ଦୁମତୀ—ଉଆସରେ ଜେମାଦେଈ ଅଛନ୍ତି । ମୋତେ ଆଜ୍ଞା ଦେଲେ ତମକୁ ଡାକି ନେଇଯିବା ଲାଗି । ଚଞ୍ଚଳ ବିଜେ କରନ୍ତୁ ।

ଲୀଳା—କାହିଁକି ଇନ୍ଦୁ ?

ଇନ୍ଦୁମତୀ—ସେକଥା ମୁଁ ଜାଣେନାହିଁ । ତେବେ ଏତିକି ଦେଖୁଚି, ଜେମାଙ୍କ ଢଙ୍ଗରଙ୍ଗ ଆଜି ଓଲଟା । ନାକ ପୋଛିବାକୁ ବି ତର ନାହିଁ । ସବୁବେଳେ ବ୍ୟସ୍ତ ।

ରଜାରାମ—ଶୁଣିନାହିଁ ଲୀଳା, ବର୍ଗୀ ଝାଡ଼ଖଣ୍ଡି ଆକ୍ରମଣ କରିବାକୁ ଆସୁଛନ୍ତି ।

ଲୀଳା—ନାଁ ତ ।

ରଜାରାମ—ସେଥିଲାଗି ଜେମା ଏତେ ବ୍ୟସ୍ତ । ସେହି କଥା କହିବା-ଲାଗି ତୋତେ ଡକାଇଛନ୍ତି ବୋଧହୁଏ ।

ଲୀଳା—ଯୁଦ୍ଧ ହେବ ତ ?

ରଜାରାମ—ହଁ ମା, ଜେମାଙ୍କର ସେଥିଲାଗି ଭାରି ଜଦ୍ ।

ଲୀଳା—ହେବାର କଥା ।

ରଜାରାମ—ତୋର କଣ ସେହି ଇଚ୍ଛା ?

ଲୀଳା—ନିଶ୍ଚୟ—

ରଜାରାମ—ଯେବେ ଆମପକ୍ଷ ହାରନ୍ତି, ତେବେ—

ଲୀଳା—ଅସମ୍ଭବ । ଯେବେ ସେପରି ଘଟେ, ବର୍ଗୀ ଆମ ଶବ ଉପରେ ରାଜଧାନୀ ଗଢ଼ିବ ।

ସୁଜାସୁମ—ଧନ୍ୟ ଲୀଳା, ଧନ୍ୟ ତୋର ସାହସ । ତୋତେ ପାଇ ମୁଁ କୃତାର୍ଥ । ଯା ମା, ଉଆସକୁ—

(ସମସ୍ତଙ୍କର ପ୍ରସ୍ଥାନ)

— ଦୃଶ୍ୟ ପତନ —

— ତୃତୀୟ ଦୃଶ୍ୟ —

(କକ୍ଷ)

(ବିକ୍ରମସିଂହ ଓ ଇନ୍ଦର କଥାବାର୍ତ୍ତା ହେଉଥିଲେ)

ବିକ୍ରମ—କଣ କହୁଛୁ ଇନ୍ଦର ? ମୋତେ କାହିଁକି ଡକାଇ ପଠାଇଲୁ?

ଇନ୍ଦର—କଣ ଆଉ କହିବି ? ତମେ କଣ କିଛି ଶୁଣିନାହିଁ ?

ବିକ୍ରମ—ହଁ ଶୁଣିଛି । ମରହଟ୍ଟାର ଆଗରପଡ଼ା ଆକ୍ରମଣ କଥା ତ ?

ଇନ୍ଦର—ନାଁ ମରହଟ୍ଟା ନୁହେଁ ଭାଇ, ବର୍ଗୀ ।

ବିକ୍ରମ—ସେ ଏକ କଥା ।

ଇନ୍ଦର—ଏକା କଥା କିପରି ? ଛତ୍ରପତି ଶିବାଜୀ—ଯେ ହିନ୍ଦୁ ଧର୍ମ ରକ୍ଷା କରିବା ପାଇଁ ସର୍ବସ୍ୱ ପଣ କରିଥିଲେ—ଯେ ଅସୀମ ପ୍ରତାପଶାଳୀ ମୋଗଲ ସମ୍ରାଟ ଆଓରଙ୍ଗଜେବଙ୍କୁ କଳେ ବଳେ କୌଶଳେ ପରାଜୟ କରି ମରହଟ୍ଟାର ସ୍ୱରାଷ୍ଟ୍ର ପ୍ରତିଷ୍ଠା କରିଥିଲେ ସେ ବର୍ଗୀ ନୁହନ୍ତି—ସେ ସ୍ୱାଧୀନଚେତା, ଦେଶପ୍ରେମିକ ମରହଟ୍ଟା । ଆଉ ବର୍ଗୀଗଣ ସେ ଦେଶର ଦସ୍ୟୁ । ମରହଟ୍ଟା ଆଉ ବର୍ଗୀ ଏକ ହେଲେ କିପରି ?

ବିକ୍ରମ—ଏକ ଦେଶବାସୀ ବୋଲି ବର୍ଗୀଙ୍କୁ ମରହଟ୍ଟା ବୋଲି କହୁଥିଲି । ସେ ଯାହାହେଉ, ତୁ କ'ଣ କହୁଛୁ ?

ଇନ୍ଦର—ତେବେ ଜାଣିଶୁଣି ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହୋଇ ବସିଛ କିପରି ?

ବିକ୍ରମ—ନା ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ହୋଇ ତ ବସିନାହୁଁ । ସମ୍ମୁଖ ସମର ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଉଥିଲି—ମାତ୍ର ସଂବାଦ ପାଇଲି, ପିତା ତାଙ୍କୁ ଫେରାଇ ଦେବାର ଯୋଗାଡ଼ କରୁଛନ୍ତି ।

ଇନ୍ଦର—କିପରି ?

ବିକ୍ରମ—ସେମାନେ ତ ଆଜି ଏ ଝାଡ଼ଖଣ୍ଡି ରାଜ୍ୟକୁ ଅଧିକାର କରିବା ପାଇଁ ଆସୁନାହାନ୍ତି—ଆସୁଛନ୍ତି କେବଳ ଲୁଣ୍ଠନ ପାଇଁ ।

ଇନ୍ଦର—ତା' ପରେ ?

ବିକ୍ରମ—ତେଣୁ ବାପା ତାଙ୍କୁ କିଛି ଟଙ୍କା ନଜର ଦେଇ ଫେରାଇ ଦେବାର ଯୋଗାଡ଼ କରୁଛନ୍ତି, ସାମାନ୍ୟ ଅର୍ଥ ପାଇଁ ରକ୍ତ-ପାତର ବିରୋଧୀ ହୋଇ । ଜଣେ ବିଶ୍ୱସ୍ତ ପାରିଷଦ କୁଆଡ଼େ ମରହଟ୍ଟାଙ୍କ ସଙ୍ଗରେ ସବୁ ଠିକ୍ କରି ଆସିଛନ୍ତି ।

ଇନ୍ଦର—ଭାଇ, ତମେ ଏ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ସମ୍ମତ ହେଲ କିପରି ?

ବିକ୍ରମ—ସମ୍ମତ ନ ହୋଇ କରନ୍ତି କ'ଣ ?

(ରାଣୀ ଦୁର୍ଗାବତୀ ଅନ୍ତରାଳରେ ଥାଇ ପୁତ୍ର କନ୍ୟାଙ୍କର କଥାବାର୍ତ୍ତା ଶୁଣୁଥିଲେ—ପୁତ୍ରକୁ ଏପରି ଜଘନ୍ୟ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ସମ୍ମତ ହେବାର ଶୁଣି ସହସା ସମ୍ମୁଖରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ କହିଲେ—)

ଦୁର୍ଗାବତୀ—ଛି, ଛି, ବାପ, ଏ କି କଥା ତୋର ? ଏତେ ନୀଚ, ଏତେ ଅପଦାର୍ଥ ତୁ ? ଏଥିପାଇଁ କି ତୋର ମା ତୋତେ ତା'ର ହୃଦୟର ରକ୍ତ କ୍ଷୟ କରି ପାଳନ କରିଥିଲା ? ତା ବକ୍ଷର ଅମୃତ ନିଗାଡ଼ି ତୋ ମୁହଁରେ ଢାଳିଦେଇ ତୋତେ ବଡ଼ କରିଥିଲା ? ଏହା କରି ସେହି ମା ମୁହଁରେ କାଳି ଲଗାଇବୁ ତୁ ? ମା—ଯେ ସନ୍ତାନର ମଙ୍ଗଳ ପାଇଁ ନିଜକୁ

ଯନ୍ତ୍ରଣା ପଦତଳେ ଦଳିଦିଏ,—ମା—ଯାର ଚୁମ୍ବନରେ ଦେବତାର କରୁଣା ସ୍ପୃଥିବାକୁ ଉଲ୍ଲାସଆସେ—ବିଷ ଅମୃତ ହୋଇଯାଏ; ମା—ଯାର ଶୁଭ୍ର ଶୁଭ ଆଶୀର୍ବାଦ ସନ୍ତାନକୁ କବଚ ପରି ସତତ ଶତ୍ରୁର ଆପଦ ହସ୍ତରୁ ରକ୍ଷାକରେ, ତୁ ସେହି ମା'କୁ ଅପମାନ ପଦତଳେ ବଳି ଦେବୁ ? ଏହି ଦେଖ, ତମ ପିତା ପୁତ୍ରଙ୍କ ଆଚରଣରେ ଯେପରି ଗର୍ବୀୟସୀ ମାତୃଭୂମି ମସ୍ତକ ନତ କରନ୍ତି—ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ପବନ ଯେପରି କ୍ଷୁବ୍ଧ ହୋଇ ଦୀର୍ଘନିଃଶ୍ୱାସ ତ୍ୟାଗ କରୁଛି—ବିଷାଦର ଯେପରି ଏକ ମର୍ମନ୍ତୁଦ ଆର୍ତ୍ତନାଦ ସମଗ୍ର ଆଗରପଡ଼ା ଉପରେ ବ୍ୟାପି ଯାଉଛି ।

ବିକ୍ରମ—କାହିଁକି ମା ମୋତେ ତିରସ୍କାର କରୁଛ ? ବାପା ସାମାନ୍ୟ ମୁଦ୍ରା ବିନିମୟରେ ମରହଟ୍ଟା ନିକଟରୁ ଆଗରପଡ଼ାର ପ୍ରାଣ—ଆଗରପଡ଼ାର ଅସ୍ଥି ମାଂସ, ରକ୍ତ କ୍ରୟ କରିବାକୁ ଅଭିଳାଷୀ ସେଥିରେ ବାଧା ଦେବା କ'ଣ ମୋର ଉଚିତ ? ପିତୃ-ବିରୋଧୀ ହେବା କ'ଣ ପୁତ୍ରର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ?

ଇନ୍ଦ୍ର—ତେବେ କଣ ଆଗରପଡ଼ାର ପ୍ରାଣ—ଆଗରପଡ଼ାର ଅସ୍ଥି, ମାଂସ, ରକ୍ତ ସମସ୍ତ ମରହଟ୍ଟାର ହସ୍ତଗତ ହୋଇଅଛି ? ଭାଇ, ଏ କି ଭ୍ରାନ୍ତ ଧାରଣା ତମର ? ଆମର ପୂର୍ବପୁରୁଷ ପ୍ରାଣ ଦେଇଛନ୍ତି—ନିଜର ରକ୍ତ ଦେଇଛନ୍ତି—ତଥାପି ଆଗରପଡ଼ାର ଗୌରବ ବିସର୍ଜନ ଦେଇନାହାନ୍ତି । ଆମେ କଣ ଏଡ଼େ କାପୁରୁଷ ଯେ ସେ ଗୌରବ ରକ୍ଷା କରିବା-ପାଇଁ ସମର୍ଥ ହେବାନାହିଁ ? ବାପାଙ୍କର ସେ ଇଚ୍ଛା ଥିଲା—ବର୍ତ୍ତମାନ ନାହିଁ । ତାଙ୍କର ଭ୍ରମ ଦୂର ହୋଇଛି । ସେ ଯୁଦ୍ଧ ପାଇଁ ସେନାପତିଙ୍କୁ ଆଦେଶ ଦେଇଛନ୍ତି । ଏବେ ତମେ ତମର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପଥରେ ଅଗ୍ରସର ହୁଅ ।

ଦୁର୍ଗାବତୀ—ଆଉ ବାପ, ତୋର ପିତା ଯେଉଁ ପ୍ରସ୍ତାବ କରିଥିଲେ, ତୁ ସେଥିରେ ବିରୋଧୀ ହୋଇଥିଲେ ପିତୃଦ୍ରୋହୀ ହୁଅନ୍ତୁ ବୋଲି ଯେ କହୁଛୁ ସେଇଟା ତୋର ଭୁଲ । ମୋ ମତରେ ସେଥିରେ ତୁ ପିତୃଗୌରବବର୍ଦ୍ଧକ ହୋଇଥାଅନ୍ତୁ—ପ୍ରକୃତ ସତ୍ପୁତ୍ରୋଚିତ କାର୍ଯ୍ୟ କରି ଯୁଗଯୁଗକୁ ଅକ୍ଷୟକୀର୍ତ୍ତି ରଖିଥାଅନ୍ତୁ—ପୂର୍ବପୁରୁଷର ବିଶାଳ ପ୍ରତିଷ୍ଠା ରକ୍ଷା କରି । ଆଉ ଭାବିଛୁ କି ମରହଟ୍ଟା ଯେବେ ଅର୍ଥ ନେଇ ଫେରି ନ ଯାଏ ତେବେ ଅବସ୍ଥା କଣ ହେବ ?

ବିକ୍ରମ—(ଚିନ୍ତା କରି) ମା, ମୋତେ ମାର୍ଜନା କର । ମୋ ନୟନରୁ ପରଦା ଦୂର ହୋଇଗଲା—ନିଜକୁ ସଂଶୋଧନ କଲିଣି । ଏଣିକି ଜଗତ ଦେଖିବ, ମୁଁ ତମର ଅଯୋଗ୍ୟ ସନ୍ତାନ ନୁହେଁ ।

ଇନ୍ଦିରା—ଭାଇ, ତମେ ଦେଶର ଏକମାତ୍ର ଭରସା—ଦେଶର ଏହି ଘୋର ସଂକଟ ସମୟରେ ବହିଃଶତ୍ରୁର ଏହି ଅମାନୁଷିକ ଆକ୍ରମଣରୁ ଦେଶକୁ ରକ୍ଷା କରିବା ଆଶାରେ ସମଗ୍ର ଦେଶ ତମ ଆଡ଼କୁ ସତୃଷ୍ଣ ନୟନରେ ଚାହିଁଛି । ତମେ କ୍ଷଣମାତ୍ର ବିଳମ୍ବ ନ କରି ଯାଅ । ଶତ୍ରୁର ଦର୍ପ ଚୂର୍ଣ୍ଣ କରି ଶିରରେ ଭାସ୍ୱର କୀର୍ତ୍ତି କିରୀଟ ଶୋଭି ପାଉ ।

ବିକ୍ରମ—ଇନ୍ଦିରା—ଭଉଣୀ ମୋର—ତୋର ନାରୀ-ହୃଦୟର କଥା ଶୁଣି ଏ କ୍ଷୁଦ୍ର ବକ୍ଷ ଦ୍ୱିଗୁଣ ଉତ୍ସାହରେ ଫୁଲି ଉଠିଛି । ମେଲାଣି ନେଉଛି—ଅବିଳମ୍ବେ ମଙ୍ଗଳ ସଂବାଦ ପାଇବୁ ।

(ବିକ୍ରମସିଂହ ମାତାଙ୍କୁ ପ୍ରଣାମ କରି ତାଙ୍କର ପଦଧୂଳି ନେଇ ସର୍ବାଙ୍ଗରେ ବୋଳିଦେଲେ ଏବଂ ଇନ୍ଦିରାର ମସ୍ତକ ଆଘ୍ରାଣକରି ପ୍ରସ୍ଥାନ କଲେ) (ଦୃଶ୍ୟ ପତନ)

ଚତୁର୍ଥ ଦୃଶ୍ୟ

(ସାଲଢୀ ଗାଇଛ ବୃକ୍ଷମୂଳ)

ଅମରସିଂହ—(ପରିକ୍ରମଣ କରୁଁ କରୁଁ ଚିନ୍ତା କରୁଥିଲେ) ମା'ଙ୍କ ସ୍ୱପ୍ନାଦେଶରେ ଏହି ଝାଡ଼ଖଣ୍ଡି ରାଜ୍ୟକୁ ଆସିଛି—ସହକାରୀ ସେନାପତି ପଦ ଗ୍ରହଣ କରିଛି—ଏହି ରାଜ୍ୟ ମୋର ବର୍ତ୍ତମାନ କର୍ମକ୍ଷେତ୍ର । ସଂସାରର କଲ୍ଲୋଳିତ କୋଳାହଳ-ଠାରୁ ଯେତେ ଦୂରକୁ ଯିବାପାଇଁ ମନସ୍ଥ କରୁଛି, ସଂସାରଟା ଗୃହଆଡ଼୍ ମୋତେ ତେତେ ଜାପଟି ଧରୁଛି । କର୍ମ କରିବାକୁ ଆସିଛି—କର୍ମ କରୁଁ କରୁଁ ଗୁଳିଯିବ । ଦୈବ କେବଳ ମୋର ସହାୟ । ତଥାପି ପୁରୁଷକାରକୁ ବିସର୍ଜନ ଦେବା ଅନୁଚିତ । ଏହି ରାଜ୍ୟ ବୀରତ୍ୱର ଲୀଳା ନିକେତନ—ସ୍ୱାଧୀନତାର ପବିତ୍ର ତୀର୍ଥ । କେତେ ଯେ ଅପୂର୍ବ କାହାଣୀ ଏ ରାଜ୍ୟର ସୁଖ ଦୁଃଖ ସହିତ ଜଡ଼ିତ ତାର ଇୟତ୍ତା ନାହିଁ । ଆହା କି ରମଣୀୟ ରାଜ୍ୟ ଏ । ପୀୟୂଷତୋୟା ସୈକତଶେଯା ସାଲଢୀ ଏଠାକାର ଅଧିଷ୍ଠାତ୍ରୀ ଦେବୀ କହିଲେ ଅତ୍ୟୁକ୍ତି ହେବନାହିଁ । ପ୍ରକୃତି ଦେବୀ ଏଠାରେ ଶୋଭାର ପସରା ମେଲାଇ ବସିଛନ୍ତି । ଏ ରାଜ୍ୟର ସେବକ ହେବା ପରମ ସୌଭାଗ୍ୟର କଥା । ଯେ ଏହାର ମଙ୍ଗଳ କାମନା କରେ, ଏହାକୁ ବିପଦ ଆପଦରୁ ରକ୍ଷା କରେ ତାର ଜୀବନ ଧନ୍ୟ, ଜନ୍ମ ସାର୍ଥକ । ମା ଭଦ୍ରକାଳୀଙ୍କ ଦୟାରୁ ମୁଁ ଏ ରାଜ୍ୟର ସେବାରେ ଅଧିକାର ପାଇଛି । ଏହି କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପଥରେ ଯେ ମୋର ଶତ୍ରୁ ହୋଇ ସମ୍ମୁଖୀନ ହେବ, ତାର ଗତିରୋଧ କରି ତାକୁ ଉପଯୁକ୍ତ ଶାସ୍ତି ଦେବା ମୋର ଉଚିତ । ଦେଖାଯାଉ, ଫଳ କ'ଣ ଘଟିବ । (ପରିକ୍ରମଣ)

(ଗୁପ୍ତଚରର ପ୍ରବେଶ ଓ ଅଭିବାଦନ)

ଅମର — କି ସଂବାଦ ?

ଗୁପ୍ତଚର—ଭଦ୍ରକର ଆମିଲ୍ ଜନୈକ ସେନାପତି ସମଭିବ୍ୟାହାରରେ ପାଞ୍ଚଶତ ପଦାତିକ ଓ ପାଞ୍ଚଶତ ଅଶ୍ୱାରୋହୀ ସୈନ୍ୟ ଝାଙ୍କଖଣ୍ଡି ଦୁର୍ଗ ଅବରୋଧ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟରେ ପ୍ରେରଣ କରିଛନ୍ତି ।

ଅମର—ସେମାନେ ବର୍ତ୍ତମାନ କେତେ ଦୂରରେ ?

ଗୁପ୍ତଚର—ସମ୍ଭବତଃ ଆଜ କାଉପୁରରେ ବିଶ୍ରାମ କରିବେ ।

ଅମର—ଶୁଣିଛି କାଉପୁର ମହାଶୟ ଆମ୍ଭଙ୍କର ଅକୃତ୍ରିମ ବନ୍ଧୁ । ସେ ଅବଶ୍ୟ ଆମକୁ ସାହାଯ୍ୟ ଦେବେ । ଶୀଘ୍ର ଯାଇ ତାଙ୍କୁ ଏ ସମ୍ବାଦ ଦିଅ । ଆଉ ଶତ୍ରୁର ଗତିବିଧି ଲକ୍ଷ୍ୟ ରଖ— ଯେପରି ଆମର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସଫଳ ହୁଏ ସେଥିପାଇଁ ଯତ୍ନ କର ।   (ଗୁପ୍ତଚରର ଅଭିବାଦନାନନ୍ତର ପ୍ରସ୍ଥାନ)

ଅମର—ସାଳନ୍ଦୀ ସ୍ରୋତ ରୁଦ୍ଧ କରିବାପାଇଁ ଅସୀମ ଜଳ ଜମାଇ ଦିଆ ଯାଇଛି । ସେମାନେ ନଦୀ ପାର ହେବା ସମୟରେ ବନ୍ଧ କାଟିଦେଲେ ସହଜରେ ଜଳମଗ୍ନ ହେବେ । ଯାଏଁ ଦେଖେଁ ।

(ପ୍ରସ୍ଥାନ)

—✻—

ପଞ୍ଚମ ଦୃଶ୍ୟ

(ସାଳନ୍ଦୀ ବନ୍ଧ)

[ରାତ୍ରି ପ୍ରହରକ ପରେ ବର୍ଗୀଗଣ କାଉପୁର ନିକଟରେ ପହଞ୍ଚିଲେ । ଦାରୁଣ ଗ୍ରୀଷ୍ମକାଳ । ନଦୀଗର୍ଭ ଜଳଶୂନ୍ୟ ହେଲେ ହେଁ ସ୍ଥାନେ ସ୍ଥାନେ ଛୋଟ ବଡ଼ ଗଣ୍ଡରେ ଜଳ ଅଛି । ମାତ୍ର ସ୍ରୋତ ନାହିଁ । ଗ୍ରାମର ସ୍ତ୍ରୀଲୋକମାନେ ସୁନିର୍ମଳ ଜଳ ସଂଗ୍ରହ

କରନ୍ତି—ନଦୀର ବାଲୁକା ବକ୍ଷ ବିଦାରି । ତେଣୁ ବହୁତ ଦୂ
ଦେଖାଯାଉଛି । ଦଶମୀର ଚନ୍ଦ୍ର ଧୀରେ ଧୀରେ ପଶ୍ଚିମାକାଶକୁ ଗମ
କରୁଛି । ଧବଳ ଜଳରେ ତରଳ ରଜତ ଢଳା ହେଲପରି ଦେଖା
ଯାଉଛି । ଫୁଲ୍‌ଫୁଲିଆ ପବନ ଦକ୍ଷିଣରୁ ବହୁଛି । ବର୍ଗୀମାନେ ଅନ୍ୟଙ୍କ
ଆଗମନ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ସେଠାରେ ଅପେକ୍ଷା କରିବାକୁ ସ୍ଥିର କରି ସେଇ
ସୈକତରେ ଉପବେଶନ କଲେ । ସେମାନଙ୍କ ମଧ୍ୟରୁ କେତେକ
ଶୋଇଲେ—କେତେକ ଆମୋଦ ପ୍ରମୋଦରେ ମାତିଲେ ।]

୧ମ—ଭାଇ, ଆଜି କିମିତିକା ଯୋଗ । ଶଶୀପୁଷ୍ପ ପରି ଜହ୍ନ ପଡ଼ିଛି, ମନ୍ଦ ମନ୍ଦ ଦକ୍ଷିଣା ପବନ ବହୁଛି । ଏ ନଈବାଲିଟା ରୁପା ଚଦର ବିଛା ହେଲପରି ଝଟକୁଛି । ଆମ ଛଡ଼ା ଆଉ ଏଠି କେହି ନାହାଁନ୍ତି । ଆମ ଭିତରୁ ବି କେତେଜଣ ନିଦେଇ ଗଲେଣି ।

୨ୟ—ସେଗୁଡ଼ାକ ନିହାତି ବେରସିକ ।

୩ୟ—ବେରସିକ ନୁହନ୍ତି ବଡ଼ରସିକ । ବାଟ ଚାଲି ଚାଲି ହାଲିଆ ହୋଇଥିଲେ—ଏଠି ଟିକିଏ ଝକ୍‌କା ମେଣ୍ଟେଇ ନେଲେ । ଆମଠୁଁ ସେ ଗୁଲବ ।

୪ର୍ଥ—(ଗଞ୍ଜେଇ ଦଳୁ ଦଳୁ) ସେ ଗୁଡ଼ାକ ଗଧ । ମଉଜ ମଜଲିସର ଧାର ଧାରନ୍ତି ନାହିଁ । ଏ ଯେଉଁ ମାଲ, ଯାର ମହିମା ଯେବେ ଜାଣିଥାନ୍ତେ ତେବେ କ'ଣ ନିଦେଇଯାନ୍ତେ ?

୨ୟ—ସେଗୁଡ଼ାକ ନିହାତି ଓଲୁ । ସେମାନେ ଯାର ମାନ କାହୁଁ ଜାଣିବେ ?

୪ର୍ଥ—ଯାର ମହିମା ଜାଣନ୍ତି ଏକା ଶିବ । ସେଇଥିପାଇଁ ତାଙ୍କର ନାଁ ଭୋଳାନାଥ । (ନିଆଁ ଲଗାଇ ଟାଣିଲେ) ବମ୍ ଭୋଳାନାଥ, ଶିବ ଶଙ୍କର ହର ହର ।

୩ୟ—ଦିଅ ଚଞ୍ଚଳ ଚଞ୍ଚଳ କାମ ସାର । ଟିକିଏ ବିଶ୍ରାମ କରିବା ।

୪ର୍ଥ—(ଦ୍ୱିତୀୟ ହାତକୁ ଚିଲମ ବଢ଼ାଇ ଦେଇଁ ଦେଇଁ ଅସ୍ତେ ଅସ୍ତେ ଧୂଆଁ ଛାଡ଼ୁ ଛାଡ଼ୁ କହିଲେ) ଏତେ ଡରଡର କାହିଁକି ? ଆମର କାହାକୁ ଡର ନାହିଁ ? କିଏ ଆମର କଣ କରିବ ?

୧ମ—କରିବ ଆଉ କିଏ କଣ ? ତେବେ ଶତ୍ରୁ ଯେବେ ଆମର ଠେର ପାଏ, ଭାରି ବିପଦ ।

୨ୟ—ବିପଦ କ'ଣ ? ଝାଡ଼ଖଣ୍ଡ ରଜା ତ ଆମ ନାଁ ଶୁଣି ଗଡ଼ଦ୍ୱାର ବନ୍ଦ କରି ଦେଇଛି ।

୩ୟ—ଦ୍ୱାର ସିନା ବନ୍ଦ ଅଛି—ଯୁଦ୍ଧ କରିବାଲାଗି ସେ ତାଙ୍କର ସେନାମାନେ ତିଆରି ହୋଇ ରହିଛନ୍ତି ।

୪ର୍ଥ—କେଉଁଠି ରଜାଟେ ସେ, ତାକୁ ଡର ? ଆମକୁ ଦେଖିଲେ ତାର ସେନାମାନେ ଛିନ୍ନଛତ୍ର ହୋଇ କୁଆଡ଼େ ପଳେଇବେ—ତାର ବି ପତ୍ତା ମିଳିବ ନାହିଁ । ରଜା ନିଜେ ଆମକୁ ଭେଟି ଦେଇ ଶରଣ ପଶିବ । କେନ୍ଦୁଝର ରଜାଠୁଁ ସେ ବଡ଼ ନୁହେଁ ।

୧ମ—ଝାଡ଼ଖଣ୍ଡ ସିନା ଛୋଟ, ରଜାଟା ଭାରି ବଳୁଆ । ବୁଢ଼ା ହେଲେ କଣ ହେଲା, ତାର ମର୍ଯ୍ୟାଦାହାନିକୁ ଭାରି ଡର ।

୩ୟ—ଆଜୁରି ସେ ରଜାପୁଅ ବି ଲଢ଼େଇ କରିବାଲାଗି ତିଆରି ହୋଇ ଆସିଛନ୍ତି । ସେ ଭାରି ହାଣ୍ଡା ଯୁଦ୍ଧ କରେ ।

୨ୟ—ହଉ ହୋ ଦେଖାଯିବ ଯୁଦ୍ଧବେଳେ—ଏ ଆମୋଦ ପ୍ରମୋଦ-ବେଳେ ସେ କଥା କାହିଁକି ?

୧ମ—ମହାଶୟ ଘର କେତେଦୂର ଏଠି । ଗୋଳମାଳ କଲେ ଟିକେ ଜାଣି ପାରିବେ । ଆମର ଫନ୍ଦି ଫିକର ସବୁ ପଣ୍ଡ ହୋଇଯିବ ।

୨ୟ—ମହାଶୟ ଏଠି ନାହାନ୍ତି । ସେ ଅଛନ୍ତି ଭୂୟାଁ ମହଲ୍ଲ ଉଆସରେ ।

୩ୟ—ତେବେ ଏତେ ଭାବୁଛ କାହିଁକି ? ପିଇଲେ ତୋ ନିଶ

ଜମିଦାର ! ଅମର କଣ କରବେ ? ମନ ହେଲେ ଆମେ ତାଙ୍କୁ ଗଡ଼ା କାଟିଦେବା । ଅସ୍ତ ଟିକଏ ଟିକଏ ଖଣ୍ଡ ପକେଇଦବା ।

୨ୟ—ନା—ନା—ଗୀତ ଗାଇବା ।

୩ୟ—ହଉ ତେବେ ସେଇଆ କର ।

(ଜଣେ ଖଞ୍ଜଣି ବଜାଇଲା—ଜଣେ ଗୀତ ଗାଇଲା । ଅନ୍ୟ ଦୁ'ଜଣ ମଝିରେ ମଝିରେ ବାହାବା କଲେ)

ଗୀତ— (ମନ ଜହ୍ନଲୁଟରେ ଗୀରନ୍ତ ପଂକ୍ତି—ବୃତ୍ତେ)

ମନ କାହିଁକି ରେ, ବାଉଆ ହେଉଛୁ କହ,
ଯେତେ ବୁଝାଇଲେ ବୁଝୁ ନାହୁଁ କିଛି
ହେଉଛୁ ସଦା ଅଥୟ । ୦ ।

ଯେଉଁ ଦେବେଶ ଭକ୍ତ ତାଟକ ଭଗବାନ,
ସ୍ଫଟିକ ସ୍ତମ୍ଭକୁ କରି ବିଦାରଣ;
ନରସିଂହ ରୂପେ ବାହାର ହୁଅନ୍ତି
ଭୁଞ୍ଜାନ୍ତି ଭକ୍ତର ଭୟ । ୧ ।

ଭକତ ଡାକରେ ଯେବଣ ଦେଖିଲେ,
ଭୁଞ୍ଜିଲେ ପାଷାଣ ଅନ୍ନ ଆନନ୍ଦରେ;
ଭକ୍ତର ମହିମା ଘୋଷେ ଜଗତରେ
ହୁଅନ୍ତି ଭକ୍ତଙ୍କରେ ଲୟ । ୨ ।

ଭକ୍ତ ମୁଖୁଁ ଗାନ ଶୁଣିବା ନିମନ୍ତ୍ରେ,
ଦୁହିତା ରୂପରେ ପ୍ରଭୁ ଜଗନ୍ନାଥ;
ଘରକୁ ଦଉଡ଼ି ଦଅନ୍ତି ବଢ଼ାଇ
ଭକତେ ହୋଇ ସଦୟ । ୩ ।

ମାତା ହୋଇ ପୁଣି ଅନ୍ନ-ଦାତ୍ରୀ,
ଭରନ୍ତି ସନ୍ତତିଗଣଙ୍କୁ ଆହାର,
ଅନ୍ନ ବ୍ୟଞ୍ଜନାଦି, ଧନ୍ୟ ସେହି ଦେଶ
ଗାଅ ସେ ପ୍ରଭୁଙ୍କ ଜୟ । ୪ ।

ତୃତୀୟ ଅଙ୍କ

ପ୍ରଥମ ଦୃଶ୍ୟ— ଉଦ୍ୟାନବାଟିକା

(ଇନ୍ଦିରା ଉଦ୍ୟାନରେ ଭ୍ରମଣ କରୁଁ କରୁଁ ଏକ ବେଦିକା ଉପରେ ଉପବେଶନ କଲେ । ସେତେବେଳକୁ ପୃଥିବୀ ଅନ୍ଧକାରଚ୍ଛନ୍ନ ହୋଇନାହିଁ । ଅଳ୍ପପୂର୍ବେ ସୂର୍ଯ୍ୟ ଅସ୍ତମିତ ହୋଇଅଛନ୍ତି । କିନ୍ତୁ ପ୍ରଦୋଷର ଲଲାଟରେ ଚନ୍ଦ୍ର ଦୀପ ଲଗାଇନାହିଁ । ସ୍ୱର୍ଗବାଳାମାନେ ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନୀଳାମ୍ବରରେ ଦୀପ ଭସାଇନାହାନ୍ତି । ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମଲ୍ଲିକା ଫୁଟିନାହିଁ—କୋକିଳ ବା ପପିଆ ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ନିବୃତ୍ତ ହୋଇ ନାହିଁ । ପକ୍ଷୀର ଗାନ ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ବସନ୍ତାନିଳରେ ଭାସି ମଲ୍ଲିକାକୁ ଜାଗ୍ରତ କରାଇବା ପାଇଁ ଘୂରି ବୁଲୁଛି । ଆକାଶର ସେ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ପ୍ରଭାତ—ପୃଥିବୀର ସେତେବେଳେ ସନ୍ଧ୍ୟା । ଏକର ଆଶା—ଅପରର ସ୍ମୃତି । ଏକର ଜନ୍ମ—ଅପରର ସମାଧି । କିନ୍ତୁ ନିର୍ବାଣ କେଉଁଠି ହେଲେ ନାହିଁ । ଇନ୍ଦିରା ଏ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଉପଭୋଗ କରି ପାରିଲେ-ନାହିଁ । କେବଳ ମନେ ମନେ ଭାବିଲେ)

ଇନ୍ଦିରା—ନା, କିଛି ଭଲ ଲାଗୁନାହିଁ । ଯେଉଁଠିକି ଯାଉଛି ସେଠି ଅଶାନ୍ତି । ଅବୋଧ ମନକୁ ଯେତେ ବୁଝାଉଛି କିଛି ମାନୁ-

ନାହିଁ । ବେଳକୁ ବେଳ ଅସ୍ଥିର ହେଉଛି—କଣ କରବି ? କାହିଁକି ମନକୁ ହଜାଇଲି ? ପଲକ ମାତ୍ର ଭୁଲ୍‌ରେ ସମଗ୍ର ଜୀବନକୁ ବିଷାଦମୟ କରିଦେଲି । ପ୍ରେମ ତ ସ୍ୱର୍ଗର ଅମଳିନ ପାରିଜାତ—ଈଶ୍ୱରଙ୍କର ସର୍ବଶ୍ରେଷ୍ଠ ଦାନ—ବିଧାତାଙ୍କର ପୂଜାର ନିର୍ମାଲ୍ୟ । ତାର ଏ ଶୋଚନୀୟ ଦୁର୍ଗତି କାହିଁକି ?

(ଗୀତ)

(ଭକତ ଲାଗି ଭକତ ବନ୍ଧୁ)

ମରମ ଚିର କେ କଲା ପ୍ରେମ
ଅମୂଲ୍ୟ ଧନେ ଆସ ଗୋପନେ ।
ସେ ଦାଗାଦାର କି ଅବିଗ୍ୟର
କଲା ଗୋ ଛକି ବସି ମଉନେ ।
ସରଗ ଶିରି ହସଇ,
ଚନ୍ଦ୍ରାଦାବାନଳେ ହୃଏ ଦାହ,
କେଉଁ ଛଟକେ ନେଲା ପଲକେ
ନନ୍ଦନବନ ଗନ୍ଧସୁମନେ,
ଚୁମ୍ବି ଦେଇ କ୍ଷଣେ ମଧୁ ଗୃହାଣି,
ଚକିତେ ଲୁଟିନେଲା ହୃଦୟ ବାଣୀ,
ଅଜଣା ଦେଶେ ଅଜଣା ବେଶେ
ନେଲା ଉଠାଇ ଜୀବନେ ମନେ ।

[ସହସା ସେନାପତି ଅରୁଣସିଂହ ଅଧରରେ ଈଷତ୍ ହାସ ଫୁଟାଇ ପ୍ରବେଶ କରି କହିଲେ]

ଅରୁଣସିଂହ—ପ୍ରିୟତମେ, ପ୍ରିୟତମେ । ମୁଁ ଅନ୍ତରାଳରେ ଥାଇ ତମର ଏହି ସଂଗୀତସୁଧା ପାନ କରୁଥିଲି । ବଡ଼ ବ୍ୟଥା ପାଉଛି । କୁହ—କୁହ ପ୍ରେମମୟି, ଏପରି ବିଷାଦ ସଂଗୀତ କାହିଁକି ?

ପୁଣି ତମର ସଜଳସରୋଜନିନ୍ଦିତ ବଦନ ମଳିନ କି ନିମିତ୍ତ ? ପ୍ରିୟତମେ, ପ୍ରାଣେଶ୍ବରୀ ତମର ଅକୁଳ ହୃଦୟର କରୁଣ ସଂଗୀତ ମୋତେ ବଡ଼ ବ୍ୟାକୁଳ କରି ପକାଇଛି ।

(ଇନ୍ଦିରା ହଠାତ୍ ସର୍ପଦଂଷ୍ଟ୍ର ପରି ଚମକି ଉଠି ଟେକରେ ହାତ ଦୁଇଟି ଛୁଇଁଯାଇ କମ୍ପି କମ୍ପି ଟଗୁଗଡ଼ରେ ବୃକ୍ଷଲତା କୁଞ୍ଜର ଏକକୋଣରେ ଶିଳାନିର୍ମିତ ପ୍ରତିମା ପରି ଅଟଳ ଭାବରେ ଠିଆ ହେଲେ । ତାଙ୍କ ହୃଦୟର ସ୍ପନ୍ଦନ ଯେପରି ରୁଦ୍ଧ ପ୍ରାୟ ହୋଇ ଆସିଲା)

ଅରୁଣସିଂହ—କହ, କହ ପ୍ରିୟତମେ, କି ଦୁଃଖ ସେ ? ଏତେ କାପୁରୁଷତାର କାରଣ କ'ଣ ? ଲୁଚାଉଛ କାହିଁକି ? ମନ କଥା ଫିଟାଇ କହ । ମୁଁ ଯେ ତମର ଅନ୍ତରର ଅନ୍ତସ୍ଥଳ ଦେଖି ପାରୁଛି । ସେ ସଂଗୀତ ଯେପରି ସେଠାକାର ଅକୁଳ କ୍ରନ୍ଦନ ଧ୍ୱନି ।

ଇନ୍ଦିରା—(ପୂର୍ବପରି ନୀରବ ହୋଇ ମନେ ମନେ ଆକାଶ ପାତାଳ ଚିନ୍ତା କଲେ ପଛ)

ଅରୁଣସିଂହ—ପ୍ରାଣେଶ୍ବରୀ, ମୁଁ ତୁମକୁ ଏତେ ଆଦର, ଏତେ ସ୍ନେହ, ଏତେ ଯତ୍ନ କରୁଛି; ତଥାପି ତମେ ମୋତେ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରୁଛ । ଏଥିର କାରଣ କ'ଣ ? କହ—କହ ପ୍ରେମମୟୀ, ଉପରେ ଭଗବାନଙ୍କର ଆସନ—ତଳେ ଶସ୍ୟଶ୍ୟାମଳା ମେଦିନୀ । ଭଗବାନଙ୍କ ସ୍ନେହ ଛାୟାତଳେ ମା କୋଳରେ ବସି କହ, କ'ଣ ତମର ଦୁଃଖ ?

ଇନ୍ଦିରା—(କ୍ରୋଧକୁ ଦମନ କରି ଟିକିଏ ରୁଷ୍ଟ ସ୍ୱରରେ କହିଲେ) ସେନାପତି ! ତମର କ'ଣ ମତି ଭ୍ରମ ଘଟିଛି ? ତମେ କାହାକୁ କ'ଣ ବୃଥା ସମ୍ବୋଧନ କରୁଛ ?

ଅରୁଣସିଂହ—ଜାଣେ—ଜାଣେ ପ୍ରିୟତମେ, ତମେ ଝାଡ଼ଖଣ୍ଡ ରାଜ୍ୟର କେମ, ଆଉ ମୁଁ ସେହି ଝାଡ଼ଖଣ୍ଡ ରାଜ୍ୟର ସେନାପତି । ନା—ନା ସେନାପତି କାହିଁକି, କର୍ଣ୍ଣଧାର—

ଇନ୍ଦିରା—ପିତା ତମକୁ ପୁତ୍ରଠାରୁ ଅଧିକ ସ୍ନେହ କରି—ଅଧିକ ଆଦର କରି ତମର ଗର୍ବ ବଢ଼ାଇ ଦେଇଛନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ ବୋଧହୁଏ ତମେ ସ୍ୱାତନ୍ତ୍ର୍ୟ ହୋଇ ଧର୍ମକୁ ସବୁ ଜ୍ଞାନ କରୁଛ । ଏପରି କୁଭାଷା ପ୍ରୟୋଗ କରିବାକୁ ସାହସୀ ହୋଇଅଛ ।

ଅରୁଣସିଂହ—ତମେ କ'ଣ ଜାଣିନାହିଁ ଇନ୍ଦିରା, ବାଲ୍ୟକାଳରୁ ଦୁହେଁ ଦୁହିଁଙ୍କ ନିକଟରେ କି ଅମୂଲ୍ୟ ପଦାର୍ଥ ? ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ସୃଷ୍ଟିର ଚରମୋତ୍କର୍ଷ ତୁମେ । ବିଧାତା ମୋହନ ତୁଳିରେ ଯେଉଁ ଚିତ୍ରଖଣ୍ଡ ଅଙ୍କନ କରିଛନ୍ତି ସେଥିରେ ଯେଉଁ କାବ୍ୟ ଅମୃତ ଲୁଚାଇ ରଖିଛନ୍ତି, ମୁଁ ସେହି ଛଣାସୁଧା ପାନ କରି ତୃଷା ନିବାରଣ କରିବି—ସେ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ଉପଭୋଗ କରି ଧନ୍ୟ ହେବି ।

ଇନ୍ଦିରା—କ୍ଷମା କର ଭାଇ, ମୋର ସମସ୍ତ ଅପରାଧ ନିଜ ଗୁଣରେ । ତମେ ଏଠାରୁ ଯାଅ କିମ୍ବା ମୋତେ ଯିବାପାଇଁ ପଥ ଛାଡ଼-ଦିଅ ।

ଅରୁଣସିଂହ—ପଥ ଛାଡ଼ିଦେବି ? ଏ କିପରି କଥା ? ଏତେଦିନ ପରେ ସୁଯୋଗ ପାଇଛି ଛାଡ଼ିଦେବି କେଉଁଠାକୁ ? ତମେ ଯେବେ ରାଜି ନ ହେବ ମୋ ପ୍ରସ୍ତାବରେ ଆନନ୍ଦରେ—ବଳାତ୍କାର କରି ନିଜର କରିବି, ଏହା ମୋର ଦୃଢ଼ ପ୍ରତିଜ୍ଞା । ଇନ୍ଦିରା, ତମକୁ ମୁଁ କେତେ ଭଲପାଏ ତା ତମେ କାହୁଁ ଜାଣିବ ? ଏ ଭଲପାଇବା ସମୁଦ୍ରରୁ ଗଭୀରତର । ତମେ ମୋ ପ୍ରତି ଯେତେ ବିରୂପ ଆଉ କଠୋର ହୁଅ

ଯେତେକ, ମୁଁ ଜୀବନର ଶେଷ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ତୁମଗତପ୍ରାଣ ରହିବି । ଆଜଠାରୁ ତମେ ଆମାର ବାଲ୍ୟ ସହଚରୀ ନୁହଁ—ଭଗିନୀ ନୁହଁ—ଏପରି ପ୍ରଣୟିନୀ, ଧର୍ମପତ୍ନୀ ।

ଇନ୍ଦିରା—(କ୍ରୋଧାଭିଭୂତ ହୋଇ ରୋଷକଷାୟିତ ନୟନରେ ଚାହିଁ କହିଲେ) କାମାନ୍ଧ ପିଶାଚ ! ତୋର ଏତେ ସାହସ ? ଜାଣିଛୁ ତ ମୂଢ଼, ଝାଡ଼ଖଣ୍ଡି ଜେମାର ସାମାନ୍ୟ ଅଙ୍ଗୁଳି ଇଙ୍ଗିତରେ ତୋ ପରି ନରାଧମର ମସ୍ତକ ଭୂଲୁଣ୍ଠିତ ହେବାକୁ ମୁହୂର୍ତ୍ତ ମାତ୍ର ବିଳମ୍ବ ହୁଏନାହିଁ । ଯା, ମୋ ସମ୍ମୁଖରୁ ଦୂର ହୋଇ ଯା—ମୋତେ ରକ୍ତପିପାସୀ କର ନା—

ଅରୁଣସିଂହ—ଜାଣେ ଇନ୍ଦିରା ଜାଣେ ତମର ଶକ୍ତି—ବୁଝିଛି ତମର ପ୍ରଭୁତା—କିନ୍ତୁ ତମେ ଭୁଲିଯାଇଛ, ଏ ମସ୍ତକ ଯେ ରାଜପୁତର । ସାମାନ୍ୟ ଅସ୍ତ୍ରର ଆଘାତରେ ଏହା ସହଜରେ ଭୂଲୁଣ୍ଠିତ ହୁଏନାହିଁ । ରାଜପୁତ୍ ମୃତ୍ୟୁ ଭୟରେ ଭୀତ ବା କାତର ହୁଏନାହିଁ । ଅଭିମାନିନୀ, ଏ ଅଭିମାନ କାହିଁକି ? ଏ ଦାସ କି ସେ ରୋଷକଷାୟିତ ଦୃଷ୍ଟି ସହ୍ୟ କରିପାରିବ ? ଦୟା କର ହୃଦୟରଞ୍ଜିନୀ, ଥରେ ପ୍ରେମାଳିଙ୍ଗନ ଦିଅ—ଉତ୍ତପ୍ତ ହୃଦୟ ସୁଶୀତଳ ହେଉ ।

ଇନ୍ଦିରା—ପାପିଷ୍ଠ, ତୁ କି ମନେ କରିଛୁ ମୋତେ ଛଳନାରେ ଭୁଲାଇବୁ ? ଜାଣି ରଖ ମୂର୍ଖ, ରାଜପୁତ୍‌ବାଳା ମୁଁ—ସ୍ୱୟଂ ଭଗବତୀ ମୋତେ ଆଶୀର୍ବାଦର ଆବରଣରେ ଘୋଡ଼ାଇ ରଖିଛନ୍ତି । ମୋତେ କୌଣସି ଦୁଷ୍ଟ ପ୍ରରୋଚନାରେ ଭୁଲାଇ ବିପଥଗାମିନୀ କରାଇବା ତୋର ଅସାଧ୍ୟ ।

ଅରୁଣସିଂହ—ସୁନ୍ଦରି, ମୁଁ ରୂପଗୁଣହୀନ ନୁହେଁ—ଅଶିକ୍ଷିତ ଅପ୍ରେମିକ ନୁହେଁ । ତେବେ ତମର ମନଃପୂତ ନ ହେବି କାହିଁକି ? ତମେ ମୋର ହେଲେ ଦୁହେଁ ପରମ ସୁଖରେ ରହିବା ।

ମୁ ତମକୁ ପ୍ରାଣରୁ ଅଧିକ ଭଲ ପାଇବି—ସର୍ବଦା ବକ୍ଷରେ ରଖିବି—ତମର ଦାସ ହୋଇ ରହିବି । ଆଉ ନିର୍ଦ୍ଦୟ ହୁଅନାହିଁ । ଯାହା କହୁଛି—ଯାହା କରୁଛି ନିଜ ଗୁଣରେ ସବୁ ପାସୋର ପକାଇ ମୋତେ କ୍ଷମା ଦିଅ ।

ଇନ୍ଦରା—ବିବେକ ବୁଦ୍ଧିହୀନ ଅରୁଣସିଂହ, ବର୍ତ୍ତମାନ ସୁଦ୍ଧା କହୁଛି, ଯେବେ ମାନସଂଭ୍ରମ ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ଇଚ୍ଛା ଥାଏ, ତେବେ ଏହି ମୁହୂର୍ତ୍ତରେ ମୋ ସମ୍ମୁଖରୁ ଦୂର ହୋଇ ଯା—ପାପ-ଲାଳସା, ନୀଚପ୍ରବୃତ୍ତି, ଅନ୍ୟାୟ, ଅତ୍ୟାଚାରର ଶୀଘ୍ର ପରିତ୍ୟାଗ କର । ବାସନାର ମତ୍ତ ତୋଫାନକୁ ସ୍ନେହର ମୋହନ-ମନ୍ତ୍ରରେ ଶାନ୍ତ କର । ନୋହିଲେ ଦୁର୍ମତି, ତୋର ଦୁର୍ଗତିର ସୀମା ରହିବ ନାହିଁ ।

ଅରୁଣସିଂହ—କାହାକୁ ଭୟ ଦେଖାଉ ଇନ୍ଦରା ? ଯାର ବାହୁବଳରେ ଏ ରାଜ୍ୟ ନିରାପଦ—ଯାହା ଯୋଗୁଁ ରାଜପରିବାର ସୁଖ ଶାନ୍ତିରେ ଅଛନ୍ତି, ତାଁ ପ୍ରତି ଏପରି କଟୁଭାଷା ପ୍ରୟୋଗ କରି ନିଜର ତଥା ଦେଶର ଅମଙ୍ଗଳକୁ ବରଣ କରି ଆଣ ନା । ଆହୁରି ଜାଣିରଖ ଇନ୍ଦରା, ଅରୁଣସିଂହ କୁକ୍କୁର ନୁହେଁ—ମନୁଷ୍ୟ । ତାର ଧମନୀରେ ଯେଉଁ ଶୋଣିତ ପ୍ରବାହିତ ହେଉଛି, ତାହା ଶୀତଳ ନୁହେଁ—ଉଷ୍ଣ । ତେଣୁ ଅନୁରୋଧ କରୁଛି, ଏ ଅଯାଚିତ ସୌଭାଗ୍ୟ—ଏ ଅପରିସୀମ ସୁଖକୁ ମଥାପାତି ଗ୍ରହଣ କର । ଏବେ ସୁଦ୍ଧା ସମୟ ଅତୀତ ହୋଇ-ନାହିଁ—ସାବଧାନ ହ । ଏହି ଜୀବନ ମରଣର ସନ୍ଧିସ୍ଥଳରେ ଠିଆ ହୋଇ ଚିନ୍ତା କର—ବାଛି ନେ—ଅମୃତ ନା ଗରଳ, ଜୀବନ ନା ମରଣ ?

ଇନ୍ଦରା—ମନୁଷ୍ୟ ! ଯାର ଆଚରଣ ପଶୁଠୁ ହେୟ—ସେ ପୁଣି ନିଜକୁ ମନୁଷ୍ୟ ବୋଲି ଦାବୀ କରେ ? ଆଉ ଦୁର୍ବୃତ୍ତ, ତୁ ସାମାନ୍ୟ

ଗୋଲାମ, ତୋର ଏତେ ସ୍ପର୍ଦ୍ଧା ! ବିଶ୍ୱାସଘାତକ, ବାମନ ହୋଇ ଚନ୍ଦ୍ର ଧରିବାକୁ ଆଶା କରୁଛୁ ? ପଙ୍ଗୁ ହୋଇ ଗିରି ଲଂଘିବାକୁ କାମନା କରୁଛୁ ? ସରଳ ବିଶ୍ୱାସର କ'ଣ ଏହି ପୁରସ୍କାର ? ଯେବେ ମଙ୍ଗଳ ଚାହୁଁ, ଦୂର ହ, ନୋହିଲେ ଉପଯୁକ୍ତ ଶାସ୍ତି ପାଇବୁ ।

ଅରୁଣସିଂହ—ସଂଯତ କର ରସନା ଇନ୍ଦିରା ! ତୋର କଣ୍ଟୁକି ମୋ ହୃଦୟରେ ଶେଲ ପରି ବିନ୍ଧେ । ଯେବେ ଶୁଭାକାଂକ୍ଷୀ ଥାଏ, ଆତ୍ମ ସମର୍ପଣ କର । ନୋହିଲେ—

ଇନ୍ଦିରା—ନୋହିଲେ କ'ଣରେ ବର୍ବର ! ବଳାତ୍କାର କରିବୁ ? ଜାଣିରଖି ମୂଢ଼, ମୋର ମର୍ଯ୍ୟାଦା ରକ୍ଷା କରିବାର ଉପାୟ ମୋ ପାଖରେ ଅଛି । ତୁ ଘୃଣ୍ୟ ଶୃଗାଳ ହୋଇ ସିଂହକନ୍ୟାକୁ ଅପମାନ ଦେବାକୁ ଇଚ୍ଛା କରୁଛୁ । ସେ ଆଶା ତୋର ଆକାଶ କୁସୁମ ପରି । ନା, ଆଉ ଏଠାରେ ରହିବା ତୁମର ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଯାଏ—

(ଯିବାକୁ ଉଦ୍ୟତ ହେଲେ)

ଅରୁଣସିଂହ—(ବାଧା ଦେଇ) ଯିବ କୁଆଡ଼େ ? ଏହି ଚନ୍ଦ୍ରାଲୋକମୟୀ ଶାନ୍ତିବୋଲା ବସନ୍ତସନ୍ଧ୍ୟା—ପ୍ରକୃତିର ଏହି ବିଷ୍ଟ ଆୟୋଜନ—ଏହି ଶୁଭଲଗ୍ନରେ ଥରେ ମୋର ଏହି ଜ୍ୱାଳାମୟ ବକ୍ଷ ଭିତରକୁ ଆସ । ଅସୀମ କ୍ଷମତାର ପ୍ରଭୁ ହୋଇ ଅତି ବିନୀତ ଭାବରେ ତୁମକୁ ଏହି କାତର ଅନୁରୋଧ କରୁଛି । ଆଶା ପୂର୍ଣ୍ଣ କର ।

(ଏହା କହି ଅରୁଣସିଂହ ଲାଳସାପୂର୍ଣ୍ଣ ହୃଦୟରେ ଇନ୍ଦିରାକୁ ଆଲିଙ୍ଗନ କରିବାକୁ ଧାଇଁଗଲେ ଦୁଇବାହୁ ପ୍ରସାରି—କିନ୍ତୁ ଇନ୍ଦିରା ତିଳେ ମାତ୍ର ବିଚଳିତ ନ ହୋଇ ସେହିକ୍ଷଣି ନିଜର ବକ୍ଷସ୍ଥଳରୁ ଏକ ତୀକ୍ଷ୍ଣଧାର କ୍ଷୁଦ୍ର ଛୁରିକା ବାହାର କରି,

ଟିକଏ ଦୂରକୁ ଢୁଁଶିଯାଇ ପଦଦଳିତା ଫଣିନୀ ପରି ଗର୍ଜିଉଠି କହିଲେ—)

ଇନ୍ଦର୍—ସାବଧାନ ଗୋଲାମ,—ଏ ଛୁରି ବିଷବୋଳା ହୋଇଛି । ଆଉ ପଦେ ଅଗ୍ରସର ହେଲେ ଏହା ତୋର ବକ୍ଷ ଆଲିଙ୍ଗନ କରିବ ।

(ଏହା କହି ଇନ୍ଦର୍ ଦ୍ରୁତଗତିରେ ସେ ସ୍ଥାନରୁ ଚାଲି-ଗଲେ । ଅରୁଣସିଂହ ନିର୍ବାକ୍ ନିସ୍ପନ୍ଦ ହୋଇ କ୍ଷଣିକ ପରେ ଆପେ-ଆପେ ଆଘାତିତ ସିଂହପରି କ୍ରୋଧାନ୍ଧ ହୋଇ କହି ହେଲେ)

ଅରୁଣସିଂହ—ଦେଖିବାର ଇଚ୍ଛା ନାରି, ତୋର ହୃଦୟର ଶକ୍ତି—ଦେଖିବାର ଇଚ୍ଛା ତୋର ପିତାର ପରାକ୍ରମ । ଆଜି ଯେଉଁ ନିଆଁ ଜଳାଇଦେଲୁ, ତାର ପରିଣାମ କିପରି ଭୟାବହ ହେବ ଥରେ ଭାବିଛୁ କି ? ଯା—ସଇତାନୀ, ଦେଖିବି କିପରି ତୁ ମୋର ଅଙ୍କଲକ୍ଷ୍ମୀ ନହେବୁ ? ଛଳେ—ବଳେ—କୌଶଳେ ଯେବେ ବାଞ୍ଛାସିଦ୍ଧ ନହୁଏ, ତେବେ ତୋର ହେତୁ ତୋ ପିତାର ସର୍ବନାଶ ହେବ ।

(ଦ୍ରୁତବେଗରେ ପ୍ରସ୍ଥାନ)

— ଦୃଶ୍ୟ ପତନ —

— ଦ୍ୱିତୀୟ ଦୃଶ୍ୟ —

(ପ୍ରାସାଦର ଉପରିଭାଗ)

(ଲୀଳା ନିଜର ଅତୀତ ଜୀବନର ଘଟଣାବଳୀ ସ୍ମରଣ କରି ପ୍ରାସାଦ ଉପରେ ଏକା ବୁଲୁ ବୁଲୁ ଠାଆଁଟରେ ବସିପଡ଼ିଲେ ଏବଂ ମନେ ମନେ କ'ଣ ଭାବି ଗାଇଲେ । ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କର ବାହ୍ୟଜ୍ଞାନ ନଥିଲା ପରି ଜଣା ଯାଉଥିଲା)

ଗୀତ—(ରାଗ—ଗୈଷ)

ଅହାରେ ଦାରୁଣ ବିଧି   କର୍ମେ ଏହା ଥିଲା ଲିପି
ରହିଲି ମୁହିଁ ଯା ଜୀଇ ସବୁ ହରାଇ,
ଚିନ୍ତାନଳେ ହୃଦାବନ   ଦହୁଥିବ ଅନୁକ୍ଷଣ
ବିଷାଦ ଅଶ୍ରୁ ନୟନ ଦିଏ ବୁହାଇ,
ଗତ ସୁଖସ୍ମୃତି ଚେତାଇ,
ଆଶା ସଙ୍ଗେ ନିରାଶାକୁ ଦିଏ ଭେଟାଇ । ୧ ।
ପୁଣି ଏ କି ନବ ଆଶା   ଫୁଟି ଫୁଟି ନାହିଁ ଭାଷା
ସେ ଗଙ୍ଗା କି କର୍ମନାଶା ବୁଝୁ ଜାଣନ୍ତି,
ରଖିଛି ସେହି ଜୀବନ   ଛନ ଛନ କରେ ମନ
ଦେଖାଇ ଛବି ମୋହନ ସେହି ମୋ ଗତି,
ଅଟଳ ପାଦପ ବଲ୍ଲରି,
ଆଉଜି ପଡ଼ିଛି ମୋର ପ୍ରାଣବଲ୍ଲରୀ । ୨ ।
ଯେଣିକି ଫେରେଇ ନୟନ   କରେଁ ତେଣେ ଦରଶନ
ସେହି ମୂରତି ପାବନ ସେ ଦେବ ପଦେ,
ବଳି ଦେଇଛି ଜୀବନ   ନାହିଁ ମୂଲ୍ୟ ପ୍ରୟୋଜନ
ତା ଗୁଣ କରେ ଗାୟନ ମଧୁର ଛନ୍ଦେ;
ତାଙ୍କ ମନ ମୋତେ ଅଜଣା,
ଆଶ୍ୱାସନା ଦେଇଛି ସେ ସଙ୍ଗ ଯାଚିଣା । ୩ ।

(ହଠାତ୍ ମାଧବୀ ଅନ୍ତରାଳରୁ ବାହାରି ପଛ ପଟରୁ ଆସି ଲୀଳାଙ୍କର ଦୁଇଆଖିକୁ ଦୁଇହାତରେ ଚିପି ଧରିଲେ । ଲୀଳା ଚମକି ପଛ ମୁହଁ ଲେଉଟାଇବାକୁ ଚେଷ୍ଟା କଲେ ମାତ୍ର ନ ପାରି ନୀରବ ରହିଲେ । ମାଧବୀଙ୍କ ମନ ସେ ଗୀତରେ ମାତିଥିଲା ପରି ବୋଧ ହେଉଥିଲା । ଲୀଳାଙ୍କର ଏପରି ଭାବ ଦେଖି ମାଧବୀ ମନ୍ଦ ମନ୍ଦ ହସି କହିଲେ—)

ମାଧବୀ ଏ କି କଥା ସଖି ? ତମେ ବିଷାଦ ସଙ୍ଗୀତ ଗାଉଛ କାହିଁକି ? ଯା’ ଲାଗି ତମେ ବାଗ୍ଦତ୍ତା, ସେ ତ ତମଲାଗି ବାଗ୍ଦତ୍ତ—ଏ କଥା ତମେ ଜାଣନାହିଁ, ନା ଜାଣିଚେଉ ହେଉଚ ? ମୁଁ ଢେରଦିନ ହେଲା ତମ ଦୁହିଁଙ୍କର ମନୋଭାବ ବେଶ୍ ବୁଝିଲଣି, ହେଲେ କିଛି କହୁନାହିଁ । ଆଜି ତମେ ନିଜେ ନିଜେ ଧରା ପଡ଼ିଲ ବୋଲି କହିଲି । ଏତେଦିନ ତମେ ଜେମାଙ୍କ ଗହଣରେ ଥିଲ ବୋଲି ସେ କିଛି କହି ପାରିଲେ ନାହିଁ । ମାତ୍ର ମନ ତାଙ୍କର ଧଇଲା ଚଢ଼େଇ ପରି ହେଉଥାଏ । ତମେ ସେକଥା କାହୁଁ ଜାଣିବ ? ମଣିମା ତ ତମକୁ ବନ୍ଧୁ କରିବେ ବୋଲି ଷୋଳଅଣା ଆଶା କରିଛନ୍ତି । ଏ କଥା କ’ଣ ତାଙ୍କର ଢଙ୍ଗରଙ୍ଗ, ଗୁଳ୍‌ଚଳନ, କଥାବାର୍ତ୍ତାରୁ ବୁଝି ପାରନାହିଁ ?

ଲୀଳା—ବୁଝି ନ ବୁଝିଲା ପରି । ସତକଥା କହିବି ସଖି; ଯେତେ-ବେଳେ ସେ ସୁଖ-ସୌଧ ଗଢ଼ୁଛି, ସେତେବେଳେ ଅତୀତ ଘଟଣାରୂପ ପ୍ରବଳବାତ୍ୟା ତାକୁ ଭାଙ୍ଗି ବିପର୍ଯ୍ୟସ୍ତ କରି ଦେଉଛି । ତୃଷାର୍ତ୍ତ ହୋଇ ଜଳପାନ ଆଶାରେ ସ୍ୱଚ୍ଛସଲିଳ-ପୂର୍ଣ୍ଣ ସରୋବର ନିକଟକୁ ଯିବାବେଳକୁ ତାହା ସବୁ ମରୀଚିକାରେ ପରିଣତ ହେଉଛି । କ’ଣ କରିବି ?

ମାଧବୀ—ସେଇ ବାପ ଭାଇଙ୍କ କଥା ନା ଆଉ କିଛି ?

ଲୀଳା—ନା, ସେଇକଥା ।

ମାଧବୀ—ଅବୁଝଟେ କେଉଁ ବାମା, ମା, ବାପ, ଭଉଣୀ ନେଇ ଚଳେନାହିଁ । ତମେ ଅତଃକ୍ଷଣ ସ୍ନେହମୋହରେ ତମର ଜ୍ଞାନ ହରାଇ ଦେଇଛ ବୋଲି ଏଥା କହୁଚ । ତମେ ତ ତମର ଲକ୍ଷ୍ୟସ୍ଥଳକୁ ଯାଉଚ—ଆଉ ଶୋଚନା କରୁଛ କାହିଁକି ?

ଲୀଳା—ମାଧବି, ତମେ କନ୍ୟା ହୋଇ ପିତାମାତାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ କନ୍ୟାର, ଭଗିନୀ ହୋଇ ଭ୍ରାତା ଭଗିନୀ ମଧ୍ୟରେ ଭଗିନୀର ଯେଉଁ ସ୍ୱର୍ଗୀୟ ମାଧୁର୍ଯ୍ୟଟିକକ ଅଛି, ତା'ର ଅବରତହେଲେ କେବେ ଆସ୍ୱାଦନ କରିନାହିଁ ? ନିଶ୍ଚୟ ତ କରିଥିବ ? ତେବେ ଏ ପ୍ରାଣଘାତୀ ଶେଳ ନିକ୍ଷେପ କରୁଛ କାହିଁକି ?

ମାଧବୀ—ନା ସଖି, ମୁଁ ତ ସେପରି ଭାବ ମନରେ ସ୍ଥାନ ଦେଇ-ନାହିଁ ? କେବଳ କହୁଥିଲି ତମର ମନ ବୁଝିବାଲାଗି । ଯେ ଜାଗରଣରେ ଏକମାତ୍ର ଚିନ୍ତା—ନିଦ୍ରାରେ ଏକମାତ୍ର ସ୍ୱପ୍ନ—ସେ ତମର କେତେ ନିକଟରେ ? ଆଜି ବସନ୍ତ-ପଞ୍ଚମୀ । ଏତେ ବଡ଼ ଶୁଭ ଦିନଟାରେ ନିରାନନ୍ଦ ଭାବ ଆଣିଦେବାଲାଗି ତ କହୁନାହିଁ ? କହ ସଖି, ତମର ମନ ଭାବ ଫିଟାଇ । ମୁଁ ଛଳନା ଗୁହେଁନାହିଁ—ଚାତୁରୀ ଗୁହେଁ-ନାହିଁ—ଗୁହେଁ ସ୍ପଷ୍ଟ କଥା ।

ଲୀଳା—(ନୀରବ ରହିଲେ ତଳକୁ ମୁହଁ ପୋତି)

ମାଧବୀ—କ'ଣ କହୁଚ ?

ଲୀଳା—ମାଧବ—!

ମାଧବୀ—ତମେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଅଳ୍ପମତି ବାଳିକା ନୁହଁ—ଜ୍ଞାନହୀନ ଶିଶୁ ନୁହଁ । ବହୁ ଶାସ୍ତ୍ର ପଢ଼ିଛ—ସଂସାରର ରୀତିନୀତି ଦେଖିଚ—ଦେଖୁଚ । ତେବେ ଭାବୁଚ କ'ଣ ? ସଂସାରଟା ଏକ ହାଟ, ଏଠାକୁ ସମସ୍ତେ ଆସନ୍ତି କାରବାର ପାଇଁ ।

ଯାହାର କାର୍ଯ୍ୟ ଅଚେ ସରିଯାଏ ସେ ତାହାରିକୁ
ନ କରି ଗୁଲିଯାଏ ଏବଂ ଯାହାର କିଛି କାର୍ଯ୍ୟ ଥାଏ ସେ
ସ୍ଥାନାନ୍ତରକୁ ଯାଇ ଅବଶ୍ୟକୀୟ କାର୍ଯ୍ୟ ସମାଧା କରେ
ସେମାନଙ୍କର ନିଜ ଯାହାର ପଥ ଧରିଛନ୍ତି । ତାଙ୍କ ଲାଗି ଏପ୍ର
ଚିନ୍ତିତ ହେବା ଶୋଭନୀୟ ନୁହେଁ । ତମର ବୁଦ୍ଧି ବିବେକ
ଅଛି—ସ୍ୱାଧୀନତା ଅଛି—ତମେ ତମର ବାଟ ଖୋଜିନିଅ ।

ଲୀଳା—ଭେଳାରେ କ'ଣ ସିନ୍ଧୁ ତରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେବ ? ବାମନ
ହୋଇ କ'ଣ ଚନ୍ଦ୍ର ଧରିବାକୁ କ୍ଷମ ହେବ ? ମୁଁ ବଡ଼
ଦୁର୍ବଳା ମାଧବ, ମୋର ବୁଦ୍ଧି ଲୋପ ପାଇଛି—ନ
ଆଜି ଆଉ ଅନ୍ଧ ହୋଇଛି—ଜିହ୍ୱା ଆଜି ଆଉ ଜ
ହୋଇଛି—ମୋତେ ବାଟ ଦେଖାଅ ।

ମାଧବୀ—ଲୀଳା, ତମର ଶିଶୁ-ସରଳ ହୃଦୟ, କମନୀୟ ମୂର୍ତ୍ତି,
ଅମୃତମୟ ବାଣୀ ମୋତେ ଏକାବେଳକେ କିଣି ନେଇଛି ।
ତମକୁ ଦେଖିଲା ଦିନରୁ ବିଶେଷତଃ ତମର ମନ କଥା ଜାଣି
ଦିନରୁ ମୁଁ ତମକୁ ଅତି ଆପଣାର କରିନେଇଛି । ମୋ ମ
ତମ ଲାଗି ସର୍ବଦା ଚିନ୍ତିତ । ଯା ହେଇଯାଇଛି, ତା
ପାସୋରି ଦିଅ । ବୃଥା ଚିନ୍ତାରେ କିଛି ମାତ୍ର ଲାଭ ନାହିଁ,
ବରଂ ଜୀବନର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସ୍ଥିର କରିନିଅ ।

ଲୀଳା—ମୋ ଜୀବନର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କ'ଣ ଜାଣ ?

ମାଧବୀ—ନାଁ ।

ଲୀଳା—ଜାଣନାହିଁ ? ତେବେ ଶୁଣ—ମୋ ଜୀବନର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ
ବର୍ଗୀଙ୍କୁ ଶାସ୍ତି ଦେବା ।

ମାଧବୀ—ତାଙ୍କର ଅପରାଧ ?

ଲୀଳା—ଅପରାଧ ନାହିଁ ମାଧବି ? ଯେ ମୋର ସୁଖ-ଶାନ୍ତି ଜୀବନଟ
ଅଗ୍ନି ଲଗାଇ ଛାରଖାର କରି ଦେଇଛନ୍ତି—ମୋର ଛାତିରେ

ମନ୍ଦିର ହାହାକାର ଜାଗ୍ରତ କରାଇ ଦେଉଛନ୍ତି, ସେମାନେ କ'ଣ ମୋ ନିକଟରେ ଅପରାଧୀ ନୁହନ୍ତି ?

ାଧବୀ—ନିଶ୍ଚୟ ତାଙ୍କର ଆଚରଣ ଅମନୁଷ୍ୟତା ଓ ଅସଭ୍ୟତାର ପରିଚୟ । ତେବେ ତମେ ମନୁଷ୍ୟତା ହରାଇବାକୁ ମନ ବଳାଉଛ କାହିଁକି ?

ଳା—ପ୍ରତିଶୋଧ ନେବା କଣ କ୍ଷତ୍ରିୟର ଧର୍ମ ନୁହେଁ ? ପରାଜୟକୁ ଯେ ସହଜ ଭାବରେ ଗ୍ରହଣ କରେ, ଭାଗ୍ୟ ବିଧାତା ତାକୁ ଜୟର ଗୌରବରୁ ଚିରକାଳ ବଞ୍ଚିତ କରନ୍ତି । ତମେ କହୁଥାଅ, ସେ କଥା ପୁରୁଷର—ନାରୀର ନୁହେଁ । ମାତ୍ର ମନେ ରଖ, ଯେଉଁ ଜାତିର ସ୍ତ୍ରୀ ପୁରୁଷ ସମସ୍ତେ ମିଳି କର୍ମକ୍ଷେତ୍ରରେ ମତ୍ତ ନ ହୁଅନ୍ତି, ସେ ଜାତିର ମୁକ୍ତି ସହଜରେ ମିଳେନାହିଁ ।

ାଧବୀ—ଦୟା, କ୍ଷମା, ସ୍ନେହ, ବିନୟ, ମାୟା, ମମତା ଏହି କୋମଳ ଗୁଣଗୁଡିକ ନାରୀର ଭୂଷଣ । ଏମାନେ ନଥିଲେ ସଂସାରଟା ଦାନବର ଲୀଳାକ୍ଷେତ୍ର ହୁଅନ୍ତା ।

ଳା—ସେଥିରେ ସନ୍ଦେହ ନାହିଁ ମାଧବି । ମାତ୍ର ମନେ ରଖ, ନାରୀ ଯେତେବେଳେ କେବଳ ସ୍ନେହ କରେ, ତେବେ ତାର ନିଜର ଏବଂ ସଙ୍ଗେ ସଙ୍ଗେ ଜାତିର ଜୀବନର ଶକ୍ତି ଅଚଳ ହୋଇ-ପଡେ । ଏଣୁ ତାର କ'ଣ ବହୁତ ବାଦ୍ ଦେବା ଦରକାର ହୁଏନାହିଁ ?

(ସହସା ଇନ୍ଦ୍ରଶିର ପ୍ରବେଶ)

ନ୍ଦ୍ରଶି—ଠିକ୍ କହୁଛ ସଖି, ଠିକ୍ କହୁଛ । ମୁଁ ଅନ୍ତରାଳରେ ଥାଇ ସମସ୍ତ ଶୁଣିଛି । ନିର୍ମମତାରେ, ନିଷ୍ଠୁରତାରେ ବର୍ଗୀ ଭାରତରେ—ଭାରତରେ କାହିଁକି ଜଗତରେ ଅଦ୍ୱିତୀୟ । ମୋର ମନେହୁଏ, କ୍ଷତ୍ରିୟଜାତିକୁ ନେଇ ସମସ୍ତ ଭାରତରେ

ପ୍ରଜାପୁଞ୍ଜଙ୍କ ଜ୍ୱାଳାଇ ବହ୍ନିର ଦର୍ପ, ଦମ୍ଭ, ଶାଠ୍ୟ ସମସ୍ତ ଭସ୍ମୀଭୂତ କରି ପକାନ୍ତି ।

ମାଧବୀ—ପାରିବେ ତ ?

ଇନ୍ଦସ୍ଥ—କାହିଁକି ? ଭବାନୀ ଅଂଶରେ ଜନ୍ମ ଆମର । ଆମେ କ'ଣ କରି ନ ପାରିବା ?

ମାଧବୀ—ସେ ଯୁଗ ବର୍ତ୍ତମାନ ନୁହେଁ । ଥିଲା ବୀରଭୋଗ୍ୟା ବସୁନ୍ଧରା, ପାଣ୍ଡବଙ୍କ ବଳକୁ କ୍ଷତ୍ରିୟମାନେ ଶ୍ରେଷ୍ଠସ୍ଥାନ ଦେଉଥିଲେ । ସଂପ୍ରତି ତାହା ହେଉଛି, ଘୃଣ୍ୟ । ଅଳ୍ପଦିନ ପରେ ଦେଖିବେ ସାଧନହୀନ, ଉଦାରତା ସେ ସ୍ଥାନ ଅଧିକାର କରିବ, ଅସ୍ତ୍ର ଶସ୍ତ୍ରରେ କଳଙ୍କ ଲାଗିବ । ଆଉ ଦେଖିବେ, ଦୋଷୀ ନିଜ ଦୋଷ ପାଇଁ ଅନୁତପ୍ତ ହେବ—ଦଣ୍ଡଦାତା କ୍ଷମାକୁ ପରମ ଧର୍ମ ବୋଲି ମନେ କରିବ ।

ଇନ୍ଦସ୍ଥ—ଏ କଥା ଅବହମାନ କାଳରୁ ଚଳିଆସୁଛି । ଶାସ୍ତ୍ର ବଜ୍ର-ନିର୍ଘୋଷରେ ସେକଥା ଜଣାଇ ଦେଉଛି । ତେବେ ଆମେ ଦେଖି ନ ଥିଲେ ଦେଖିବା ।

ଲୀଳା—ତା'ବୋଲି ଯେ ଯୁଦ୍ଧ ବିଗ୍ରହ ଏକାବେଳକେ ଧରାତଳରୁ ଲୋପ ପାଇବ, ଏହା ଅସମ୍ଭବ । ଏହା ଯେବେ ହୁଏ, ତେବେ ସୁରବୃନ୍ଦ ମର୍ତ୍ତ୍ୟକୁ ସ୍ୱର୍ଗରୁ ଉଚ୍ଚତର ସ୍ଥାନ ଦେବେ ।

ଇନ୍ଦସ୍ଥ—ଅସମ୍ଭବ କିଛି ନାହିଁ ସଖି ! ସମସ୍ତ ସମ୍ଭବ । ସବୁ ଭଗବାନଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ।

ଲୀଳା—ଭବିଷ୍ୟତରେ କଣ ହେବ ନ ହେବ ସେ କଥା ବିଚାର କରିବା ଆମର ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଆମେ ଯାହାକୁ ଆମର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବୋଲି ଜାଣିଛନ୍ତି ତାହା କରିବା ଏକାନ୍ତ ଉଚିତ ।

ଇନ୍ଦସ୍ଥ—ହଁ, ଆମେ ଆମର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପାଳନ କରିବା—ଯାହା ଘଟିବାର ଥିବ ଘଟିବ ।

(ଜଣେ ପରିଚାରକର ପ୍ରବେଶ ଓ ଅଭିବାଦନ)

ଦାସୀ—କେମା ଦେଇ, ମଣିମା ଡାକୁଛନ୍ତି । ଶୀଘ୍ର ବିଜେ କରିବା ହେଉନ୍ତୁ ।

ଇନ୍ଦିରା—ଅସ ସଖି, ଯିବା ।   (ସମସ୍ତେ ଚାଲିଗଲେ)

—ଦୃଶ୍ୟ ପତନ—

ତୃତୀୟ ଦୃଶ୍ୟ

(ଭଦ୍ରକ ଅମିଲଙ୍କ ମନ୍ତ୍ରଣାଗାର)

(ଭଦ୍ରକରେ ଅମିଲ ରଘୁନାଥ ଓ କେନ୍ଦୁଝରର ସାମନ୍ତ ରାଜା ବୀରକିଶୋର ଭିନ୍ନ ଭିନ୍ନ ଆସନରେ ଉପବିଷ୍ଟ । ଅମିଲଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ଉପଢୌକନ ଥୁଆ ହୋଇଛି । ଏକ ପାର୍ଶ୍ୱରେ ଆଲୋକଧାରଟି ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ଆଲୋକ ଆସି ତା ଉପରେ ପଡ଼ି ଚକ୍ଷୁ ଝଲସାଇ ଦେଉଛି । ଅମିଲଙ୍କ ହୃଦୟ ଆନନ୍ଦରସରେ ଆପ୍ଲୁତ । ଦୁହେଁ କିଛିକ୍ଷଣ ନୀରବରେ କ'ଣ ଭାବୁଥିଲେ । ପ୍ରଥମେ ଅମିଲ ସାମନ୍ତରାଜାଙ୍କ ଗୃହୀଁ ମୌନବ୍ରତ ଭଙ୍ଗ କଲେ)

ରଘୁନାଥ—ଶୁଣିଥିଲି ଝାଡ଼ଖଣ୍ଡି ରାଜା ଅପଣଙ୍କର ପରମ ମିତ୍ର । ତାଙ୍କ ସହିତ ବିରୋଧ ଘଟିବାର କାରଣ କ'ଣ ?

ବୀରକିଶୋର—ଜାଣିଥିଲି ସେ ଜଣେ ଆଦର୍ଶ ରାଜା—ଧାରଣା ଥିଲା ସେ ଜଣେ ଧର୍ମପରାୟଣ ପ୍ରକୃତ କ୍ଷତ୍ରିୟ ବୀର । ମାତ୍ର ପରୀକ୍ଷାରେ ଦେଖିଲି ସେ ଜଣେ ଶଠ; ବିଶ୍ୱାସଘାତକ । ଧର୍ମର ଆବରଣରେ ଅତ୍ୟାଚାରର ପ୍ରତିମୂର୍ତ୍ତି ।

ରଘୁନାଥ—କାହିଁକି ଏପରି ମ୍ଳାନ କୁତ୍ସିତ ଧାରଣା ହେଲା ତୁମ୍ଭଙ୍କର ? ପ୍ରତିହିଂସା ବଶରେ ଜର୍ଜରିତ ହୋଇ ଝାଡ଼ଖଣ୍ଡିର ସର୍ବନାଶ କରିବାକୁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଲେ ବା କାହିଁକି ?

ବୀରକିଶୋର—ଶୁଣନ୍ତୁ ତେବେ—ତୀର୍ଥାଟନ କରିବାକୁ ଯାଉଁ ଯାଉଁ ଝାଡ଼ଖଣ୍ଡିରେ ଏକ ରାତି ବିଶ୍ରାମ କରିଥିଲି । ରାଜା ମୋର ପରମମିତ୍ର ବୋଲି ବିଶ୍ୱାସ କରି କେତେକ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ମୋହର ତାଙ୍କ ଜିମାରେ ରଖି ଯାଇଥିଲି—ଆବଶ୍ୟକ ହେଲେ ନେବି ବୋଲି । ମାତ୍ର ମୋ ନିକଟରେ ଯାହା ଥିଲା; ଯଥେଷ୍ଟ ହେଲା । ଏଣୁ ନେଇ ନଥିଲି । ପ୍ରତ୍ୟାବୃତ୍ତ ହୋଇ ସେ ପାପିଷ୍ଠକୁ ମୋର ପଦାର୍ଥ ମୋତେ ପ୍ରତ୍ୟାର୍ପଣ କରିବାକୁ କହିଲି । ସେ ଅଣାଇଦେଲେ ଆମର ଗୁଡ଼କୁଣ୍ଡ । ଦେଖିଲି, ସେଥିରେ ମୋର ଗଚ୍ଛିତ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ମୋହରାଦି କିଛି ନାହିଁ ।

ରଘୁନାଥ—ପ୍ରକାଶ୍ୟ ଭାବରେ ଝାଡ଼ଖଣ୍ଡିଙ୍କୁ ତୁମ୍ଭଙ୍କର ଧନ ମାଗିଲେ ନାହିଁ କାହିଁକି ?

ବୀରକିଶୋର—ମୋର ସମସ୍ତ ଗୁଡ଼କୁଣ୍ଡ ଭିତରେ ଥିଲା । କୁଣ୍ଡ ମୁହଁ ଗୁଡ଼ରେ ବନ୍ଦ କରାଯାଇଥିଲା ।

ରଘୁନାଥ—ରାଜାଙ୍କ ଜିମାରେ ଗୁଡ଼କୁଣ୍ଡ ରଖିଥିଲେ କି ସୁନାମୋହର ରଖିଥିଲେ ?

ବୀରକିଶୋର—ଗୁଡ଼କୁଣ୍ଡ ଭିତରେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣମୋହର ଥୋଇ ତାଙ୍କ ଜିମା ଦିଆ ଯାଇଥିଲା ।

ରଘୁନାଥ—କେତେ ମୋହର ?

ବୀରକିଶୋର—ତିନି ସହସ୍ର ।

ରଘୁନାଥ—ଏତେ ? ସେ ସବୁ କ'ଣ ତାଙ୍କୁ ଗଣି ଦେଇଥିଲେ ?

ବୀରକିଶୋର—ନା; ଗୁଡ଼କୁଣ୍ଡ ସହିତ ଦେଇଥିଲି ।

ରଘୁନାଥ—ସେ ବିଷୟ ତାଙ୍କୁ କହିଥିଲେ ?

ବୀରକିଶୋର—ନାଁ, ସେ କେବଳ ୨୫ ଖଣ୍ଡ ଗୁଣ୍ଡିଗୁଡ଼ ବୋଲି ଜାଣନ୍ତି ।

ରଘୁନାଥ—ତେବେ ସେ ତ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ।

ବୀରକିଶୋର—ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ କିପରି ? ତାଙ୍କ ଜ୍ଞାତରେ ଯାହା ଉଗା-ଯାଇଥିଲା, ସେ ତାକୁ କାହା ଅଗୋଚରରେ ସ୍ପର୍ଶ କଲେ କାହିଁକି ? ନ କହି ପରଦ୍ରବ୍ୟ ଅପହରଣ କରିବା କ'ଣ ତସ୍କରତା ନୁହେଁ ? ରାଜା, ତେଣୁ ସେ ଚୋର—ଡକାୟତ—ମିଥ୍ୟାବାଦୀ ।

ରଘୁନାଥ—ନିଶ୍ଚୟ । ଆଉ ଏକ କଥା—

ବୀରକିଶୋର—କଅଣ ?

ରଘୁନାଥ—ସେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ-ମୋହରର ଅପହରଣ ତାଙ୍କ ଅଗୋଚରରେ ହୋଇଥାଇପାରେ । ତାଙ୍କର କେହି କର୍ମଚାରୀ ଏହା କରି-ପାରିଥାନ୍ତି । ତାଙ୍କୁ ଏକାବେଳକେ ଦୋଷୀ ସାବ୍ୟସ୍ତ କରି ତାଙ୍କ ମୁଣ୍ଡରେ କଳଙ୍କପସରା ଲଦିଦେବା ସମୀଚୀନ ନୁହେଁ ।

ବୀରକିଶୋର—ରାଜାଙ୍କୁ କହିଲେ ରାଜ୍ୟକୁ ବୁଝାଏ, ଆଉ ରାଜ୍ୟକୁ କହିଲେ ରାଜାଙ୍କୁ ବୁଝାଏ । ରାଜାଙ୍କ ଅଗୋଚରରେ ଏହା ଯେବେ ଘଟିଥିଲା, ତେବେ ମୋଠାରୁ ସମସ୍ତ ବୃତ୍ତାନ୍ତ ଶୁଣିଲା ପରେ ସେ ନିସ୍ତବ୍ଧ ରହିଲେ କାହିଁକି ? ଅପହୃତ ମୋହରର ଅନୁସନ୍ଧାନ କରିବା କ'ଣ ତାଙ୍କର ଉଚିତ ନ ଥିଲା ? ସେ ସବୁ ତ ସେ ରାଜ୍ୟରେ ଅଛି । ଅନୁସନ୍ଧାନ କଲେ ନ ପାଇଲେ କିପରି ? ଏଥିରୁ ସ୍ପଷ୍ଟ ପ୍ରତୀୟମାନ ହେଉଛି ନିଜେ ରାଜା ସେଥିରେ ସଂପୃକ୍ତ । ଆହୁରି ସୁକାର୍ଯ୍ୟ ଗୁଣରେ ମାନବ ଦେବତା ହୁଏ, ପୁଣି କୁକାର୍ଯ୍ୟ ଗୁଣରେ ନରକର ପିଶାଚ ହୁଏ । ସେହି ପରସ୍ୱାପହାରୀ ମଦଗର୍ବିତକୁ ଶାସନ କରିବା ନିମନ୍ତେ ଆପଣଙ୍କୁ ଅନୁରୋଧ ।

ରଘୁନାଥ—ଅର୍ଥ ସବୁ ଅନର୍ଥର ମୂଳ । ଦୁଇ ମୁଦ୍ରାପାଇଁ କେତେ
ଧନର ଭବ ନ ହୁମାନଙ୍କରେ କୋଇକୁଲରେ ବାଆ ପଶିଲ ପ
ଜଉଠେଲା । ଆଚ୍ଛା, ଆପଣଙ୍କୁ ଏ ବିଷୟରେ ସାହାଯ୍ୟ କ
ସେଥିର ମୂଲ୍ୟ ସ୍ୱରୂପ କ'ଣ ପାଇବୁ ?

ବୀରକିଶୋର—ସେ ପରା ଆପଣଙ୍କର ଶତ୍ରୁ ! ତାଙ୍କୁ ଉପଯୁକ୍ତ ଶା
ପ୍ରଦାନ କରିବା କ'ଣ ଆପଣଙ୍କର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନୁହେଁ ?

ରଘୁନାଥ—ହଁ, ସେ ଆମର ପ୍ରଧାନ ଶତ୍ରୁ । ବିନା ଯୁଦ୍ଧରେ ସେ
ଆମର ପ୍ରଚୁର ସୈନ୍ୟ ନାଶ କରିଛନ୍ତି ନିଦ୍ରାବସ୍ଥାରେ
ପାଳନ୍ଦୀ ଜଳରେ । ସୁବିଧାନୁସାରେ ତାଙ୍କୁ ଉପଯୁକ୍ତ ଶା
ଦେବୁ । ତେବେ ବର୍ତ୍ତମାନ ଆମର ସେ ସଂକଳ୍ପ ନାହିଁ
ଆପଣଙ୍କ ଅନୁରୋଧମତେ ସେ କାର୍ଯ୍ୟରେ ହସ୍ତକ୍ଷେପ କରିବ
ଯିବୁଁ ଯେତେବେଳେ ଅଶାନୁରୂପ ପାରିଶ୍ରମିକ ଆବଶ୍ୟକ ।

ବୀରକିଶୋର—ଆପଣ ଅପହୃତ ମୋହରଗୁଡ଼ିକ ଉଦ୍ଧାର କରି ଗ୍ରହ
କରିବେ ।

ରଘୁନାଥ—ଯେବେ ତାହା ଆମର ହସ୍ତଗତ ନ ହୁଏ ?

ବୀରକିଶୋର—(ଚିନ୍ତାକଲେ ମନେ ମନେ) କି ଅଦ୍ଭୁତ ଲାଳସ
ଯାଙ୍କର । ଭେଟି ଦେଲି ସହସ୍ରେ ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ମୋହର, ପୁଣି
ପାଇବେ ତିନିସହସ୍ର । ତଥାପି ଅତୃପ୍ତ ଆଶା । ଅକାରଣେ
ଗ୍ରାମେ ଗ୍ରାମେ ପଶି ଧନଦ୍ରବ୍ୟ ଲୁଣ୍ଠନ କରି, ଗୃହ ପୋଡ଼ି
ଦେଇ, କୃଷିକ୍ଷେତ୍ର ନଷ୍ଟ କରିଦେଇ ଦେଶକୁ ତ ଦୁର୍ଭିକ୍ଷକୁ
ନିମନ୍ତ୍ରଣ କରି ଆଣୁଛନ୍ତି । କି ବାଣିଜ୍ୟକାର୍ଯ୍ୟ, କି ରାଜସ୍ୱ
ଆଦାୟ କାହିଁରେ ଶୃଙ୍ଖଳା ନାହିଁ । ଲୋକେ ଶିଳ୍ପକାର୍ଯ୍ୟ
ଭୁଲିଗଲେଣି—ବାଣିଜ୍ୟର ନାମଗନ୍ଧ ମଧ୍ୟ ନାହିଁ । ଏତେ
ସମ୍ପତ୍ତି ନେଇ ତଥାପି ଆଶା ମେଣ୍ଟୁନାହିଁ । ଧିକ୍ ଏମାନଙ୍କ
ପିଶାଚତ୍ୱ । ଅର୍ଥ କେବଳ ଏମାନଙ୍କର ସବୁ ।

ଘୁନାଥ—କ'ଣ ଆଜି ଭାବୁଛନ୍ତି ?

ରକିଶୋର—କ'ଣ ଆଉ ଭାବିବି ? ତେବେ ସୈନ୍ୟଙ୍କର ଯାତ୍ରା-ସ୍ଥାନ ଖବର ଦେବି ।

ଘୁନାଥ—ତୁମ୍ଭେ ପଶ୍ଚିମଦିଗର ପଥ ରୋଧ କରିବେ । ଆମର ସେନାଗଣ ଅପର ତିନିଦିଗ ପାଇଁ ଦାୟୀ ।

ରକିଶୋର—ହଁ, ତାହାହିଁ ହେଉ । ମୁଁ ଏବେ ମେଲାଣି ନେଉଛି ।

ଘୁନାଥ—ଆଚ୍ଛା ହଁ ।

(ରାଜା ବୀରକିଶୋର ଚାଲିଗଲେ)

ଘୁନାଥ—ଦେଖିବି ସ୍ୱାଡ଼ଣୀସ୍ତି ତୋର ଶକ୍ତି କେତେ ? ତୁ ଯେଉଁ ଅପମାନ ଦେଇଛୁ, ତାର ପ୍ରତିଶୋଧ ନ ନେଲେ ଆମକୁ କିଏ କାହିଁକି ଖାତିର କରିବ ? ଏହିଥର ତୋର ଭାଗ୍ୟ ମୀମାଂସା ସୁନିଶ୍ଚିତ ।

— ଦୃଶ୍ୟ ପତନ —

ଚତୁର୍ଥ ଦୃଶ୍ୟ

(କକ୍ଷ)

' ଅରୁଣସିଂହ ପରିକ୍ରମଣ କରୁଥିଲେ । ଅଶାନ୍ତି-ଅନଳରେ ଦୟ-କାନନ ଦଗ୍ଧୀଭୂତ ହେଉଥିଲା । କ୍ରୋଧରେ ନୟନଯୁଗଳ ରୁଣବର୍ଣ୍ଣ ଧାରଣ କରିଥିଲା । କରଦ୍ୱୟ ମୁଷ୍ଟିବଦ୍ଧ କରି ଓ ଦନ୍ତରେ ଧର ଚାପି କେତେ କେତେ କହିହେଲେ—)

ରୁଣସିଂହ—ଯୌବନଗର୍ବିତା ବାଳିକା ! ତୋର ଜ୍ୱାଳାମୟୀ ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟ ରୂପର ପୁଷ୍ପିତ ଆବରଣରେ ତାଙ୍କୁ ରଖି ଏକ

ଲିବ୍ଧ ପ୍ରେମାକୁଳ ନବବିକଶିତ ଚିତ୍ତକୁ ଆକର୍ଷଣ କରୁଥିଲା । ସେ ସେହି ରୂପର ଖାତରରେ ଅନେକ ଅତ୍ୟାଗ୍ରର ସହିଛି—ଅନେକ ଅତ୍ୟାଗ୍ରର ମୂଣ୍ଡପାତ ନେଇଛି । ତୋର ଅଙ୍ଗର ସୌରଭ ଆଜ ନନ୍ଦନ ବନର ସୁଗନ୍ଧ ବହନ କରୁନାହିଁ—ତୋର ଶାନ୍ତଶୀଳନୟନରେ ଲକ୍ଷ ହୀରକ ଠିକର ପଡ଼ୁନାହିଁ । ଦେଖିବି, କିପରି ଗର୍ବିତ ମସ୍ତକ ଉନ୍ନତ ରଖିବୁ ! ସ୍ଥର ଅବଳା, ତୋର ଏତେ ସ୍ପର୍ଦ୍ଧା ? ତୋର କଟୂକ୍ତି ପ୍ରହାରରେ ଜର୍ଜରିତ ହୋଇ ଏବେ ମହାରାଷ୍ଟ୍ର ସହିତ ମିତ୍ରତା-ସୂତ୍ରରେ ଆବଦ୍ଧ ହୋଇଛି । ମୋର ବାହୁବଳ; ମୋର ବୁଦ୍ଧିବଳ ଯୋଗୁଁ ଥରେ ମରହଟ୍ଟା ପରାସ୍ତ ହୋଇଥିଲା । ଏବେ ମୁଁ ମରହଟ୍ଟା ପକ୍ଷରେ—ଦେଖିବି କିପରି ରାଜ୍ୟ ରକ୍ଷା ହେବ ? ଦେଖିବି କିପରି ତୁ ତୋର ପଦୋଚିତ ମର୍ଯ୍ୟାଦା ରକ୍ଷା କରିବାକୁ ସମର୍ଥ ହେବୁ ?

[ଇତ୍ୟବସରେ ଆମୀର ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ଅଭିବାଦନ କଲେ । ଅର୍ଜୁନସିଂହ ସେତେବେଳେ ଅନ୍ୟମନସ୍କ । ପ୍ରତିଅଭିବାଦନ କରିବା ତ ଦୂରର କଥା, ତାଙ୍କୁ ଦେଖି ଦେଖିପାରିଲେ ନାହିଁ । ପୂର୍ବପରି କ୍ରୋଧୋଦ୍ଦୀପ୍ତ ହୋଇ କଟିସ୍ଥିତ ଅସିରେ ହାତ ଦେଇ କହିଲେ]

ଥିଲୁ ମୋର ମାନସହାରିଣୀ । ତୋର କଟାକ୍ଷରେ ଅଧୀର ହୋଇ କେତେ ଅନୁନୟ ବିନୟ କରିଥିଲି । ସେ ସବୁ ସମୁଦ୍ରରେ ବୃଷ୍ଟି ପରି ବୃଥା ହୋଇଛି । ଏବେ ଅପମାନ ପାଇ ପ୍ରତିହିଂସାନଳରେ ତୋର ସର୍ବସ୍ୱ ଧ୍ୱଂସ କରିବାକୁ ବସିଛି ।

ରଘୁନାଥ—କ'ଣ ଚିନ୍ତା କରୁଛନ୍ତି ସେନାପତେ ?

(ଅରୁଣସିଂହ ହଠାତ୍ ଚମକି ଉଠିଲେ । କି ଉତ୍ତର ଦେବେ କିଛି ସ୍ଥିର କରି ନପାରି କ୍ଷଣେ ନୀରବ ରହି କହିଲେ)

ଅରୁଣସିଂହ—ନାଁ, କିଛି ନୁହେଁ । ତେବେ—

ରଘୁନାଥ—ପ୍ରକାଶ କରିବାକୁ ଦ୍ୱିଧା ବୋଧ କରୁଛନ୍ତି ? ନିଜ ରାଜ୍ୟକୁ—ନିଜ ରାଜାକୁ ନିରାପଦରେ ରଖିବା ପାଇଁ କଳ୍ପନା କରୁଛନ୍ତି ?

ଅରୁଣସିଂହ—ନା—ନା—ସେପରି କିଛି ନୁହେଁ ।

ରଘୁନାଥ—ତେବେ—

ଅରୁଣସିଂହ—ଅତୀତ ଜୀବନର ଏକ ଦୁର୍ଘଟଣା—ଯାହା ମନେପଡି ମୋତେ ଅସହ୍ୟ ଯନ୍ତ୍ରଣା ଦେଉଛି ।

ରଘୁନାଥ—ଆପଣଙ୍କର ସଂକଳ୍ପ ସ୍ଥିର ତ ?

ଅରୁଣସିଂହ—ପ୍ରମାଦ୍, ସନ୍ତୁଷ୍ଟ ଅଛି ।

ରଘୁନାଥ—ବିଜୟପୁରରେ କ'ଣ ଗୃହାନ୍ତି ?

ଅରୁଣସିଂହ—କେବଳ ତୃପ୍ତା ରାଜକୁମାର ଗର୍ବଗଞ୍ଜନ ।

ରଘୁନାଥ—ସେହି ଅସଭ୍ୟ ବଣୁଆ ଲୋକଟା ଆମ୍ଭମାନଙ୍କୁ ବଡ଼ ଉତ୍ୟକ୍ତ କରିଛି । ପ୍ରତିଶୋଧ ନ ନେବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ମୁଁ ସ୍ଥିର ରହି ପାରୁନାହିଁ । ଅଚ୍ଛା, ସେନାପତେ, ସେଦିନ ଉତ୍ତରପଟ-ବାହିନୀର ଅଧିନାୟକ କିଏ ଥିଲା ? ଯା'ର ଅମୋଘ ଅବ୍ୟର୍ଥ ସନ୍ଧାନରେ ଆମ୍ଭର ସୈନ୍ୟବର୍ଗ ଛତ୍ରଭଙ୍ଗ ଦେଲେ ?

ଅରୁଣସିଂହ—ଅମରସିଂହ ନାମକ ଜଣେ ଅଜ୍ଞାତକୁଳଶୀଳ ଯୁବକ । ତା'ର କୌଶଳରେ ପୂର୍ବଦର୍ପ ସେନାବୃନ୍ଦ ସାଲନ୍ଦୀର ପ୍ରବଳ ସ୍ରୋତରେ ଭାସିଗଲେ ।

ରଘୁନାଥ—ପ୍ରଚୁର କ୍ଷତି କରିଛି ସେ ଅମର । ସର୍ବାଗ୍ରେ ତାର ଶିର ଭୂଲୁଣ୍ଠିତ ହେବା ଦରକାର ।

ଅରୁଣସିଂହ—ନିଶ୍ଚୟ ।

ରଘୁନାଥ—ଏ ଅଭିଯାନରେ ଆପଣ କପରି ସାହାଯ୍ୟ ଦେବାପା
ମନସ୍ଥ କରିଛନ୍ତି ?

ଅରୁଣସିଂହ—ଯେ ପ୍ରକାର ଆପଣଙ୍କର ଇଚ୍ଛା ।

ରଘୁନାଥ—ପରିଖା ଲଂଘନର ଓ ରାଜାଙ୍କର ଗୁପ୍ତ ଧନାଗା
ସନ୍ଧାନର ଭାର ଆପଣଙ୍କ ଉପରେ ନ୍ୟସ୍ତ ।

ଅରୁଣସିଂହ—ସେଥିପାଇଁ ନିଶ୍ଚିନ୍ତ ରହନ୍ତୁ । ମାତ୍ର ମୋ କଥା—

ରଘୁନାଥ—ପ୍ରତିଶ୍ରୁତି ଭଗ୍ନ କରିବା ମରହଟ୍ଟା ଅଭିଧାନରେ ନାହିଁ
ଆପଣଙ୍କ ବାଞ୍ଛା ଅବଶ୍ୟ ସିଦ୍ଧ ହେବ ।

ଅରୁଣସିଂହ—ବିଳମ୍ବ କାହିଁକି ଆମିଲ ?

ରଘୁନାଥ—ନା; ଆଜ ଯାତ୍ରା କରିବାକୁ ହେବ ।

ଅରୁଣସିଂହ—ଆଜ ରାତ୍ରରେ ଅଣିଜ ବଣରେ ଆଶ୍ରୟ ନେବାକୁ
ହେବ । କାଲି ଦୁର୍ଗର ସମସ୍ତ ସଂବାଦ ସଂଗ୍ରହ କ
ରାଜ୍ୟବାସୀଙ୍କ ଅଗୋଚରରେ ରାଜ୍ୟ ଆକ୍ରମଣ କରିବାକୁ
ହେବ ।

ରଘୁନାଥ—ହଁ, ଏ ଉତ୍ତମ ପ୍ରସ୍ତାବ । ଆଚ୍ଛା ସେନାପତେ, ରାଜା ପ
ସନ୍ଧି କରିବାକୁ ପ୍ରୟାସୀ ହୋଇଥିଲେ— ରକ୍ତପାତ
ବିରୋଧୀ ହୋଇ ?

ଅରୁଣସିଂହ—ହଁ ।

ରଘୁନାଥ—ତେବେ ଯୁଦ୍ଧପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହେଲେ କପରି ?

ଅରୁଣସିଂହ—ସେହି ଜେମାର ଉତ୍ତେଜନାରେ ।

ରଘୁନାଥ—ତେବେ ସେ ତ ବଡ଼ ସାହସିନୀ !

ଅରୁଣସିଂହ—କେବଳ ସାହସିନୀ ନୁହେଁ—ବୁଦ୍ଧିମତୀ ବଡ଼
ସମରକୌଶଳ ତାକୁ ଭଲରୂପେ ଜଣା । ତାର ଗତିବି
ଉପରେ ଲକ୍ଷ୍ୟ ରଖିବା ପାଇଁ ଉପଯୁକ୍ତ ଲୋକ ନିୟୋ
କରି ଆସିଛି ।

ରଘୁନାଥ—ବେଶ୍ କରିଛନ୍ତି । ଅଚ୍ଛା, ସେନାପତେ, ଅମରସିଂହ ଉପରେ ରାଜାଙ୍କର ଏତେ ଗଭୀର ବିଶ୍ୱାସ କିପରି ହେଲା ? ମୋର ବିଶ୍ୱାସ, ରାଜକୁମାରୀ ପ୍ରେମରେ ଅମରସିଂହ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ରାଜପକ୍ଷ ଅବଲମ୍ବନ କରିଛନ୍ତି । କୁମାରୀ ମଧ୍ୟ ତଦ୍ରୂପ, ସେ ପୁରୁଷଠାରେ ଆତ୍ମ ସମର୍ପଣ କରିଛନ୍ତି । ସେଥିପାଇଁ ବୋଧହୁଏ, ସେ ଆପଣଙ୍କୁ ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରୁଛନ୍ତି । ନୋହିଲେ ଲତିକା ସେ, ବୃକ୍ଷର ଅବଲମ୍ବନ ବିନା ତାର ଅନ୍ୟ ଗତି କାହିଁ ?

ଅରୁଣସିଂହ—ଅସମ୍ଭବ କଳ୍ପନା ଆପଣଙ୍କର ଆସିଲା । ରାଜକୁମାରୀ ସେ, ସାମାନ୍ୟ ଅଜ୍ଞାତକୁଳଶୀଳ ଦୀନୁଁ ଦୀନତର ଯୁବକକୁ ଆତ୍ମ-ସମର୍ପଣ କରିବ କିପରି ? ବିଶେଷତଃ ସେ ଅତ୍ୟଳ୍ପ ଦିନ ହେଲା ଝାଡ଼ଖଣ୍ଡରେ ଆଶ୍ରୟ ଗ୍ରହଣ କରିଛି ।

ରଘୁନାଥ—ହେଲେ ବା ସେ ବିଦେଶୀ—ହେଲେ ବା ସେ ଦରିଦ୍ର, ପ୍ରୀତି ତ ଜାତି କୁଳ ଲୋଡ଼େନାହିଁ—ପ୍ରୀତି ତ ଉଚ୍ଚପଦ ଆକାଂକ୍ଷା କରେନାହିଁ । ପ୍ରୀତି-ମଦ ପାନ କଲେ ଜାତି-କୁଳ-ମାନ କାହାରି ଜ୍ଞାନ ରହେନାହିଁ । ପ୍ରଣୟୀ ପ୍ରଣୟିନୀଙ୍କୁ ସଂସାର ପଦ୍ଧତି ଅତି ତୁଚ୍ଛ ଜଣାଯାଏ । ଧର୍ମ-ଅର୍ଥ-ମୋକ୍ଷ, ଅପମାନ ଅଭିମାନ ତାଙ୍କ ନିକଟରୁ ବହୁ ଦୂରକୁ ଚାଲି-ଯାଏ । ଏଣୁ ମୋର ମନେହୁଏ, ନବୀନା ଯୁବତୀ ନବ ଯୁବକକୁ ଆତ୍ମସମର୍ପଣ କରିଛନ୍ତି ।

ଅରୁଣସିଂହ—ମୋର ତ ସେପରି ବିଶ୍ୱାସ ହେଉନାହିଁ ।

ରଘୁନାଥ—ଯେବେ ହୋଇଥାଏ ?

ଅରୁଣସିଂହ—ଅରୁଣସିଂହ ପିଣ୍ଡରେ ପ୍ରାଣ ଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ କେହି କୁମାରୀର ପାଣି ଗ୍ରହଣ କରି ପାରିବନାହିଁ । ଏକଥା ସୂର୍ଯ୍ୟୋଦୟ ପରି ସତ୍ୟ ।

ରଘୁନାଥ—ବିଶ୍ରାମ କରନ୍ତୁ ଆପଣ, ମୁଁ ଯାଏଁ । ଯାବାର ଯୋଗାଡ଼ କରେଁ । (ଚାଲିଗଲେ)

— ଦୃଶ୍ୟ ପତନ —

ପଞ୍ଚମ ଦୃଶ୍ୟ

(ବିକ୍ରମ ସିଂହ ଗାରବରେ ଚିନ୍ତା କରୁଥିଲେ—ଯୁଦ୍ଧ କରିବାକୁ ଅସିଛନ୍ତି ବୋଲି ତାଙ୍କର ମନେ ନଥିଲା)

ବିକ୍ରମସିଂହ—ସଂସାରରେ ଲୋକେ ରୂପ ପାଇଁ ବ୍ୟାକୁଳ ହୁଅନ୍ତି କାହିଁକି ? ଶୁଣିଛି ରୂପର ଅନ୍ତରାଳରେ ମହାପାତକର ଭଣ୍ଡାର ରହିଛି । ତେବେ ରୂପ କଣ କିଛି ନୁହେଁ ? ଯେବେ ନୁହେଁ, ତେବେ ତାହାପାଇଁ ପିପାସା କାହିଁକି ? ଏହି ରୂପ ପାଇଁ ଲଙ୍କାପୁରୀ ଧ୍ୱଂସ—ଏହି ରୂପ ପାଇଁ ଟ୍ରୟ ଛାରଖାର —ଏହି ରୂପ ପାଇଁ ପଦ୍ମିନୀର ଜହର ବ୍ରତ । ଯେଉଁ ରୂପର ପରିଣାମ ଏପରି ଭୟାବହ—ଏପରି ବିଷମୟ— ତାହାପାଇଁ ଲୋକେ ପାଗଳ ହୁଅନ୍ତି କାହିଁକି ? ଗୌତମ ପତ୍ନୀ ଅହଲ୍ୟା ରୂପରେ ମୁଗ୍ଧ ବାସବ ସହସ୍ର ଚକ୍ଷୁ ହେଲେ —ବୃହସ୍ପତି ପତ୍ନୀ ତାରା ରୂପରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ଚନ୍ଦ୍ର କ୍ଷୀଣାଙ୍ଗ ହେଲେ—ତିଲୋତ୍ତମା ରୂପରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ସୁନ୍ଦ ଉପସୁନ୍ଦ ନିହତ ହେଲେ । ଯାହାଯୋଗୁଁ ଏପରି ଦୁର୍ଗତି ଘଟେ ମୁଁ ସେହି ରୂପରେ ଆତ୍ମହରା ହୋଇଅଛି । ସେ ମୂର୍ତ୍ତି ଯେତେ ଦେଖୁଛି, ତେତେ ଆନନ୍ଦ ବଢ଼ୁଛି । ଦେଖି ଦେଖି ସାଧ ବି ମେଣ୍ଟୁ ନାହିଁ—ନୟନର ତୃପ୍ତି ବି ଆସୁନାହିଁ ।

କ'ଣ କରିବ ? କପରି ତାକୁ ପାଇବ ? ସେହି ଲୀଳାମୟୀ ଲୀଳା ମୋର ସର୍ବସ୍ୱ । ତାକୁ ନ ପାଇଲେ ଏ ଜୀବନ ମରୁମୟ ହେବ । ହୃଦୟରେ ରାବଣଚିତା ଆଜୀବନ ଜଳିବ । ପ୍ରଥମେ ପ୍ରଥମେ ତାର ଦାହିକାଶକ୍ତି ସେତେ ଅନୁଭୂତ ହେଉ ନ ଥିଲା । କିନ୍ତୁ ପରେ ?—କାଶୀ ଶ୍ମଶାନ ପରି ହୁହୁ ହୋଇ ଜଳୁଛି । (ଚିନ୍ତାକରି) ପ୍ରେମ-ବସ୍ତୁ କ'ଣ ଏହିପରି ଅଗ୍ନିମୟ ? ତାହା କି ଶାନ୍ତ, ସ୍ନିଗ୍ଧ, ଅନାବିଳ ଜାହ୍ନବୀ ସ୍ରୋତ ପରି ଶାନ୍ତିମୟ ନୁହେଁ ? ଶୁଣିଛି ଭଗବାନ ପ୍ରେମମୟ । ପ୍ରେମବଳରେ ସେ ବଶୀଭୂତ ହୁଅନ୍ତି । ସ୍ୱୟଂ ସୃଷ୍ଟିକର୍ତ୍ତା ଯେତେବେଳେ ପ୍ରେମରେ ବଶ ହୁଅନ୍ତି, ସାମାନ୍ୟା ନାରୀ କାହିଁକି ମୋର ନହେବ ? ମୋର ଦୃଢ଼ ବିଶ୍ୱାସ ଏହା ନିଶ୍ଚୟ ହେବ ।

(ଅପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ଭାବରେ ଅମର ଆସି ସେଠାରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । ବିକ୍ରମସିଂହଙ୍କ ମନୋଭାବ ତାଙ୍କୁ ଅଜ୍ଞାତ ଥିଲା ସେ ତାଙ୍କୁ ଚିନ୍ତାମଗ୍ନ ଦେଖି କହିଲେ)

ଅମର—ଯୁବରାଜ, ବର୍ଗୀଙ୍କୁ ବହୁଦୂରକୁ ଘୁଞ୍ଚାଇ ଦେଇ ଆସିଛି । ମାତ୍ର ଯେତେଦୂର ଜଣାଯାଏ, ସେମାନେ ପଛଘୁଞ୍ଚା ଦେଇଛନ୍ତି ସତ୍ୟ, ସୁଯୋଗ ଅନ୍ୱେଷଣ କରୁଛନ୍ତି । ସୁବିଧା ପାଇଲେ ଆକ୍ରମଣ କରିବେ । ସାବଧାନ ଥାଆନ୍ତୁ ।

(ବିକ୍ରମସିଂହ ଚମକିପଡ଼ି ଉତ୍ତେ ନୀରବ ରହି କହିଲେ)

ବିକ୍ରମ—ବୀରକିଶୋର ରାଜାଙ୍କ ଖବର କ'ଣ ?

ଅମର—ତାଙ୍କ ସେନାପତିଙ୍କୁ ପରାସ୍ତ କରିଛି । ତଥାପି ଯୁଦ୍ଧର ସମ୍ଭାବନା ।

ବିକ୍ରମ—ମୁଁ ପଶ୍ଚିମଦ୍ୱାରକୁ ଯାଉଛି । ଆପଣ ଏଠାରେ ରହି ଶତ୍ରୁର
ଗତିବିଧି ଲକ୍ଷ୍ୟ କରନ୍ତୁ ।

ଅମର—ମୁଁ ସେହି ପ୍ରସ୍ତାବ କରିବାକୁ ଆସିଥିଲି । ତାହାହିଁ ହେଉ ।

(ବିକ୍ରମସିଂହ ସେଠାରୁ ପ୍ରସ୍ଥାନ କଲେ)

(ଦୃଶ୍ୟ ପତନ)

ଚତୁର୍ଥ ଅଙ୍କ

୧ମ ଦୃଶ୍ୟ—ରାଜସଭା

[ରାଜା ବଳସ୍ୱାର ବାହାଦୁର ସିଂହ ସିଂହାସନରେ ଓ ଦେବବର୍ମ୍ମ ରାଜାରାମ ପଟ୍ଟନାୟକ ପୃଥକ୍ ଆସନରେ ଉପବିଷ୍ଟ । ପାରିଷଦଗଣ, ମନ୍ତ୍ରୀଗଣ ଯଥାଯୋଗ୍ୟ ଆସନରେ ବସିଅଛନ୍ତି । ସମସ୍ତେ ଉଦ୍‌ଗ୍ରୀବ ହୋଇ ରାଜାଙ୍କ ମୁଖକୁ ଚାହିଁଛନ୍ତି । କାହାର ମନରେ ଶାନ୍ତି ନାହିଁ]

ରାଜା—ଶୁଣ ହେ ଦେବବର୍ମ୍ମେ, ଏକ ଅଦ୍ଭୁତ ସଂବାଦ
କାଲି ନିଶାଶେଷେ
ଗଡ଼ଚଣ୍ଡୀ ସ୍ୱପ୍ନେ ମୋତେ ଦେଲେ ଦରଶନ
କିବା ସେହି ଅପରୂପ ରୂପ
ତ୍ରିଭୁବନେ ନାହିଁ ତା ତୁଳନା ।
ମୁକ୍ତକୁନ୍ତଳା ସେ ଦେବୀ ଜ୍ୟୋତିର୍ମୟୀ
ତପ୍ତକାଞ୍ଚନବର୍ଣ୍ଣାଭା ବାଲେନ୍ଦୁଶେଖରା
ମୃଗେନ୍ଦ୍ର ପୃଷ୍ଠରେ ଉଭା

ଚତୁର୍ଭୁଜଙ୍କେ ନାନା ଅସ୍ତ୍ର ଶସ୍ତ୍ର ।
ବୋଇଲେ ମଧୁରେ—
ରଣଲକ୍ଷ୍ମୀ ଥାଏ ଯେବେ ଆଶ।
କର ଅଙ୍ଗୀକାର;
ମୁଁ ଯାହା କହୁଛି ତାହା କରିବୁ ପାଳନ ।
ଶୁଣି ସେ ବଚନ—
ପ୍ରବଳ-ସ୍ରୋତରେ ଭାସିଯିବା ଜନ ଯେମନ୍ତେ
କୁଟା କେତେ ପାଇଲେ ସହାୟ
ଧରଇ ଆକଟି,
ସେହିପରି, ସେ ଦେବୀ ବଚନେ
କହିଲି ସ୍ୱପନେ—
ଅବଶ୍ୟ ଆଦେଶ ତବ କରିବି ପାଳନ ।
ଶୁଣି ତାହା—
ଉତ୍ତରିଲେ ଦେବୀ,
"ପ୍ରଭାତିଲେ ନିଶା—
ପଶି ମୋ ମନ୍ଦିରେ
ନେଇଯିବୁ କରୁଁ ମୋର ଅସି,
ଘେନି ତାହା
ପଶିବୁ ସମରେ ।
ପ୍ରଦୋଷ ଆଗମେ—
ଅସିରୁ ସଂଗ୍ରାମ ଜୟ କର ଅବହେଳେ ।
ବିଦେଶୀ ଯୁବକ ଜଣେ ହେବ ତୋର ସାହା ।
ମାନ, ରଖ ଏହା ମନେ—
ଜୟ କର ଆସିଣ ବାହୁଡ଼ି
ଭେଟିବୁ ଯାହାକୁ ଦ୍ୱାରେ ସର୍ବ ପ୍ରଥମରେ

ହେଉ ପଛେ ପ୍ରାଣୁଁ ତୋର ପ୍ରିୟ
ଅକୁଣ୍ଠିତ
ଦେବୁ ବଳି ସମ୍ମୁଖେ ମୋହର ।
ଏହା ଯେବେ ନ କରୁ ପାଳନ
ହୋଇବୁ ସବଂଶେ ଧ୍ୱଂସ ଧ୍ରୁବ ଏ ବଚନ ।"
ଏହା କହି—
ନୀଳଘନେ ଚପଳା ସଦୃଶ
ଅନ୍ତର୍ହିତା ହୋଇଲେ ଜନନୀ ।
ସେହିକ୍ଷଣି ଭାଙ୍ଗିଗଲା ନିଦ୍ରା
ନିରେଖିଲେ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗେ—
ନ ଦେଖିଲ୍ କିଛି
ଦିବ୍ୟ ସୁଗନ୍ଧରେ
ମାତ୍ର, ପୂରିଥିଲା ସେ ଭବନ ।
ସ୍ୱପ୍ନକଥା ଚିତୋଇଲ୍ ଶୋଇ
ପ୍ରତ୍ୟକ୍ଷ ଘଟନା ପରି
ଗୋଟି ଗୋଟି ସବୁ କଥା ପଡ଼ିଗଲା ମନେ ।
ଉଠୁଁ ସ୍ନାନ ସାରି
ଗଲ୍ ଦେବୀ ଗୃହେ
ଆଣିଲ୍ ଏ ତରବାଲ ଦେବୀଙ୍କ ଶ୍ରୀକରୁ
ଏହା ପରଶ ମାତ୍ରକେ
ଏ ବୃଦ୍ଧର କ୍ଷୀଣଶକ୍ତି
ନବ ତେଜେ ହେଲା ଉଦ୍ରେକିତ
ଦେବୀ ପରସାଦେ
ପଳାଇବେ ଶତ୍ରୁ କେଣେ ନ ମିଳିବ ପନ୍ଥା ।
ମାତ୍ର; ସ୍ମର ସେଣ୍ଟି ନିନ୍ଦା ଲୁଣ ପଣ

ବନ୍ଧୁ ଶଙ୍କା ଜାତହୁଏ ମନେ ।

ରେବତୀ—ସେଥିପାଇଁ ଶଙ୍କା କରିବା ଉଚିତ ନୁହେଁ । ଯେଉଁ ଦେବୀ ଅଯାଚିତଭାବେ ଏ ପ୍ରବନ୍ଧ ରାଜବଂଶର ଗୌରବ ବୃଦ୍ଧି ପାଇଁ—ରାଜ୍ୟର ଟେକ ରଖିବାପାଇଁ କୃପାଦ୍ୱାର ଫିଟାଇ ଦେଇଛନ୍ତି, ସେ କରୁଣାମୟୀଙ୍କର ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ କଦାପି ଏତେ ନୀଚ—ଏତେ ଘୃଣ୍ୟ ହୋଇ ନପାରେ । ମନେହୁଏ ଏଥିରେ ଯଥେଷ୍ଟ ମଙ୍ଗଳ ନିହିତ ଅଛି । ବିଶେଷତଃ ଭବିଷ୍ୟତ୍ ଅମଙ୍ଗଳ ଆଶଙ୍କାରେ ବର୍ତ୍ତମାନ ସୁଖ ତୁଚ୍ଛ ନ ଦେଇ ନିଶ୍ଚେଷ୍ଟ ରହିବା ବୁଦ୍ଧିମାନର କାର୍ଯ୍ୟ ନୁହେଁ । ଅତୀତ ତଥା ଭବିଷ୍ୟତ୍ ଯେତେ ଉଜ୍ଜ୍ୱଳ ବା ଅନ୍ଧକାରମୟ ହେଉ ପଛକେ ତାହାକୁ ହୃଦୟରେ ସ୍ଥାନ ନ ଦେଇ ବର୍ତ୍ତମାନ ଉପରେ ଥାଇ କାର୍ଯ୍ୟ କରିବା ବିବେକୀର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ । ପୁଣି ସ୍ୱାମୀ ଯେତେବେଳେ ଦେବୀଙ୍କ ଶ୍ରୀହସ୍ତରୁ ଖଣ୍ଡା ଆଣି ସାରିଲେଣି ସେତେବେଳେ ପ୍ରତିଜ୍ଞାପାଶରେ ଆବଦ୍ଧ ହେଲେଣି । ଆଉ ଚିନ୍ତା କରିବାର କାରଣ କିଛି ନାହିଁ ।

ରଣା—ଯିବ ମୁଁ ଯୁଦ୍ଧକୁ
କେ ରହିବ ଦୁର୍ଗରକ୍ଷା ଭାର ?

ରେବତୀ—ଯୁବରାଜ ଯକାଇ ରୁଦ୍ରଣି
ଇନ୍ଦୁଚନ୍ଦ୍ର ଦକ୍ଷିଣ ଦିଗରେ ।
ବୀରେନ୍ଦ୍ର ଅମରସିଂହ
ସେନା ସୈନ୍ୟ ଯିବେ ରଣରଙ୍ଗେ ।
ଦୁର୍ଗରକ୍ଷା ଭାର—
ହେମାମଣି ଇନ୍ଦୁଚନ୍ଦ୍ର ନିକଟେ
ପୁଣି ରହିଛି ମୁଁ

ଯଥାକାଳେ ହୋଇବ ସହାୟ ।
ରାଜା —ତେବେ ବିଳମ୍ବରେ ନାହିଁ ପ୍ରୟୋଜନ
ଯାଉଛି ମୁଁ,
ମାତ୍ର ରହିଥିବେ ସତର୍କେ ସତତ
ପାଷଣ୍ଡ ଅର୍ଜୁନସିଂହ
ହୋଇଅଛି ଶତ୍ରୁ ପଦଲେହୀ
ଗୃହଭେଦୀ ସେହୁ
ଅନାୟାସେ ସର୍ବନାଶ ପାରଇ ଘଟାଇ ।
ଦେବଦତ୍ତ—ନ କରନ୍ତୁ ସେଥିଲାଗି ଚିନ୍ତା
ଥିବାଯାଏ ଏହି ବୃଦ୍ଧ ଅକ୍ଷତ ଶରୀରେ
ଦୁର୍ଗ ମଧ୍ୟେ ପଶିବାକୁ ନାହିଁ ଶକ୍ତି କା'ର ।
(ଜଣେ ଗୁପ୍ତଚରର ପ୍ରବେଶ ଓ ଅଭିବାଦନ)
ରାଜା—କି ସଂବାଦ ଆସିଅଛ ଦେଖି ?
ଗୁପ୍ତଚର—କେନ୍ଦୁଝରର ସାମନ୍ତ ରାଜା ବୀରକିଶୋର ଦେବ
ଅମିଳଙ୍କ ସହାୟତାରେ ଏ ରାଜ୍ୟ ଆକ୍ରମଣ କରିବେ । ସେ
ପଞ୍ଚମପଟ୍ଟର ଭାର ଗ୍ରହଣ କରିଛନ୍ତି ।
ରାଜା—କରନ୍ତୁ ଦେବଦତ୍ତ, ଏବେ ଉପାୟ ଏଥିର ।
ଦେବଦତ୍ତ—ଅଭୟା ସଦୟା ହୋଇ ଦେଇଛନ୍ତି ଆଜ୍ଞା,
ନିଶ୍ଚୟ ହୋଇବେ ତୁମ୍ଭ ସମରେ ବିଜୟୀ ।
ରାଜା—ପ୍ରବଳ ଶତ୍ରୁ ସେ ଦୁର୍ଦ୍ଧର୍ଷ,
ତଥାପି, ହୋଇବି ବିଜୟୀ,
ମାତ୍ର ଅକାରଣ ହେବ ରକ୍ତପାତ ।
ଦେବଦତ୍ତ—କେ ଖଣ୍ଡିବ ନିୟତିର ଲିପି ?
ହେଉଛି ବିଳମ୍ବ,
କରନ୍ତୁ ବିଜୟ ଏବେ

ଜୟଦୁର୍ଗା ଜୟ ଜନକଣ୍ଠେ ।

ରାଜା—ଜୟ ଦୁର୍ଗାଦେବୀଙ୍କର ଜୟ ।

(ଚାଲିଗଲେ)

— ଦୃଶ୍ୟ ପତନ —

— ଦ୍ୱିତୀୟ ଦୃଶ୍ୟ —

(ଦୁର୍ଗର ଉପରଭାଗସ୍ଥ ଗୁମ୍ଫଜ) ସମୟ—ମଧ୍ୟାହ୍ନ

(ଇନ୍ଦିରା, ଲୀଳା, ମାଧବୀ କେତେକ ସଖୀଙ୍କ ସହ ଦୂରରେ ହେଉଥିବା ଯୁଦ୍ଧ ଦେଖୁଥିଲେ । ବୀରମାନଙ୍କର ଜୟ ପରାଜୟରେ ସେମାନେ ଆନନ୍ଦ ନିରାନନ୍ଦରେ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ଓ ବିମର୍ଷ ହେଉଥିଲେ । ଇନ୍ଦିରା ଦୁର୍ଗରକ୍ଷାର ଭାର ଗ୍ରହଣ କରି ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ ସତର୍କ ପ୍ରହରୀ ରଖାଇଥିଲେ ହେଁ ସମୟ ସମୟରେ ସେମାନଙ୍କ ନିକଟକୁ ଯାଇ ଯଥା କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବୁଝାଇ ଦେଉଥିଲେ । ଲୀଳା ଏକଦୃଷ୍ଟିରେ ରଣକ୍ଷେତ୍ରକୁ ଚାହିଁ କେତେ ଆଶା ନିରାଶାର ଛବି ଆଙ୍କୁଥିଲେ । ମାଧବୀ ପରିହାସ-କୁଶଳା—ସେ ସମୟ ସମୟରେ ନାନା କଥା କହି ତାଙ୍କର ମୌନ-ବ୍ରତ ଭଙ୍ଗ କରୁଥିଲେ)

ଲୀଳା—ଏପର ଝାଡ଼ଖଣ୍ଡି ସୈନ୍ୟର ଅଧିନାୟକ କିଏ ରାଜନନ୍ଦନ ? ଯାର ଅପ୍ରତିହତ ପ୍ରଭାବ—ପ୍ରବଳ ଆକ୍ରମଣ ବର୍ଗୀଙ୍କ ହତାଶ କରି ଦେଇଛି ?

ମାଧବୀ—ଅଧିନାୟକ ଯେ ହେଉ, ସେ କୌଶଳୀ ଯୋଦ୍ଧା, ବିଚକ୍ଷଣ ସେନାପତି ।

ଇନ୍ଦିରା—ଦେଖ ତ ସହି, ଦୂରେ ବହୁଦୂରରେ ଭୂତଳରୁ ଆକାଶ ଅବଧି ଆକୁଳ କରୁଛି ଧୂଳିର ଏକ ଘୂର୍ଣ୍ଣ୍ୟାବର୍ତ୍ତ—ଉପର

ତାହା ଏହି ଅଡ଼କୁ ଧାଇଁ ଆସୁଛି—ସେ ତ ଆଉ କେହି ନୁହେଁ—ବର୍ଗୀ ।

ହୁଁ, ବର୍ଗୀ ରାଜନନ୍ଦନି ! ତେବେ

ଆଶୁ ନାସ୍ତ୍ରପ୍ୟୋଜନ ।

ମାଧବୀ—ଆତ୍ମରକ୍ଷାର ଚେଷ୍ଟା କରିବା ଉଚିତ ।

ଇନ୍ଦିରା—ଆତ୍ମରକ୍ଷା କ'ଣ ? ଏ ସମୟରେ ଅଟଳ ସାହସ, ଅସୀମ ଧୈର୍ଯ୍ୟ ଆବଶ୍ୟକ । ସମସ୍ତେ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୁଅ । ଶତ୍ରୁ ମୁଖରେ କାଳି ଲଗାଇବା ପାଇଁ ।

(ଇନ୍ଦିରା ତୂର୍ଯ୍ୟଧ୍ୱନି କଲେ—ସେହିକ୍ଷଣି କେତେକ ସୁସଜ୍ଜିତ ନାରୀସେନା ତାଙ୍କ ନିକଟରେ ଉପସ୍ଥିତ ହୋଇ ଆଦେଶ ପ୍ରତୀକ୍ଷାରେ ରହିଲେ । ତାଙ୍କ ମଧ୍ୟରେ ଜଣେ ପଚାରିଲେ)

ନାରୀସେନା—କି ଆଦେଶ ?

ଇନ୍ଦିରା—ଏଥର ଏପରି ଶିକ୍ଷା ଦେବାକୁ ହେବ ବର୍ଗୀଙ୍କୁ—ଯେପରି ସେମାନେ ଆଉ ଏ ରାଜ୍ୟର ସୀମା ନ ମାଡ଼ନ୍ତି ।

ଲୀଳା—ବାରମ୍ବାର ଧୃଷ୍ଟ ପ୍ରଦର୍ଶନ କରି ବାରମ୍ବାର କେଶ୍ ଉପହାର ଦେଇଛନ୍ତି ସେମାନେ । ଆଉ ସେକଥା କାହିଁକି ? ଏଥର ସମାପ୍ତି ହେଲେ ଭଲ ହେବ ।

ମାଧବୀ—ସେ କାର୍ଯ୍ୟକୁ ଯେତେ ସହଜ ବୋଲି ମନେ କରୁଛ ସଖି, ସେତେ ସହଜ ନୁହେଁ ।

ଲୀଳା—ତଥାପି ଝାଡ଼ଖଣ୍ଡର ପ୍ରଭାବ, ପ୍ରତିପତ୍ତି, ଦର୍ପ—ସମସ୍ତ ଅକ୍ଷୁଣ୍ଣ ରଖିବାକୁ ହେବ ।

ଇନ୍ଦିରା—ନିଶ୍ଚୟ । ଯେଉଁ ବର୍ଗୀର ନୃଶଂସତା ଫଳରେ ଏ ରକ୍ଷାକ ଉତ୍କଳଭୂମି ସର୍ବଦା ସଂତ୍ରସ୍ତ—ତାଙ୍କୁ ଉପଯୁକ୍ତ ଶିକ୍ଷା ନ ଦେଲେ ଶାନ୍ତି ମିଳିବନାହିଁ । ସିଂହ ଗହ୍ୱରକୁ ଯେଉଁ ଶୃଗାଳପଲ୍ଲ ଆସୁଛନ୍ତି ତାଙ୍କୁ ଆଉ ଫେରିବାକୁ ହେବନାହିଁ ।

ାଗୀ—ଶତ ଶତ ବଳବୀର୍ଯ୍ୟଶାଳୀ ଯୁବକ ଯାର ଗତି ରୋଧ କରିବାକୁ ଅସମର୍ଥ—ବଙ୍ଗାଳିମାନେ ପ୍ରାଣ ନେଇ ରକ୍ଷା ପାଇବା ଲଗି ଖାଇ ଗୋଳାଇ ବୁଲୁଛନ୍ତି—ସିନ୍ଧୁଆ ବୋହୂଲଖଣ୍ଡରେ ଯେ ବହୁତ ଗ୍ରାମ ପୋଡ଼ି ଛାରଖାର କରି ଦେଇଛନ୍ତି—ଆମେ ସାମାନ୍ୟା ନାରୀ, ସେ କାର୍ଯ୍ୟ କିପରି ସମାଧା କରି ପାରିବା ?

ୀ—କି ପାରିବା ନାହିଁ କି ? ଆମେ ନାରୀ ବୋଲି କ'ଣ ଆମର କିଛି ନାହିଁ ? କେବଳ ଯୁବକ କି ଜାତି ପ୍ରସ୍ତରେ ପ୍ରୟୋଜନ ? ସେହିମାନେ କି ସର୍ବପ୍ରକାର କୋମଳତା ବିସର୍ଜନ କରି ବଜ୍ର ଧରି ନିର୍ମମ ହୋଇ କର୍ମ ସ୍ରୋତରେ ଲମ୍ଫ ଦେବେ ? ନାରୀ କ'ଣ ଏତେ ଅପଦାର୍ଥ ? ଏତେ ଅପ୍ରୟୋଜନୀୟ ? ଜାଣି ରଖ ମାଧବି, ଶକ୍ତିର ଆଧାର ଆମେ। ଜାତିର—ଦେଶର ବିଜୟ ଅଭିଯାନରେ ନାରୀର ସ୍ଥାନ ପୁରୁଷର ପଛରେ ନୁହେଁ—ପୁରୁଷର ଆଗରେ ।　　　ଓ

(ଜଣେ ନାରୀସେନା ଅସି ସଂବାଦ ଦେଲା—"ଶତ୍ରୁମାନେ ଦୁର୍ଗର ଅତି ନିକଟରେ—ଏହିକ୍ଷଣି ଆକ୍ରମଣ କରିବେ"।)

ାଗ୍—ଏତେ ଚଞ୍ଚଳ ?

ଗୀ—ଏଠାରେ ରହିବା ନିରାପଦ ନୁହେଁ, ପଳାଇ ଚାଲ ।

ାଗ୍—କୁଆଡ଼େ ପଳାଇବା ?

ାଗୀ—ତେବେ କ'ଣ ଜାଣି ଶୁଣି ବିପଦକୁ ବରଣ କରି ନେବେ ?

ାର—ନିଶ୍ଚୟ । ମୃତ୍ୟୁ ପାଇଁ ପ୍ରସ୍ତୁତ ହୁଅ ସୈନ୍ୟଗଣ !

ୀ—ବାହୁରେ ଶକ୍ତି ଥିବା ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ଯୁଦ୍ଧ କରିବାକୁ ହେବ ।

ାର—ଲୀଳା, ତମେ ଏଠାରେ ରହି ଯୁଦ୍ଧ କର । ମୁଁ ଯାଉଛି ତଳକୁ । ସମାଜ ଦ୍ୱାରରେ ଯୁଦ୍ଧ ବାରଣ କାର୍ଯ୍ୟ ।

ାଗୀ—ଅଧିକାର କି ସମ୍ଭବ ନୁହେଁ ?

ଇନ୍ଦିରା—ନକ୍ଷତ୍ର ପତନରେ—ବର୍ଗୀ ଦେଖି ଯଦିଓ ନାରୀର ବାହୁ
ଶକ୍ତି—ଜାଣୁ ତାର ଅସିର ତୀକ୍ଷ୍ଣତା—ଶିଖୁ ତା'ଠାରୁ
ଯୁଦ୍ଧର କୌଶଳ ।

ମାଧବୀ—ଶତ୍ରୁ ଯେ ଅସଂଖ୍ୟ ।

ଇନ୍ଦିରା—ହେଲେ ପଛେ ଅସଂଖ୍ୟ—ସେମାନେ ଶଶକ ତୁଲ୍ୟ
ମୃଗେନ୍ଦ୍ର ନିକଟରେ ତାଙ୍କର ସାମର୍ଥ୍ୟ କେତେ ?

(ଆଉ ଜଣେ ନାରୀସେନା ପ୍ରବେଶ କରି କହିଲେ)

ନାରୀସେନା—ନା ଦେବି, ଯିବାରି ଆବଶ୍ୟକ ନାହିଁ । ନୂତନ
ସେନାପତି ଶତ୍ରୁର ଗତିରୋଧ କରି ଯୁଦ୍ଧ କରୁଛନ୍ତି ।

ଇନ୍ଦିରା—ତେବେ ଆସ ସଖି, ଏଠି ଥାଇ ସେମାନଙ୍କର ରଣକୀଡ଼
ଦର୍ଶନ କରିବା ।

(ଇନ୍ଦିରା, ଲୀଳା ଓ ମାଧବୀ ଏକାଠି ରହି ଯୁଦ୍ଧ ଦେଖିଲେ)

ଲୀଳା—ଉଃ, କି ଭୟଙ୍କର ଯୁଦ୍ଧ ?

ମାଧବୀ—ଦେଖ ଦେଖ ସଖି, ସେନାପତି ସେମାନଙ୍କୁ ପଛକୁ ହଟାଇ
ଦେଉଛନ୍ତି ।

ଇନ୍ଦିରା—ଦେଖ, ଦେଖ ଲୀଳା, ଶତ୍ରୁମାନେ କିପରି ପ୍ରାଣଭୟରେ
ଏଣେତେଣେ ପଳାଇ ଯାଉଛନ୍ତି । ଧନ୍ୟ ଧନ୍ୟ ସେନାପତି

ଲୀଳା—ଚିହ୍ନି ତ ହେଉନାହିଁ ରାଜନନ୍ଦିନୀ ?

ଇନ୍ଦିରା—ସେ ଯେ ଦୂରକୁ ଚାଲିଗଲେଣି । ଦେଖୁନାହିଁ, ଜଣେ ସୈ
ଶତ୍ରୁମଧ୍ୟରେ ଅଗ୍ରସର ହେଉଛନ୍ତି । ସାବାସ୍ ସେନାପତି
ସାବାସ୍ ।

ମାଧବୀ—ମା ଚଣ୍ଡୀ ଅମର ସହାୟ ।

ଲୀଳା—ଉଃ କି ଭୀଷଣ ଯୁଦ୍ଧ । ଉଃ ପୁଣି ଏ କ'ଣ ? ଆମ ପକ୍ଷ
ପଛକୁ ହଟିଲେ ।

ଇନ୍ଦିରା—ତଥାପି ସେନାପତି ବହୁ ସୈନ୍ୟ ବଧ କରୁଛନ୍ତି

ନା—ନା ଆଉ ରକ୍ଷା ନାହିଁ—ସେନାପତି ବର୍ତ୍ତମାନ
ଏକା—ଯାଏ ଦେଖେଁ । (ଯିବାକୁ ଉଦ୍ୟତ)

ମାଧବୀ—(ବାଧା ଦେଇ) ଶତ୍ରୁ ଯେ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗରେ । କେଉଁ ଆଡ଼େ
ଯିବ ?

ଇନ୍ଦୁ—ନା—ନା—ମୁଁ ଯାଏଁ— (ଚାଲିଗଲେ)

ଲୀଳା—କି ପରିଣାମ ଏ ଯୁଦ୍ଧର ? କ୍ରମେ ସେ ଅଦୃଶ୍ୟ ହେଲେ ।

(ସମସ୍ତେ ଏକ ଦୃଷ୍ଟିରେ ଚାହିଁ ରହିଲେ)

—ଦୃଶ୍ୟ ପତନ—

ତୃତୀୟ ଦୃଶ୍ୟ

(ଅରୁଣସିଂହ ଓ ଅମର ସିଂହ ଯୁଦ୍ଧ କରୁଥିଲେ)

ଅରୁଣସିଂହ—ରେ ଅଜ୍ଞାତକୁଳଶୀଳ ଅସଭ୍ୟ ବର୍ବର,
କି ସାହସେ ପଶିଲୁ ଏ ସମର ପ୍ରାଙ୍ଗଣେ ?
କଳିକା ବୟସେ
ଭୁଞ୍ଜୁ ମଣି ଅମୂଲ୍ୟ ଜୀବନ ?
ଭାବିଲୁ କି ମନେ
ଯମଦାଣ୍ଡୁ ଲଭିବୁ ନିସ୍ତାର ?
ଭ୍ରାନ୍ତ ଏ ଧାରଣା ତୋର ।

ଅମରସିଂହ—ଆତତାୟୀ ବିଶ୍ୱାସଘାତକ,
ଲଜ୍ଜା ନାହିଁ—
ମୁହଁ ଟେକି କହୁଅଛୁ କଥା;
ପିତୃ ପିତାମହ ତୋର

ଲୁଣ ଯାର ଖାଇ ରଖିଥିଲେ ପ୍ରାଣ,
ଯା'ର ଅନ୍ନେ ଗଠିତ ତୋହର ଶରୀର;
ଗ୍ଲାନି ମୂଢ଼ ତାହାର ଆଶ୍ରୟ
ବିପଦ ସମୟେ—
ହେଲୁ ଆସି ଶତ୍ରୁ ପଦଲେହୀ ?
ପ୍ରଭୁଦ୍ରୋହୀ ପାଷଣ୍ଡ ପାମର
ସୈନ୍ୟ ଘେନି—
ଲଂଘିଲୁ ପବିତ୍ର ପାପୀ ଦୁର୍ଗ ଅବରୋଧ ।
ମାନ, ପୂରିଲା କି କାମନା ତୋହର ?
ଅଜ୍ଞାନ ମାନବ
ଫଳ ଲଭ ଆଗେ—
କରେ କର୍ମ ନିଜ ଇଚ୍ଛାମତେ ;
କିନ୍ତୁ, ଜଗ ଈଶ୍ୱର,
ଫଳ ତାର ଦିଅନ୍ତି ସନ୍ଦେଶ ।
ବୁଣିଥିଲୁ ହୃଦକ୍ଷେତ୍ରେ ଯେଉଁ ଆଶାବୀଜ
ଜନମିଛି ତହୁଁ ବିଫଳତା
ଜାଣିରଖ ମୂଢ଼,
ସେହି ତୋର କାଳ
ତାହାର ନିମିତ୍ତ
ଭାଗ୍ୟ-ରବି ତୋର—
ଅସ୍ତଗାମୀ ଚିରକାଳ ପାଇଁ
ଥାଏ ଯେବେ ଶକ୍ତି
କର ବେଗେ ଆତ୍ମରକ୍ଷା ଚେଷ୍ଟା ।
ଅରୁଣସିଂହ—ଉଚ୍ଛିଷ୍ଟଭୋଜୀ କୁକ୍କୁର—
ଶୁଣି ତୋର କଥା—

ହସୁଛନ୍ତି ଭାଗ୍ୟଦେବୀ ଥାଇ ଅନ୍ତରାଳେ ।
ବୃଥା କିପାଁ କରୁ ଏ ପ୍ରଳାପ,
ନୀଚ ଶ୍ୱାନ ହୋଇ—
ଆଶାକରୁ ଯଶ ହବ ମୂଢ଼
ମନେ କି କରୁଛୁ—
କରି ରଣଜୟ,
ଇଡରକୁ କରିବୁ ନିଜର ?
ବୃଥା ଆଶା—
ରେ ବନ୍ୟ ମୂଷିକ,
କାଢ଼ିନେବୁ ସିଂହମୁଖୁଁ ଗ୍ରାସ ?
ଆରେ ରେ ପିଶାଚ, ନରକର କୀଟ,
ଏ ବିମଳ ଅସ୍ତ୍ର
ନ ଇଚ୍ଛେ ତୋ ଦୂଷିତ ଶୋଣିତ ।
ତେଣୁ—
ଏ ପର୍ଯ୍ୟନ୍ତ ରହିଛୁ ଜୀବନେ ।
ନୋହିଲେ—
ଲୋଟୁଥାନ୍ତୁ ଭୂତଳରେ ହୋଇ ଛିନ୍ନଶିର ।
ଅମରସିଂହ—କୁଳାଙ୍ଗାର,
ବୀର ବୋଲି କହୁଅଛୁ ମୂର୍ଖ
ଏହା କି ତୋ ବୀରୋଚିତ ଦର୍ପ ?
ଜୀବନର ଲକ୍ଷ୍ୟ ଯେବେ ସେହି ସଙ୍ଗୀବାଳା,
ଆଶାର କଳାପ ଯେବେ ସେହି ସୁକୁମାରୀ,
ପ୍ରଥମ ପ୍ରଭାତେ ଯେହ୍ନେ କନକ-କିରଣ,
ଶାଣିତ ଶସ୍ତ୍ର ସହାୟେ
ଅପହାର ପାରିବୁ କି କରି ?

ରେ ଅଧମ,
ରମଣୀର ଚାରୁ ଅଙ୍ଗଛାରେ
ବଳାଥିଲେ ମନ,
ମଙ୍ଗଳମୟୀ ପବିତ୍ର ଦେବଭାବ ଦେଖା;
ନାହିଁ ଯେବେ ସେହି ଶକ୍ତି
ରହ ଦୂରେ— ଅତି ଦୂରେ—
ନ ତିଆର ଆକାଶର ହର୍ମ୍ମ୍ୟ ।

ଅରୁଣସିଂହ—ଆରେ ନରାଧମ,
ପ୍ରଧାନ କଣ୍ଟକ ତୁହି ମୋ ସୁଖ ପଥର
ସ୍ଥିର ବକ ହୋଇ—
ଇଚ୍ଛାକଲୁ ରାଜହଂସୀ ତୁହି ?
ଛଳନା ତୋହର
ଏତେଦିନେ ଜାଣିଛି ରେ ମୂଢ଼,
ତୋହର ନିମିତ୍ତ—
ପ୍ରତ୍ୟାଖ୍ୟାନ କରୁଛି ସେ ମୋତେ,
ଆରେ ଅକାଳକୁଷ୍ମାଣ୍ଡ
ହୋଇ ମେଷ ଶିଶୁ,
ଆଶାକରୁ ମୃଗେନ୍ଦ୍ର ନନ୍ଦନୀ ?
ତ୍ୟାଗ କର ଏ ଦୁରାଶା ମନୁ ।
ଥାଉଁ ଏ ଅରୁଣସିଂହ ପ୍ରାଣରେ ଜୀବନ,
ନୋହିବ ଇନ୍ଦିରା କେବେ ଅଙ୍କଲକ୍ଷ୍ମୀ ତୋର ।
ମୋ ପ୍ରେମର ଅନ୍ତରାୟ ତୁହି,
ଆଜି ତୋର ନାମ—!
ଭୂତଳରୁ କରିଦେଇ ଲୋପ,
ଇନ୍ଦିରା ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣଲତାକୁ

ରକ୍ଷିବ ଯତନେ ମୋର
ବାହୁଶାଖାଶ୍ରିତେ ।

ନରସିଂହ—ବୃଥା ଏ କଳ୍ପନା ତୋର ରେ ନରପିଶାଚ,
ସ୍ୱୀର କାମ ଲାଳସାର
ପରିତୃପ୍ତି ପାଇଁ,
ହୋଇଅଛୁ—
ଦେଶଦ୍ରୋହୀ—ରାଜଦ୍ରୋହୀ—ପ୍ରଭୁଦ୍ରୋହୀ—
ଗୁପ୍ତ ଷଡ଼ଯନ୍ତ୍ର ତୋର
ନିଗୂଢ ରହସ୍ୟ ସହ
ହୋଇଲାଣି ପ୍ରକାଶିତ ସବୁରି ସମ୍ମୁଖେ
ନିଯୁତର ନିର୍ମମ ବକ୍ଷରେ
ପଡ଼ିଛୁ ଦୁର୍ବୃତ୍ତ ଆଜି ହାତୋହାତେ ମୋହର ।
ନାହିଁ ଆଉ ରକ୍ଷା—
ଭାଗ୍ୟର ମୀମାଂସା ତୋର ହେବ ଏହିକ୍ଷଣି ।

ଅରୁଣସିଂହ—ନଷ୍ଟମତି
ବୃଥା ବାକ୍ୟ ଆଡ଼ମ୍ବରେ ନାହିଁ ପ୍ରୟୋଜନ,
ଦେଖା ବେଗେ
ଦେଶପ୍ରୀତି ରାଜଭକ୍ତି ଆତ୍ମଶକ୍ତି ତୋର ।

(ଦୁହିଁଙ୍କର ଯୁଦ୍ଧ—ଅମର ନିରସ୍ତ୍ର ହୋଇ ପଡ଼ିଲେ—ଅରୁଣସିଂହ ଅମରଙ୍କୁ ହତ୍ୟା କରିବା ପାଇଁ ଅସି ଉତ୍ତୋଳନ କରିବା ସମୟରେ ଇନ୍ଦିରା ଅପ୍ରତ୍ୟାଶିତ ଭାବରେ ଆସି ବାଧା ଦେଲେ)

ଇନ୍ଦିରା—ଅରେ ରେ ଦେଶ କଳଙ୍କ ନରାଧମ ପଶୁ,
ଏହିକରେ ବୀରତ୍ୱ ତୋହର ?
ଅସ୍ତ୍ରହୀନ ବୀରେନ୍ଦ୍ର ଯୁବକେ
ଅବୈଧ ଉପାୟେ

ବଧିବାକୁ ହେଉଛୁ ଉଦ୍ୟତ ?
ହୋଇଥାଉ ବୀର ଯେବେ
ଯୁଦ୍ଧ କର ବୀରତ୍ୱର ଦିଅ ପରିଚୟ ।
ନାହିଁ ଯେବେ ସେହି ଆଶା
କର ବେଗେ ଅସ୍ତ୍ର ସମର୍ପଣ ।

ଅରୁଣସିଂହ— ଅସ୍ତ୍ର ସମର୍ପଣ !
ନାହିଁ ମୋର ମନା
ଏହି ତ୍ୟାଗ କଲି ଅସି
ସୁନ୍ଦରି,
ମାନସମୋହିନୀ ମୋର,
ଘେନ ଅନୁରୋଧ,
ମୋ ପ୍ରସ୍ତାବେ ହୁଅ ଗୋ ସମ୍ମତା
ଭୁଲି ହେଉ ଅନ୍ତର ବେଦନା

ଉଦୟ— ବିଶ୍ୱାସଘାତକ,
ଜଘନ୍ୟ ବଚନେ ତୋର କରେଁ ପଦାଘାତ ।
ଥାଏ ଯେବେ ଜୀବନକୁ ଆଶା
ଦେଲି କ୍ଷମା
ପଳା ଘେନି ନିର୍ଲଜ୍ଜ ଜୀବନ
ପଳାଏ ଯେପରି ଶ୍ୱାନ ଲାଙ୍ଗୁଳ ସଂକୋଚି ।

ଅରୁଣସିଂହ—ପ୍ରଗଲ୍‌ଭା ବାଳିକା,
ଉନ୍ମତ୍ତା କର ପରିହାର
କଟୁ ବାକ୍ୟ-ବାଣେ ତୋର
ବିଦୀର୍ଣ୍ଣ ହୃଦୟ ।
କରିଥିଲି ମନେ—
ବଶୀଭୂତ ହେବୁ ସହଜରେ ।

ମାନ କାର୍ଯ୍ୟ ତୋର—
ଅତି ବିପଜ୍ଜନ ।
ଆଜ—ନା—ନା—
ପାଇଛି ସୁଯୋଗ ଏତେଦିନ ପରେ
ବଳେ ଯିବ ସେନା,
ଦେଖାଯିବ କେ କରିବ ରକ୍ଷା ।

ଇନ୍ଦସି—କରିଛୁ କି ମନେ
କରି ପରାଜୟ ମୋତେ
ଉଡ଼ାଇବୁ ଗୌରବର ବିଜୟ କେତନ ?
ଅସାର କଳ୍ପନା
ଦେ—ଯୁଦ୍ଧ ଦେ—
ଦେଖାଯିବ ବୀରତ୍ୱ ତୋହର ।

(ଉଭୟଙ୍କର ଯୁଦ୍ଧ—ଅରୁଣସିଂହ ଅସ୍ତ୍ରହୀନ ହୋଇ ଭୂତଳରେ ପତନ— ଇନ୍ଦସି ତାଙ୍କୁ ବନ୍ଦୀ କଲେ)

ଇନ୍ଦସି—ସଖିଗଣ,
ବନ୍ଦୀକରି ନେଇଯାଅ ମୂର୍ତ୍ତି ।

(ସଖିମାନେ ଅରୁଣସିଂହଙ୍କୁ ବାନ୍ଧି ନେଇଗଲେ)

— ଦୃଶ୍ୟ ପତନ —

ପଞ୍ଚମ ଅଙ୍କ

— ପ୍ରଥମ ଦୃଶ୍ୟ —

(ରଣକ୍ଷେତ୍ରର ଏକପାର୍ଶ୍ୱ)

(ଅମର ଆହତ ହୋଇ ପଡ଼ିଥିଲେ—କ୍ଷତସ୍ଥାନରୁ ରକ୍ତ ପ୍ରବଳ ବେଗରେ ପ୍ରବାହିତ ହେଉଥିଲା । ତାଙ୍କର ଚେତନା ନ ଥିଲା । ପୂର୍ବ ଅଙ୍କରୁ ଅତୀତ—ଇନ୍ଦିରା ଅମରସିଂହଙ୍କୁ ଏପରି ଅବସ୍ଥାରେ ପଡ଼ିଥିବାର ଦେଖି ହତୋତ୍ସାହ ହୋଇଗଲେ । କ୍ଷଣାନ୍ତରେ ଦ୍ରୁତପଦକ୍ଷେପରେ ଚାଲିଗଲେ ବଣ ଭିତରକୁ । କେତେକ ଲତାପତ୍ର ଆଣି ନେବାକୁ ଗଲେ । ସେଠାରେ ନିଜର ଅଞ୍ଚଳ ଓଦା କରି ଆଣି ଯୁବକଙ୍କ ନିକଟରେ ଉପସ୍ଥିତ ହେଲେ । ଅଞ୍ଚଳ ଚିପୁଡ଼ି ତାଙ୍କ ମୁହଁରେ ଜଳ ଦେଲେ—ଲତା ପତ୍ରକୁ ପଥରରେ ଛେଚି କ୍ଷତସ୍ଥାନରେ ଲଗାଇଦେଲେ । ନିଜର ଓଢ଼ଣି ଚିରି ତାହାକୁ ବାନ୍ଧିଦେଲେ । କିଛିକ୍ଷଣ ପରେ ଅମରଙ୍କର ନିଃଶ୍ୱାସ ଟିକିଏ ଜୋରରେ ବହିଲା—ରକ୍ତଗତି ବନ୍ଦ ହେଲା । ତା'ପରେ ଇନ୍ଦିରା ଗୋଡ଼ ଲମ୍ବାଇ କରି ଯୁବକଙ୍କର ମସ୍ତକ ନିଜ କୋଳରେ ରଖି ପଢ଼ିରେ ବସିଲେ । ଓଦା ଅଞ୍ଚଳ ଚିପୁଡ଼ି ସେହି ଜଳ ଯୁବକଙ୍କର ଆଖି, ମୁହଁ, ମୁଣ୍ଡରେ ଦେଲେ । କ୍ଷଣକପରେ ଯୁବକଙ୍କର ଚେତନା ଆସିଲା । ସେ କର ମୋଡ଼ିହେଲେ । ସେତେବେଳେ ତାଙ୍କ ହାତ ଇନ୍ଦିରାଙ୍କ ଦେହରେ ବାଜିଲା । ଇନ୍ଦିରା ସ୍ନେହକରୁଣାମିଶ୍ରିତ ମଧୁରଭାବରେ ବାହ୍ୟଜ୍ଞାନ ହରାଇ ଶୁଶ୍ରୁଷା କଥା ଭୁଲିଗଲେ—ହୃଦୟର ଆବେଗରେ ସେ ହାତକୁ ଚିପି ଧରିଲେ—ଆନନ୍ଦରେ ହୃଦୟ ନାଚି ଉଠିଲା । ସେହି ମଧୁର ଭାବ ଅଧରରେ ଫୁଟି ଉଠିଲା । ଚାହିଁଲେ ସେ ଯୁବକକୁ ଅପଲକ ଦୃଷ୍ଟିରେ—ସୌନ୍ଦର୍ଯ୍ୟରେ ମୁଗ୍ଧ ହୋଇ ନିଜକୁ ପାସୋରି ପକାଇଲେ । ଅଧର ଚୁମ୍ବନ ମାନସରେ ଝୁଙ୍କିପଡ଼ିବାବେଳେ ଅମରଙ୍କର ନୟନ ଉନ୍ମୀଳିତ ହେଲା । ସେ ଇନ୍ଦିରାଙ୍କୁ ଚାହିଁଲେ । ଇନ୍ଦିରାଙ୍କର ମୁହଁ ଲାଲ ହୋଇଗଲା ଲାଜରେ—ଛାତି କମ୍ପି ଉଠିଲା ।)

ଅମର—ରାଜନନ୍ଦିନୀ, ତମେ ଆଜ ମୋର ପ୍ରାଣରକ୍ଷା କଲ । ନୋହିଲେ—

ଇନ୍ଦିରା—ନା ମହାଶୟ, ମୁଁ ମୋର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପାଳନ କରଛି ମାତ୍ର ।

ଅମର—ତମେ ପ୍ରକୃତ ରମଣୀକୁଳର ରତ୍ନ ! ଯେପରି ବୀର ସେହିପରି ଦୟାବତୀ । ତମର ଅନ୍ତଃକରଣ ଅତି ଉଚ୍ଚ—ହୃଦୟର ଭାବ ଅତି ଗମ୍ଭୀର—ମନ ଅତି ପବିତ୍ର । ସଂସାରରେ ପର ପାଇଁ କେହି ଏପରି ନିଜ ଜୀବନକୁ ତୁଚ୍ଛ କରେନାହିଁ । ଯେଉଁ ଦୁର୍ବୃତ୍ତ ମୋର ଅସାବଧାନତା ହେତୁ ମୋତେ ନିରସ୍ତ୍ର କରି ହତ୍ୟା କରିବାକୁ ବସିଥିଲା । ତମେ ଜଣେ ବାଳିକା ହୋଇ, ବୋଧହୁଏ ତାକୁ ଉପଯୁକ୍ତ ଶାସ୍ତି ଦେଇଛ । ଜଗଦୀଶ୍ୱର ବାହାର ଭିକାରୀ ମୁଁ—ମୋ ପ୍ରତି ତମର ଅସୀମ କରୁଣା । ତମ ହୃଦୟର ମହତ୍ତ୍ୱର ତୁଳନା ନାହିଁ ।

ଇନ୍ଦିରା—ବେଶୀ କଥା କହନ୍ତୁନାହିଁ, ଦେଖନ୍ତୁ ରକ୍ତ ପାହିବାକୁ ବସିଲାଣି—କୁଅଁରୀ ପୂର୍ବଦିଗରେ ଦେଖା ଦେଲେଣି । ଯେବେ ସୁସ୍ଥ ବୋଧ କରିଥାନ୍ତି, ଆସନ୍ତୁ ନିଭୃତ ସ୍ଥାନରେ ବିଶ୍ରାମ କରିବା । ଏ ସ୍ଥାନ ନିରାପଦ ନୁହେଁ ।

ଅମର—ହଁ, ଟିକଏ ସୁସ୍ଥ ବୋଧ କରୁଛି । କହନ୍ତୁ ରାଜନନ୍ଦିନୀ, ସେ ନରାଧମ ଅର୍ଜୁନସିଂହ ବର୍ତ୍ତମାନ କେଉଁଠି ?

ଇନ୍ଦିରା—ଆମର ବନ୍ଦୀ ।

ଅମର—ବନ୍ଦୀ ! ଧନ୍ୟ ରାଜନନ୍ଦିନୀ, ଧନ୍ୟ ତମର ସାହସ—ଧନ୍ୟ ତମର ବିକ୍ରମ । ତମେ ଏ ମରୁଭୂମିରେ ଅମଳିନ ପଦ୍ମ । ତମରି ଯୋଗୁଁ ଏ ରାଜ୍ୟ ନିଷ୍କଣ୍ଟକ ହେବ ।

ଇନ୍ଦିରା—ଅଯଥା ପ୍ରଶଂସା କରି ମୋତେ ଲଜ୍ଜା ଦେଉଛନ୍ତି କାହିଁକି ? ଆସନ୍ତୁ ଯିବା ।

(ଅମର ଇନ୍ଦିରା କନ୍ଧରେ ହାତଭରା ଦେଇ ଧୀରେ ଧୀରେ ଅଗ୍ରସର ହେଲେ)   (ଦୃଶ୍ୟ ପତନ)

ଦ୍ୱିତୀୟ ଦୃଶ୍ୟ

—ରଣକ୍ଷେତ୍ର—

(ବିକ୍ରମ ସିଂହ ଓ ବୀରକିଶୋର ଦୁହେଁ ଉଭୟ ଦିଗରୁ ଆସି ଭେଟିଲେ)

ବିକ୍ରମ — କହିଁ ! ଏ ସମରାନଳ ଜଳି ଜଳି ମଧ୍ୟ ?
ଯେଉଁ କାର୍ଯ୍ୟ କଲେ ହେବ ଦେଶର କଲ୍ୟାଣ
ଆପଣାର ଜାତି
ଗୌରବମୟ ଆସନେ ହେବ ପ୍ରତିଷ୍ଠିତ
ନ ହୋଇ ସେ ବ୍ରତେ ବ୍ରତୀ
ହେଲେ କିଆଁ
ଅତ୍ୟାଗ୍ରହୀ ଧୂମକେତୁ ବର୍ଗୀ କୃପାଭଞ୍ଜୁ ?
ବ୍ୟକ୍ତିଗତ ବିଦ୍ୱେଷର
ପ୍ରତିଶୋଧ ଅର୍ଥେ କି ଏହା ?
ଅଛନ୍ତି କି ଭାବି
ପରିଣାମ ଫଳ ଏ ଯୁଦ୍ଧର ?
ଧନ ନାହିଁ—ଶକ୍ତି ନାହିଁ—ଯେଉଁ ବର୍ଗୀଗଣ
ଅଗଣିତ ଧନରାଶି ଲୁଣ୍ଠନରେ ରତ
ନିର୍ମମ ହୃଦୟେ—
ଗ୍ରାମ ଗ୍ରାମ ଦେଉଛନ୍ତି ପୋଡି ।
ଅଭାବରେ ନାଶୁଛନ୍ତି ପ୍ରାଣୀ,
ଉପଦ୍ରବ—ଅତ୍ୟାଚାର ଯାହାଙ୍କର ନୀତି
କି ଗୁଣ କଥାରେ—
ଆଣିଲେ ନିମନ୍ତ୍ରି ତାଙ୍କୁ ?

ନ ଜାଣେ ମୁଁ
କହନ୍ତୁ କି ଶ୍ରେଷ୍ଠ ଲାଭ ହୋଇବ ଏଥିରେ ?
ବୀରକିଶୋର—ହାଡ଼ଗଣ୍ଡି ଜଉସ୍ପର୍ଶୀ ସ୍ପର୍ଦ୍ଧା
କରିବାକୁ ଚୂର୍ଣ୍ଣ ।
ଆଜ—
ଯେଉଁ ପ୍ରତାରକ ପୁରୀ
ଭାସୁଅଛି ହାସ୍ୟ ଲହରୀରେ
କ୍ରନ୍ଦନ କୋଳରେ ତାକୁ କରିବାକୁ ପୂର୍ଣ୍ଣ ।
ନଷ୍ଟ ବିବେକକୁ ତାର
ଏହି ଶସ୍ତ୍ର ଘାରେ
ଆଣିବି ବାଟକୁ ପଛେ ।
ବିକ୍ରମ—ତୁମ୍ଭଙ୍କର ଭ୍ରାନ୍ତ ଏ ଧାରଣା,
ଅବିବେକୀ ନୁହନ୍ତି ସେ କେବେ,
ମିଥ୍ୟା ଅପବାଦ କିପାଁ ଦିଅନ୍ତି ତାହାଙ୍କୁ ?
କରୁଣା-କୋମଳ-ହୃଦୟ ସଦା ଯାହାଙ୍କର,
ପୁତ୍ର ନିର୍ବିଶେଷେ
ପାଳନ କରନ୍ତି ଯେହୁ ପ୍ରଜାଙ୍କୁ ସତତ ।
ନୟନୁ ଯାହାର,
ବହେ ସଦା ଦୟା, ସ୍ନେହ ଧାର,
ଦୀନ ହୀନ ପାଇଁ
ମୁକ୍ତ ଯାର ସଦା ଗନ୍ତାଘର,
ସମ୍ପୂର୍ଣ୍ଣ ନିର୍ଦ୍ଦୋଷ ସେହୁ;
ନିନ୍ଦି ତାଙ୍କୁ ବୃଥା
ଲଭିବେ କି ଫଳ ?
କଳଙ୍କିତ ହୋଇବେ ଆପଣ ।

ତେଜ ରଣ ଆଶା
ସସମ୍ମାନେ ବାହୁଡନ୍ତୁ ପୁରେ ।
ନୋହିଲେ
ସୁପ୍ତସିଂହ ଜାଗ୍ରତ ଏମନ୍ତି,
ପରିଣାମ ଫଳ ନିଶ୍ଚେ ହେବ ବିଷମୟ ।
କ୍ଷମ ମୋର ଗୁରୁଜନ ଯେଣୁ
ଶୁଣି ପିତୃଆଜ୍ଞା ବାଣୀ
ହୃଦ ମୋର ହେଲେହେଁ କାତର,
ରହୁଛି ନୀରବେ ଦେବ, ସ୍ଥାଣୁବାଣୀ ସମ ।

ବୀରକିଶୋର—ରେ ଉନ୍ମାଦ,
କାହାକୁ କହୁ ତୁ ସିଂହ ?
ଆଚରଣ ଶୀଳବୃତ୍ତି ଯାର—
କେବେ କି ସେ ହୋଇପାରେ ସିଂହର ସନ୍ତାନ ?
ଥିଲା ଯେବେ ବାହୁଯୁଗେ ବଳ,
ନ ଆଚର ବୀରଧର୍ମ
ଘାପାଗୃହରେ ହୋଇଥାନ୍ତା ରତ ?
ମଶକ ଦଂଶନେ
ମରିବ କି ଐରାବତ ?
ମକ୍ଷିକା ତାଡ଼ନେ
ହଲିବ କି ସୁମେରୁ ପର୍ବତ ?
ବାୟସର ପଦଭରେ
ଚୂର୍ଣ୍ଣ ହେବ ହିମାଳୟ ଶୃଙ୍ଗ ?
ବୀର ରକ୍ତ ବହୁଥିଲା ଧମନୀରେ ତାର
କଳଙ୍କ କାଳିମା
ନଥାନ୍ତା ବୋଲି ସେ କେବେ ଆପଣା ବଦନେ ।

ପ୍ରତିହିଂସାନଳେ,
ଦଗ୍‌ଧୀଭୂତ ଅନ୍ତର ମୋହର
ଥାଏ ଯେବେ ଶକ୍ତି
କର ବେଗେ ଯୁଦ୍ଧ ।
ନତୁବା, ବାହୁଡ଼ି ଯାଅ ନିଜ ପ୍ରାଣ ଘେନି ।
ଦେଲି ମୁଁ ଅଭୟ ।

ବିକ୍ରମ—କି କହିଲେ ?
ଫେରିଯିବ ?
ପ୍ରାଣରଙ୍କ ନୁହେଁ ମୁହିଁ
କ୍ଷତ୍ରିୟ ଉଷ୍ଣ ଶୋଣିତ ବହେ ଶିରେ ଶିରେ
ଦେଇ ଉପଯୁକ୍ତ ଶିକ୍ଷା
ଉଡ଼ାଇ ବିଜୟ ଧ୍ୱଜା ଯିବ ଫେରି ପୁରେ ।

ବୀରକିଶୋର—ହିଁ, ଅଛି ଏ ସାହସ ?
ତେବେ ବିଳମ୍ବରେ ନାହିଁ ପ୍ରୟୋଜନ,
ଦିଅ ବେଗେ ଯୁଦ୍ଧ ।

(ଦୁହିଁଙ୍କର ଯୁଦ୍ଧ—ବୀରକିଶୋର ଆହତ ହୋଇ ପତନ)

ବିକ୍ରମ—ଏହି ଶକ୍ତି ଘେନି, ଆସିଥିଲେ ଖାଁଡ଼ଗଣ୍ଡି ସଙ୍ଗେ୍
(ଅନୁଚର ପ୍ରତି) ଅନୁଚର,
କର ତୁମ୍ଭେ ଏହାଙ୍କୁ ଶୁଶ୍ରୂଷା ।
ଥିବ ସାବଧାନ,
ନ ହୁଅଇ ତ୍ରୁଟି ଯେମନ୍ତେ ତିଳେ ସମ୍ମାନର ।
(ଚାଲିଗଲେ)

(ଅନୁଚର ସଙ୍ଗୀ ବୀରକିଶୋରଙ୍କୁ ଶୁଶ୍ରୂଷା କଲେ)

— ଦୃଶ୍ୟ ପତନ —

ତୃତୀୟ ଦୃଶ୍ୟ

— ଦ୍ୱାର —

(ଇନ୍ଦିରା ପିତୃ ଆଗମନ ଅପେକ୍ଷାରେ ଅର୍ଘ୍ୟଥାଳୀ ନେଇ ଦ୍ୱାରରେ ଦଣ୍ଡାୟମାନ ହୋଇଥିଲେ । ଲୀଳା, ମାଧବୀ ଆଦି ପଛରେ ଥିଲେ । ଏହି ସମୟରେ ରାଜା ବିଜୟ-ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ-ମାନସରେ ସେଠାରେ ପହୁଞ୍ଚିଲେ । ତାଙ୍କ ହସ୍ତରେ ଦେବୀଙ୍କର କୃପାଣ ଝଟକୁଥିଲା । ଇନ୍ଦିରା ଧାଇଁ ଯାଇ ଅତି ଆନନ୍ଦରେ ରାଜାଙ୍କ ପାଦତଳେ ମୁଣ୍ଡ ନୁଆଁଇଲେ । ରାଜା ତାଙ୍କୁ ତଳୁ ଉଠାଇ କିଛି କହି ପାରିଲେନାହିଁ—ନିଜ ପଣ ସ୍ମୃତିପଥାରୂଢ଼ ହେବାରୁ । ସଚଳ ହୋଇ ଅଚଳ ପ୍ରତିମା ସଦୃଶ ସ୍ତମ୍ଭୀଭୂତ ହୋଇ ରହିଲେ । ତାଙ୍କର ମନ କ'ଣ ହେଉଥିଲା କେଜାଣି । ପିତାଙ୍କୁ ଏପରି ନିସ୍ପନ୍ଦ ହେବାର ଦେଖି ଇନ୍ଦିରା କହିଲେ—)

ଇନ୍ଦିରା—ପିତଃ, ପିତଃ,

ଆଜି ଏ କି ବିପରୀତ ଭାବ ?
ବାହୁବଳେ
ଦୁର୍ଜୟ ବୈରୀଙ୍କୁ କଲେ ପରାଜୟ
ବିଜୟ ମୁକୁଟ
ଶିରୋଦେଶେ ବିକାଶିଲା ପ୍ରଭା
ତେବେ କି ନିମିତ୍ତ
ନିବାତ ନିଷ୍କମ୍ପ ସରୋବର ସମ
ଆପୁଁ ଆପୁଁ ପ୍ରଫୁଲ୍ଲ ମାନସେ
ହେଲେ ସ୍ତମ୍ଭୀଭୂତ ?
ଗଣ୍ଡସ୍ଥଳୁଁ ଲିଭିଗଲା ଆଭା
ଉଡ଼ିଗଲା ଓଷ୍ଠ ରକ୍ତିମ ଲାଭା

କହନ୍ତୁ ସତ୍ୱର
କେଉଁ ଦୋଷେ ଦୋଷୀ ଅଭାଗିନୀ
ସେଥିଲାଗି ପ୍ରସ୍ତୁତ ମୁଁ
ପ୍ରାଣ ପ୍ରାୟଶ୍ଚିତ୍ତ—

[ରାଜାଙ୍କ ନୟନରୁ ଅଶ୍ରୁଜଳ ବହି ରେମାଙ୍କୁ ସିକ୍ତ କଲା—ରେମାଙ୍କୁ କୋଳକୁ ଟାଣିନେଲେ—ମାତ୍ର କିଛି କହି ପାରିଲେ-ନାହିଁ । ଏହିସମୟରେ ରେବତୀ ଆସି ପହଞ୍ଚିଗଲେ]

ରି—କିପାଇଁ ଭାଙ୍ଗିଲା ଏଭଳି ?
ଶ୍ରାବଣର ଧାରା ପରି
ବହନ୍ତି କାହିଁ ନେତ୍ରୁ ଅଶ୍ରୁନୀର
ପୁଣି ଟଳମଳ ପର
ହେଉଅଛି ଅଙ୍ଗ କମ୍ପିତ
(ରେବତୀଙ୍କୁ ଚାହିଁ) କହନ୍ତୁ ମଉସା,
ପିତା କାହିଁ ଅସ୍ଥିର ଏପର ?
ପୁଣି ଏ କଅଣ !
ଆପଣଙ୍କ ନେତ୍ର କାହିଁ ଅଶ୍ରୁଜଳେ ପୂର୍ଣ୍ଣ ?
ଏ ଆନନ୍ଦ ଦିନେ—
ପୋଷିଛନ୍ତି ହୃଦେ କାହିଁ ନିରାନନ୍ଦ ଭାବ !
ଦେଖି ବିପରୀତ ରୀତି
ବୁକୁ ମୋର ହୁଅଇ ବିଦାର ।
କହନ୍ତୁ କାରଣ—
ପ୍ରତିବିଧାନ ଉପାୟ ଲୋଡ଼ିବି ନିଶ୍ଚୟ ।

ରେବତୀ—କି କହିବି ରେମାମଣି, ସେ ଦାରୁଣ ବାର୍ତ୍ତା
ଶ୍ରବଣେ ତରଳିଯିବ ନିଶ୍ଚୟ ହୃଦ,—
ଛୁଟି ହେବ ସାଲଢୀର ସ୍ରୋତ,

ବଜ୍ରାଘାତରେ ଗିରି ପରି
ଏ ବଙ୍ଗର ଜାଗ୍ରତ ଜୀବନ
ହୋଇବ ଚୂର୍ଣ୍ଣ ବିଚୂର୍ଣ୍ଣ ପଲକମାତ୍ରକେ ।
ଆଗ୍ନେୟଗିରି ସଦୃଶ
ମୁହୁର୍ମୁହୁ କରି ଅନଳ ଉଦ୍‌ଗାର
ଧ୍ୱଂସିଦେବ ଝାଡ଼ଖଣ୍ଡି ରାଜ୍ୟ ।
ଏଣୁ—ଜଡ଼ ମୋ ରସନା
ପ୍ରକାଶିବା ପାଇଁ ନାହିଁ ଭାଷାର ଶକତି ।
ଇନ୍ଦର—ତଥାପି—ତଥାପି—କହନ୍ତୁ ହେ ମୋତେ
କରି ପ୍ରାଣପଣ—
ଲୁପ୍ତରତ୍ନ କରିବି ଉଦ୍ଧାର ।
ନରଶକ୍ତିର ଅତୀତ ହୋଇଥିଲେ ତାହା
କରି ତପସ୍ୟା କଠୋର
କରିବି ସାଧନ ।
ଯେଣୁ, ତପର ଅସାଧ୍ୟ କିଛି ନାହିଁ ତ୍ରିଭୁବନେ
ଶୁଣିଛି ପୁରାଣେ—
ଇନ୍ଦ୍ର ଇନ୍ଦ୍ରତ୍ୱ ସେହି ତପସ୍ୟା ପ୍ରଭାବେ ।
ଦୈବଜ୍ଞ—ମା, ନ ହୁଅ ଅଧୈର୍ଯ୍ୟ;
ଶୁଣ ସେହି ଦାରୁଣ ସଂବାଦ
ଦୁର୍ମଦ ଅରି ଦମନେ
ଗଡ଼ଚଣ୍ଡୀ ଧନେ—
ସ୍ୱପ୍ନାଦେଶ କଲେ ନୃପବରେ
"ନେଇ ମୋର ବଳୁଁ ଅସି
ପଶ ରଣାଙ୍ଗନେ
ଶତ୍ରୁକୁଳ ହୋଇବ ନିର୍ମୂଳ

ମାନ, ବାହୁଜ ସ୍ୱପୁରେ
ଲଭିଥିବୁ ଯାହାକୁ ତୁହି ସର୍ବ ପ୍ରଥମରେ
ହେଉପଛେ ପ୍ରାଣୁଁ ପ୍ରିୟ ସେହୁ
ଦେବୁ ବଳି ସମ୍ମୁଖରେ ମୋର ।
ଏ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ନ କଲେ ପାଳନ
ଅକାଳେ ହୋଇବ ଧ୍ୱଂସ
ଝାଡ଼ଖଣ୍ଡୀ ରାଜ୍ୟ ।
ଏଣୁ, ଦୁର୍ଗତି ସବୁର
ଅତିକ୍ରମ କରିଅଛି ସୀମା
ହୋଇଅଛୁଁ ଆତ୍ମଜ୍ଞାନହୀନ
ଧର—ବୁଝିଲି ସକଳ,
ମୋହ ଘୋର ପାଇଁ
ସବୁର ଏ ଦଶା ।
ହୋଇ ପ୍ରବୀଣ ପଣ୍ଡିତ
ଅଜ୍ଞତାରେ ମଜ୍ଜି କିପାଁ କରୁଛନ୍ତି ଚିନ୍ତା ?
ମିଥ୍ୟା ଏ ସଂସାର
ମିଥ୍ୟା—ସବୁର ସମ୍ବନ୍ଧ
ସ୍ନେହ, ଦୟା, ମମତାଦି ମିଥ୍ୟା ।
ନ କରେ ଅପେକ୍ଷା କେହୁ କାହାର ନିମିତ୍ତ
ସାରି ଯେଝା କାର୍ଯ୍ୟ—
ଯହୁଁ ଆସିଥାଏ ସେହୁ, ତହୁଁ ଯାଏ ଫେରି
ଅମ୍ଳାନ ବଦନେ
ଅକମ୍ପିତ ବକ୍ଷେ ପୁଣି ନିର୍ବିକାର ଚିତ୍ତେ
ଏଣୁ, ତ୍ୟଜ ବୃଥା ଚିନ୍ତା
କରନ୍ତୁ ହେ ପିତଃ ନିଜ ପ୍ରତିଜ୍ଞା ପୂରଣ ।

ରାଜା — ମା, ମା,

ତୁ ଯେ ମୋର ଶରୀରର ଶକ୍ତି
ଏ ରାଜ୍ୟର ଭକ୍ତି ପୁଣି ମୁକ୍ତିର ଜ୍ୟୋତି
ଭରି ଦେଉଅଛୁ ମୋର ହୃଦୟରେ ଭକ୍ତି
ପୁଣି ଦେଖାଉଛୁ ମୋତେ—
ଆଲୋକ ତୁ ମୁକତି ମାର୍ଗର।
ମା, ବାଳିକା ତୁ,
ଜାଣିବୁ କିପରି କହ ପିତା ମାତା ହୃତ ?
ହୁଅନ୍ତା ! ଦେଖାଇ ଯେବେ—
ଦେଖାଇ ଦାଅନ୍ତୁ କରି ହୃଦୟ ବିଭଜ।
କେବେ ଯତ୍ନେ—କେବେ ସ୍ନେହେ—
କେବେ ଆଦରରେ;
ଏ ବକ୍ଷ ସ୍ଥଳରେ ତୋତେ ଦେଇଅଛି ସ୍ଥାନ
କେମନ୍ତେ ଫୋପାଡ଼ି ଦେବି ବାହାରେ କଲ୍ୟାଣି
ପ୍ରକୃତରେ ଜ୍ଞାନଶୂନ୍ୟ ଅନ୍ଧ ମୂଢ଼
ତୁହି ମୋର ଚକ୍ଷୁ
ସେ ନିଷ୍ଠୁର ବ୍ରତେ ବ୍ରତୀ ହେବି ମୁଁ କିପରି ?
ହୋଇଥିଲେ ପିତାହୃଦ ବଜ୍ରରୁ କଠିନ
ନ ପାରିବ କରି କେବେ ତାହା,
ଶକୁନିର ନିଷ୍ଠୁରତା ଘେନିଥିଲେ ହୃଦେ
ବିନା ଦୋଷେ—
ହସ ହସ ମୁଖେ ପୁଣି ନିଜ କରେ
କେହି ପିତା
ନ ପାରିବ ଛେଦି କନ୍ୟାଶିର।
ଯାଉ ପଛେ ରାଜ୍ୟ—

ଯାଉ ଏ ଜୀବନ
କରି ନ ପାରିବି କେବେ କଂସାରିର କାର୍ଯ୍ୟ ।
ପ୍ରତିଜ୍ଞା ଭଙ୍ଗ ନିମିତ୍ତ
ହେବି ପଛେ ନରକ ନିବାସୀ
ନ ପାରିବି ରକ୍ଷା କରି ପଣ
ନ ରଖିବି କୁଳରେ ଅଖ୍ୟାତି ।

ଇନ୍ଦ୍ରା—ଏ କି ଅସମ୍ଭବ କଥା କହୁଛନ୍ତି ପିତଃ,
ଅଙ୍ଗଦେଶ ଅଧିପତି ବୀରବର କର୍ଣ୍ଣ
ନିଜ ପଣ ରକ୍ଷା ପାଇଁ
ବ୍ରାହ୍ମଣ ତୃପ୍ତି ନିମିତ୍ତ
କାଟିଥିଲେ ସ୍ୱ ପୁତ୍ର ଶିର !
ପୁଣି ମହାରାଜ ଶିବି
ନିଜେ ନିଜ ତନୁ କାଟି
ଦେଇଥିଲେ ସଞ୍ଚାଣକୁ କପୋତ ନିମିତ୍ତ ।
ଏଣୁ ରଖିଯାଇଛନ୍ତି କୀର୍ତ୍ତି ଚିର ଅମଳିନ
ଆପଣ ତ ବିବେକୀ ପଣ୍ଡିତ
କେଉଁ କଥା ଅଜଣା ତୁମକୁ ।
ଅତଏବ ଜ୍ଞାନହୀନା ହୋଇ
ଦେବି କେଉଁ ଉପଦେଶ ?
କହିଲି ମୁଁ ଯାହା
ତବଠାରୁ ଦିନେ
ଲଭିଥିଲି ସେହି ଉପଦେଶ ।
ସ୍ନେହାନ୍ଧ ହୋଇଣ—
ନ ଦଅନ୍ତୁ ପାସୋରି ହେ ନିଜର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ।

ରଜା—ମା, କହନା ସେ କଥା
ଶୁଣି ତାହା—
ଉଷ୍ଣ ରକ୍ତ ହେଉଛି ଶୀତଳ ।
ଲଲାଟର ଉଜ୍ଜ୍ୱଳତା
ନୈରାଶ୍ୟର ଅନ୍ଧକାରେ ହୋଇଅଛି ମ୍ଳାନ,
କରିଛୁ ତୁ ଯାହା
ସେ କର୍ମର ପୁରସ୍କାର ଅଟଇ କି ଏହା ?
ତୋ ଅସ୍ଥି କଙ୍କାଳ ଉପରେ
ସିଂହାସନ ସୁବିସ୍ତୃତ ନ ପାରିବି କରି

ଉଦୟ—ପିତଃ,
ଜନ୍ମ ଯାର ମୃତ୍ୟୁ ତାର ବିଧାତା ବିଧାନ
ଯେଉଁ ପ୍ରାଣେ
ରୋଗ, ଜରା କରେ ଆକ୍ରମଣ
ସର୍ପାଦି ଦଂଶନେ ଅବା ବ୍ୟାଘ୍ରାଦି କବଳେ
ଯେଉଁ ପ୍ରାଣ ଲଭେ ଯାଏ ନାଶ
ସେ ପ୍ରାଣକୁ—
ଦେଶପାଇଁ—ଜାତିପାଇଁ—ପିତୃସତ୍ୟ ପାଇଁ—
ନ କରିବି ସମର୍ପଣ କିପାଁ ?
ଏହାଠାରୁ—
ଗୌରବର କଥା ଆଉ କି ଅଛି ଭୁବନେ ?
ପାଳିଲେ ଏ ସ୍ୱାର୍ଥତ୍ୟାଗ ବ୍ରତ
ଯୁଗେ ଯୁଗେ ରହିବ କୀରତି,
ପିତଃ, କରୁଛି ପ୍ରାର୍ଥନା
ଏ ଛାର ଜୀବନେ
ଦିଅ ହେ ସୁମତି

ଏ ସଂସାରେ—
ପୁତ୍ର କନ୍ୟା କେହି ନୁହେଁ କାର ।
ଜାଣି ଶୁଣି—
ବିସ୍ମୃତି କରୁଅଛ କପାଁ ନିଜର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ?
ଏଣୁ, ହୁଅ ଅଗ୍ରସର
ସମ୍ମୁଖରେ—
କରୁଛି ଆହ୍ୱାନ ପର ବିରାଟ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ
ପୁଣି, କର ଦେଖ ବିଚାର
ବଡ଼ କିଏ ଏ ମର-ଭୁବନେ
କଠୋର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଅବା ବାତ୍ସଲ୍ୟ ମମତା
ସ୍ୱାର୍ଥସେବା ଅବା ଦେବ ଆଶୀର୍ବାଦ ।

ରାଜା—(ନିଜେ ନିଜେ କହୁଦେଲେ)
ବିଷବୃକ୍ଷ ଲଗାଇ ସ୍ୱକରେ
ନ କାଟଇ କେହି ।
ମାତ୍ର, ମୁହିଁ ଭାଗ୍ୟହୀନ
ଛାର ରାଜ୍ୟଲୋଭେ
ନିଜ ଦୁହିତାକୁ ଦେବି ନିଜ କରେ ବଳି !
ଏହାଠାରୁ ବଳି ଦୁଃଖୀ କି ଅଛି ଜଗତେ ?

ଦେବଦତ୍ତା— କିଏ କହେ ଭାଗ୍ୟହୀନ ଝାଡ଼ଖଣ୍ଡି-ନୃପ ?
ତୁମ୍ଭ ପରି ଭାଗ୍ୟବାନ କାହିଁ ଭୂମଣ୍ଡଳେ ?
ପତ୍ନୀ ଯାର ପତି ପରାୟଣା
ବିରାଜନ୍ତି ଅନ୍ତଃପୁରେ ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣା ରୂପେ
ପୁତ୍ର କନ୍ୟା— ସଦା ଆଜ୍ଞାକାରୀ
ପ୍ରଜାପୁଞ୍ଜ ଶାନ୍ତି ସୁଖେ ଅଛନ୍ତି ଯା' ରାଜ୍ୟେ
ସେବକ ସେବିକାଗଣ

17 JUL 1959

ନ କହ୍ନଣୁ ମନକଥା
ଅଶ୍ରୁରୁ ବୁଝି କରନ୍ତି ସମସ୍ତ;
ଶତ୍ରୁ ଯାର ପଦାନତ—
ଦେବୀଙ୍କର ଆଶୀର୍ବାଦ
ବର୍ମ ଯାର—
ସତତ କରଇ ରକ୍ଷା ବିପଦୁ ଯାହାଙ୍କୁ
ହୋଇପାରନ୍ତି କି ସେହୁ ହତଭାଗା କେବେ ?
ଯେ ବଂଶର କୀରତି-ମୟୂଖେ
ଉଦ୍ଭାସିତ ଉତ୍କଳ ଭୂଖଣ୍ଡ।
ଧନ୍ୟ ସେହି ମହାମନା ଧନ୍ୟ ତାଙ୍କ ଜନ୍ମ !

ରାଜା—ହାୟରେ ନିଷ୍ଠୁର ପ୍ରାଣ,
ଏ ପାଷାଣ ବକ୍ଷ ଭେଦି ନ ଯାଉ କିପାଇଁ ?
ଅରତର ମାହା ହେଲେ କେତେ
ନିରେଖିବୁ କରୁଣା-ନୟନେ ?
ପୋଷିଥିଲି ଆଶା—
ଯୋଗ୍ୟ ପାତ୍ରେ
ପ୍ରାଣ ପ୍ରତିମାକୁ ମୋର କରି ସମର୍ପଣ
ଲଭିଥାନ୍ତି ଶାନ୍ତି।
ମାତ୍ର ଭାଗ୍ୟର କି ଘୋର ବିଡ଼ମ୍ବନା
ପ୍ରସବିଲା ଆଶା-ଲତା ବିଷମୟ ଫଳ।

(ବିକ୍ରମସିଂହ ଓ ଅମର ଏ ସଂବାଦ ପାଇ ନିରତିଶୟ ଦୁଃଖିତ ହୋଇ ସେଠାରେ ପ୍ରବେଶ କଲେ। ରାଜାଙ୍କର ଗଳଦଶ୍ରୁ ନୟନ ଦେଖି ଏବଂ ଉପସ୍ଥିତ ବ୍ୟକ୍ତିଗଣଙ୍କର ବିମର୍ଷ ଭାବ ଦେଖି ତାଙ୍କର ଆଉ କିଛି ବୁଝିବାକୁ ବାକି ରହିଲା ନାହିଁ। ସେ ଦୁହେଁ ନୀରବରେ ଅଶ୍ରୁ ମୋଚନ କଲେ)

ଉଦ୍ଧବ—ପିତଃ, ନିୟତି ଅଲଂଘନୀୟ
କେ ଏପରି ଶକ୍ତିଧର ଅଛି ଏ ଜଗତେ
ପାରିବ ଲଂଘି ଦୈବ ଲଲାଟର ଲେଖା ?

ରେବତୀ—ରାଜେଶ୍ୱର,
ଛାଡ଼ି ଶୋକ କର ପରିହରି
ହୋଇଅନ୍ତୁ ତତ୍ପର ନିଜ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ପାଳନେ ।

(ସହସା ରାଣୀ ଦୁର୍ଗାବତୀ ପ୍ରବେଶ କଲେ । ତାଙ୍କ ନେତ୍ର ଆରକ୍ତ, ମାତ୍ର ଦୃଢ଼ଭାବବ୍ୟଞ୍ଜକ । ସେ ଆଲୁଳାୟିତ କୁନ୍ତଳା କାହାରି ଆଡ଼କୁ ଦୃଷ୍ଟି ନ ଦେଇ ରାଜାଙ୍କୁ କହିଲେ)

ଦୁର୍ଗାବତୀ—ପ୍ରାଣେଶ୍ୱର,
ହେଉଛନ୍ତି ମୁହ୍ୟମାନ କିପାଁ ବୃଥା ଶୋକେ ?
ନାହାନ୍ତି କି ଜାଣି,
ବିଭୁଙ୍କର ବିନା ଆଦେଶରେ
ବୃକ୍ଷୁ କେବେ ଶୁଷ୍କପତ୍ର ନ ପଡ଼ଇ ଖସି ?
ମଙ୍ଗଳମୟ ସେ
କିଏ ଜାଣେ ? କେ ପାରିବ କହି ?
କେଉଁ ସାଧୁ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସାଧନେ
ଏ ଘଟନା ଅଛନ୍ତି ଘଟାଇ ?
ହେଉ ତାଙ୍କ ଉଦ୍ଦେଶ୍ୟ ସଫଳ ।
କେ କାହାକୁ ପାରିବ ମାରି ? କାହାର କି ଶକ୍ତି ?
ଭୟଙ୍କର କୁରୁକ୍ଷେତ୍ରେ
ଯୁଦ୍ଧ ପାଇଁ—
ଏକତ୍ର ହୋଇଥିଲେ ଯେବେ କୌରବ ପାଣ୍ଡବେ
ପାର୍ଥ ମହାରଥୀ
ଦେଖି ନିଜ ବନ୍ଧୁ କୁଟୁମ୍ବ—

କଲେ ତ୍ୟାଗ କରୁଁ ଶରାସନ ।
ମାତ୍ର ସାରଥି କେଶବ
ଯାହାରମହିମା ସୀମା ଦେବେ ଅଗୋଚର
ନରରୂପୀ ବନ୍ଧୁ ସେହୁ
ସଖାଙ୍କୁ ବୁଝାଇଥିଲେ ବସି ରଥପରେ,
ଆତ୍ମାର ରହସ୍ୟ—
ତହିଁ ସଙ୍ଗେ କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ନରର,
ଶୁଣି ଯାହା —
ସଂଗ୍ରାମେ ପ୍ରବୃତ୍ତ ହେଲେ ବୀରେନ୍ଦ୍ର ଅର୍ଜୁନ ।
ଫଳେ, ବିନାଶିଲେ ଜ୍ଞାତିଗଣେ ନ ହୋଇ ବିମୁଖ ।
ଜାଣି ତାହା—
କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ବିଭ୍ରାନ୍ତ ହେବା ଅତି ଅନୁଚିତ ।
ଏଣୁ—
ଏଡ଼ି ଦୂରେ ହୃଦ ଦୁର୍ବଳତା—
ହୋଇ ଅଗ୍ରସର କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ମାର୍ଗରେ
ରଖନ୍ତୁ ସୁପକ୍ଷ ।
ହୋଇ ମୁଁ ଗର୍ଭଧାରିଣୀ
ନାହିଁ ଦୁଃଖ ମୋର
ଯେଣୁ—
କର୍ତ୍ତବ୍ୟ ଈଶ୍ୱର ବୋଲି ଲଭିଅଛନ୍ତି ଜ୍ଞାନ ।

ଉଦ୍ଧବ—ଆସ ବାପା ଦେବୀ ସମ୍ମୁଖକୁ !

(ଉଦ୍ଧବ ପିତାଙ୍କ କର ଧରି ନେଇଗଲେ ଏବଂ ତାଙ୍କ ପ
ପଛେ ସମସ୍ତେ ଅଶ୍ରୁପୂର୍ଣ୍ଣ ନୟନରେ ଗମନ କଲେ)

—ଷଷ୍ଠ ପରିବର୍ତ୍ତନ—

(ଦୃଶ୍ୟ—ଦେବୀମନ୍ଦିର)

(ରାଜା ନେମାଙ୍କୁ ଦେବୀଙ୍କ ସମ୍ମୁଖରେ ବଳି ଦେବାକୁ ଉଦ୍ୟତ ହେବା ସମୟରେ ଗଜଚଣ୍ଡୀ ପଛପଟରୁ ରାଜାଙ୍କ ହସ୍ତରୁ ଖଣ୍ଡା ଧରି ପକାଇ କହିଲେ—)

ଦେବୀ— ପରମ ବୈଷ୍ଣବୀ ମୁହିଁ
ନୁହେଁ କେବେ ଶୋଣିତ ପିପାସୀ
ବୃଥା ନରହତ୍ୟା କରି
ନ କର ହେ କଳୁଷିତ ଏ ପୁଣ୍ୟ ମନ୍ଦିର
ନରେଶ୍ୱର,
ତୁମ୍ଭ ପିତା ପୁତ୍ରୀଙ୍କର
ବଞ୍ଚିବାକୁ ମନ
ଭେଇଥିଲ ଏ କୌଶଳ ।
ମାତ୍ର—
ଘୋର ପରୀକ୍ଷାରେ
ଲଭିଲ ତୁହେଁ ସଫଳତା,
ଉଦାର ପିତୃଭକ୍ତି, ନିଷ୍ଠା, ଏକାଗ୍ରତା,
ସମରକୌଶଳ ସହ ଦୃଢ଼ ସରସତା
ଅତୁଳନ ଭବେ,
ଏ ସୁଯଶ ତାର—
ଆକୁମାରୀ ହିମାଚଳ ହେବ ଉଦ୍ଘୋଷିତ ।
ନୃପବର,
ବୀରେନ୍ଦ୍ର ଅମର
ବୀରତ୍ୱର ଅବଦାନେ
ପରାଜୟୀ କେନ୍ଦୁଝର ସାମନ୍ତ ନରେଶେ

ରାଜ୍ୟ ତୋର କହନ୍ତି ବିସ୍ତାର ।
ତାହାରି କୌଶଳେ—
ବର୍ଗୀଗଣ ବାରଂବାର ହେଲେ ପରାଜିତ
ଦେଖିଲି ସମ୍ମାନ ତୋର
ସେ ମୋର ପରମ ଭକ୍ତ,
ଏଣୁ, ମୋ ଆଦେଶେ ତାର କରେ,
ପ୍ରାଣସମା ଇନ୍ଦିରାକୁ ତୋର
କର ସମର୍ପଣ ବେଗେ ବେଦ ବିଧିମତେ ।
ପୁଣି— ଅମର ଭଗିନୀ
ଲୀଳାମୟୀ ଲୀଳା ଅଛି ବେବତୀ ଗୃହରେ
ଦଅ ବିଭା ତୋର ପୁତ୍ର ସହ ।
ଆଉ, ରଖିଥାଅ ମନେ,
ଏହି ଇନ୍ଦିରା ସଦୃଶ,
କେତେ ନାରୀ ଏହି ରାଜକୁଳେ
ଭବିଷ୍ୟତେ ରଖିବେ ସୁଯଶ ।
ପୁଣି— ତୋର ବଂଶଧରଗଣ,
ଦୂର ଭବିଷ୍ୟତେ
କରି ସ୍ୱାର୍ଥତ୍ୟାଗ
ବଢ଼ାଇବେ ସଯତନେ କୁଳର ଗୌରବ
ତାଙ୍କ ଯୋଗୁ ଏହି ରାଜ୍ୟ
ଲଭିବ ସମ୍ମାନ ସଦା ନିଖିଳ ଜଗତେ ।

(ଏହା କହି ଗଡ଼ଚଣ୍ଡୀ ଅଦୃଶ୍ୟ ହେଲେ । ଦେବୀଙ୍କ ଆଗମନ ସମୟରେ ଚତୁର୍ଦ୍ଦିଗ ଆଲୋକିତ ହୋଇଥିଲା । ସେ ଅନ୍ତର୍ହିତ ହେବାରୁ ପୂର୍ବପରି ହୋଇଗଲା । ସମସ୍ତେ ତାଟକା ହୋଇ ଚାହିଁ ରହିଲେ)

ସଖା — ମା, ମା, ବୁଝିଲଣି ? ଅଭିପ୍ରାୟ ବୋଝିପାରିଲି ନାହିଁ — ମା, ତୁମର କରୁଣା ଅପାର — ତୁମରି ଆଦେଶ ଅକ୍ଷରେ ଅକ୍ଷରେ ପାଳନ କରିବି ।

(ଭରତଙ୍କ ହସ୍ତକୁ ଅମରଙ୍କ ହସ୍ତରେ ରଖି)

ବାପ, ଆଜ ମୋର ହୃଦୟରତ୍ନକୁ ତମ କରେ ସମର୍ପଣ କଲି । ଆଶୀର୍ବାଦ କରୁଛି, ତମେ ଚିରସୁଖରେ କାଳ କ୍ଷେପଣ କର ।

ରେବତୀ — (ବାସନ୍ତୀଙ୍କ କରେ ନୀଳାଙ୍କ କର ରଖି) ମୋର ଯାହା ବାସନା ତାହା ସଫଳ ହେଲା । ତମ ଦୁହିଁଙ୍କର ଜୀବନ ମଧୁମୟ ହେଉ, ଏହାହିଁ ମୋର ଜଗଦୀଶ୍ୱରଙ୍କ ନିକଟରେ ପ୍ରାର୍ଥନା ।

(ସଖୀମାନେ ଅର୍ଘ୍ୟଥାଳୀ ଘେନି ବଢ଼ାଇଲେ)

(ଗୀତ)

ଆଜ ଆନନ୍ଦ ଦିନ,
ଅମୃତମୟ ଦିଶେ ସାରା ଭୁବନ ଗୋ ।
ଲଭିଛନ୍ତି ଦମ୍ପତୀଏ ପ୍ରେମର ଦୋଳ,
ସ୍ୱର୍ଣ୍ଣ ସ୍ୱପନେ ସର୍ବେ ଅଛନ୍ତି ଭୋଳ ଗୋ ।
ଛୁଟି ଯାଇଛି ମନୁଁ ଭୟ ଭାବନା,
ନାହିଁ କାହାରି ହେଲେ ତିଳେ ଶୋଚନା ଗୋ ।
ଚୁମ୍ବନ ସ୍ୱର୍ଗରେ ଦୁହେଁ ପଶିଣ ଖେଳିବା,
କହିଲି ନବ ସୃଷ୍ଟି ଲଭିବ ଉଷା ଲୋ ।

ଦଅ ଲେ ହୁଳହୁଳି ବଜାଅ ଶଙ୍ଖ,
ନୟନ ଭରି ପ୍ରେମ ପ୍ରତିମା ଦେଖ ଗୋ ।

କରୁଣାମୟୀ ଚଣ୍ଡୀ ପଦେ ପ୍ରାର୍ଥନା,
ସଫଳ ହେଉ ତାଙ୍କ ଶୁଭ କାମନା ଗୋ ।

ଯ-ବ-ନି-କା—ପ-ତ-ନ

225
17 JUL 1959

ପ୍ରିଣ୍ଟର—ଶ୍ରୀ ଗୋପାଳ ଚରଣ ସାହୁ, ଅନ୍ନପୂର୍ଣ୍ଣେଶ୍ୱରୀ ପ୍ରେସ.
ପୁରୁଣାବଜାର—ଭଦ୍ରକ । ୧୯୫୯